

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ
М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫ**

**«КӨЛІК ОБЪЕКТІЛЕРІНДЕ ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІ ҚОРҒАУ
ЖӨНІНДЕГІ ПАТРУЛЬДІК ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТІНІҢ
ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ»**

Оқу құралы

Ақтөбе, 2025

ӘОЖ
КБЖ
Қ

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының Ғылыми кеңесінде басып шығаруға ұсынылды

Пікір берушілер:

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты ЖББП кафедрасының бастығы з.ғ.д Н.И. Каирова. Ақтөбе станциясындағы желілік бөлім бастығының кадр саясат жөніндегі орынбасары полиция майоры А.А.Молдағалиев Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты.

Г .Т Симанова

Көлік объектілерінде қоғамдық тәртіпті қорғау жөніндегі патрульдік полиция қызметінің ұйымдастырушылық негіздері

ISBN

Осы оқу құралында патрульдік полиция қызметкерлері жүзеге асыратын жол жүрісі қауіпсіздігін, қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету тәртібі айқындалады.

Оқу құралы жоғары заң оқу орындары оқытушыларының, курсанттардың, студенттердің және магистранттар мен докторанттардың немесе құқық қорғау органдары қызметкерлерінің біліктілігін жетілдіруге арналған.

ӘОЖ
КБЖ

ISBN

КІРІСПЕ.....	5
1.КӨЛІКТІК ҚҰҚЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ТҮСІНІГІ, ОНЫҢ ҚҰРЛЫМЫ	6
1.1 Көлік қатынастарының тұжырымдамасы, оның құрылымы	6
1.2.Көлік режимдерін жіктеу.....	8
2. ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ ҚОҒАМНЫҢ РӨЛІ	11
2.1 Жолаушылар арасында қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру	11
2.2 Кері байланыс және өзара әрекеттесу механизмдері	15
3.КӨЛІКТЕГІ ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ БОЙЫНША ПОЛИЦИЯНЫҢ ҚЫЗМЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ	20
3.1 Жолаушылар пойыздарын алып жүру бойынша полиция жасақтарының негізгі міндеттері.....	20
3.2. Көлік инфрақұрылымы объектілерінде қауіпсіздікті қамтамасыз етудің сипаттамасы мен ерекшелігі	28
4.«КӨЛІК ПОЛИЦИЯСЫ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ АУМАҚТЫҚ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫ МЕН ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛ»	31
4.1 Жоғалған, сондай-ақ тұрғылықты жерінен кеткен балалар анықталған кездегі полиция нарядтарының іс-әрекеттері	31
4.2 Көлік инфрақұрылымы объектілерінде қауіпсіздікті қамтамасыз етудің сипаттамасы мен ерекшелігі. Су көлігі объектілерінде қауіпсіздікті қамтамасыз ету ерекшеліктері.....	36
5.ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ПРОФИЛАКТИКАДАҒЫ РӨЛІ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР	38
5.1 Құқық қорғау органдарының механизмі түсінігі және ұғымы	38
5.2 Құқық қорғау органдарының қызметін жасау принциптері және түрлері.....	43
6. КӨЛІК ОБЪЕКТІЛЕРІНДЕ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІ ҚОРҒАУ САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ПРОФИЛАКТИК	47
6.1 Құқық бұзушылықтың алдын алу ұғымы, алдын алудың мақсаттары мен міндеттері	47
6.2 Көліктегі қылмысты болдырмау және алдын-алу үшін полиция қызметкерлерінің өкілеттіктері	53
7.КӨЛІК ОБЪЕКТІЛЕРІНДЕГІ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ	60
7.1 Көліктегі қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы ұғым	60
7.2 Көліктегі қылмыстық құқық бұзушылықтардың түрлері	66
8.КӨЛІК ИНФРАҚҰРЛЫМЫ ЖӘНЕ КӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫ ОБЪЕКТІЛЕРІНДЕ ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІҢ БҰЗЫЛУЫН ЕСКЕРТУ ЖӘНЕ ЖОЛЫН КЕСУ БОЙЫНША ПОЛИЦИЯ НАРЯДТАРЫНЫҢ ӘРЕКЕТТЕРІНІҢ ТАКТИКАСЫ.....	78
8.1 Құжаттарды тексерудің тактикалық аспектілері	78

8.2.Құжаттарды тексеру және күдіктілерді ұстау кезінде полиция қызметкерлерінің қауіпсіздігі	80
--	----

9.КӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫН БАСҚАРАТЫН АДАМДАРДЫ,СОНДАЙ-АҚ ОЛАРДЫҢ ЖОЛАУШЫЛАРЫН ҚАРАП ТЕКСЕРУ.....87

9.1Көлік құралын басқаратын адамдарды, сондай-ақ жолаушыларды тексеру (тексеру).сіздің көлігіңізді тоқтатудың себептері және оның себептері келесі тармақтар болуы мүмкін	87
9.2 Көлік құралдарын қарау және тексеру үшін негіздеме	91

10.КӨЛІКТІК КЕШЕН ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛАРМЕН КЕЛІС СӨЗ ЖҮРГІЗУ ПРОЦЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ95

10.1Тасымалдаудың ықтимал қатерлерінің негізгі түрлері	95
10.2 Мамандардың тобы, техникалық құралдар және келіссөздер процесінде адамның кандидатурасы	100

ҚОРЫТЫНДЫ107

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ111

КІРІСПЕ

ҚР Үкіметінің 2018 жылғы 27 желтоқсандағы № 897 қаулысымен бекітілген 2019-2021 жылдарға арналған ішкі істер органдарын жаңғырту жөніндегі Жол картасына сәйкес жолпатрульдік полициясының саптық бөліністері патрульдік полиция болып қайта аталды. Бірақ бұл бөлімшенің атауын өзгертуден басқа жол қозғалысы қауіпсіздігі мен қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету процесіне оң әсер етуі тиіс бірқатар ұйымдастыру іс-шаралары көзделеді. Мұндай жаңашылдықтың басты міндеті - нарядтардың қайталануын болдырмау, оларды ұтқыр, жедел ету, қылмыстардың «ізін суытпай» ашуды ұлғайту және, әрине, сыбайлас жемқорлықты азайту. Енді көшедегі қылмыспен күресу, жанжалдарды жою, отбасылық жанжалдарды шешу, жол ережесін бұзушыларды ұстау 111 және жазалау бірыңғай қызметкер - әмбебап полиция қызметкері болады. Патрульдік полицияның қызметін зерттей отырып, біз оны үш негізгі блокқа бөлеміз: жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету, қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету, сондай-ақ Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету шараларын қолдану. Көрсетілген құқықтық қатынастар көлік құқығы нормалары негізінде пайда болатын және бар жүктерді, жолаушыларды, багажды тасымалдауды жүзеге асыру жөніндегі көлік қызметі саласындағы әлеуметтік процестерге қатысушылардың ерекше құқықтық байланысын білдіреді. Шын мәнінде, көліктік қатынастар-бұл абстрактілі көлік нормалары белгілі бір өрнекті алатын форма. Көлік құқығы нормаларының қоғамдық қатынастарға әсер етуі салдарынан соңғылары ерекше құқықтық нысанға ие болады, ал олардың қатысушыларына құқықтар беріледі, оларға міндеттер жүктеледі, оларды іске асыру мемлекеттік сипаттағы шаралармен нығайтылады. Жоғарыда айтылғандай, көлік қатынастарының ерекшелігі-олар бір түрдегі әлеуметтік қатынастар емес. Көлік құқығының мәні мүлктік, әкімшілік, еңбек, іс жүргізу құқықтық қатынастарын қамтиды. Көлік қатынастарының басым бөлігі-мүлктік сипаттағы жеке құқықтық қатынастар.

Демек, көлік қатынастары-бұл көлік қызметін көрсетуге және олармен байланысты көлік қызметіне, сондай-ақ оны басқаруға байланысты қалыптасатын көлік құқығы нормаларымен реттелетін қоғамдық қатынас.

Кез-келген құқықтық қатынастар сияқты, көліктік қатынастар келесі элементтерден тұрады: объект, құқықтық қатынастардың субъективті құрамы және мазмұны.

Көлік қатынастарының объектісі-бұл оның субъектілерінің қызметі туындайтын және жүзеге асырылатын, олардың субъективті құқықтары мен міндеттері бағытталған мінез-құлқы. Демек, көлік қатынастарының объектісі-бұл тасымалдауға байланысты көлік қызметі. Көліктік-құқықтық қатынастардың объектісі ретінде оның субъектілері өздерінің субъективті құқықтары мен міндеттерімен анықталатын ықтимал және тиісті мінез-құлық шегінде әрекет етеді.

1.КӨЛІКТІК ҚҰҚЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ТҮСІНІГІ, ОНЫҢ ҚҰРЛЫМЫ:

1.1Көлік қатынастарының тұжырымдамасы, оның құрылымы

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің 2002 жылғы 15 ақпандағы № 90 бұйрығы. Қазақстан Республикасы Ішкі істер органдарының ұйымдастыру-кадрлық құрамын жетілдіру мақсатында «Ұйымдық-кадрлық мәселелер туралы», Көлік саласындағы Ішкі істер бас басқармасы Шығыс КІІБ, Орталық КІІБ және КІІБ-сы бөліну арқылы қайта ұйымдастырылды.

Орталық Көлік Басқармасы Қазақстан Республикасының аумағы арқылы өтетін Ресей Федерациясының Оңтүстік Орал және Батыс Сібір Темір жолдарының негізгі бағыттары мен іргелес учаскелері - «Қазақстан темір жолы» ҰК »АҚ объектілері мен кәсіпорындарына - 5,689 км. Қызмет көрсету аймағының жалпы ұзындығы - 6025 км.

2010 жылы Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысына сәйкес, Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстандағы құқық қорғау және сот жүйесінің тиімділігін арттыру жөніндегі шаралар туралы» Жарлығын жүзеге асыру шеңберінде Ішкі істер министрлігінде Көліктегі Ішкі істер департаменті құрылды.

Үкімет қаулысына 2010 жылғы 30 қыркүйекте қол қойылды. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің «Көліктегі Ішкі істер департаменті» мемлекеттік мекемесін, «Көліктегі Ішкі істер департаменті» мемлекеттік мекемесін және «Көліктегі Ішкі істер департаментінің Оңтүстік-Шығыс бөлімін» мемлекеттік мекемесін «Көліктегі Ішкі істер басқармасы» мемлекеттік мекемесіне «Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі.

Қазақстан Республикасы 2010 жылғы 19 қазанда Ішкі істер министрінің бұйрығына сәйкес полиция генерал-майоры Тұяситов Қанат Таупекұлы ІІМ жаңа құрылымдық бөлімшесінің меңгерушісі болды.

2012 жылғы 23 ақпанда ҚР Ішкі істер министрі Қасымов Қалмұханбет Нұрмұханбетұлының бұйрығымен полиция полковнигі Сүлейменов Жанат Қуанышұлы Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Көліктегі ішкі істер басқармасының бастығы болып тағайындалды.

2013 жылғы 12 шілдеде Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрі Қасымов Қалмұханбет Нұрмұханбетұлының бұйрығымен полиция полковнигі Бисенқұлов Берікбайұлы Қазақстан Республикасы ІІМ Көліктегі Ішкі істер департаментінің бастығы болып тағайындалды.

Бүгінде өткен жылдардағы дағдыларды басшылыққа ала отырып, біз көлік полициясының жаңа тарихын жаздық. Тұрақты тәртіптің тарихы, қорғалған қоғам, бейбіт Қазақстан.

Құқықтық қатынастарға мыналар тән: біріншіден, ол әрқашан құқықтық нормалар негізінде қалыптасады; екіншіден, оның қатысушыларына өзара құқықтар мен міндеттер беріледі; үшіншіден, ол

саналы-ерікті сипатқа ие; төртіншіден, оған мемлекет кепілдік береді және қажет болған жағдайда мемлекеттік мәжбүрлеу күшімен қорғалады.

Құқықтық қатынастардың барлық белгілері көлік қатынастарына да тән. Әр түрлі дереккөздердегі көлік нормалары көлік құқығының тақырыбын құрайтын қоғамдық қатынастарды реттейді. Құқықтық форманы ала отырып, бұл нақты әлеуметтік қатынастар көлік қызметін көрсетуге байланысты қалыптасқан көлік қатынастарына айналады. Олар көліктің жұмысына, тасымалдау кезінде көлік артерияларын пайдалануға, көлікті басқаруға байланысты.

Көрсетілген құқықтық қатынастар көлік құқығы нормалары негізінде пайда болатын және бар жүктерді, жолаушыларды, багажды тасымалдауды жүзеге асыру жөніндегі көлік қызметі саласындағы әлеуметтік процестерге қатысушылардың ерекше құқықтық байланысын білдіреді. Шын мәнінде, көліктік қатынастар-бұл абстрактілі көлік нормалары белгілі бір өрнекті алатын форма. Көлік құқығы нормаларының қоғамдық қатынастарға әсер етуі салдарынан соңғылары ерекше құқықтық нысанға ие болады, ал олардың қатысушыларына құқықтар беріледі, оларға міндеттер жүктеледі, оларды іске асыру мемлекеттік сипаттағы шаралармен нығайтылады. Жоғарыда айтылғандай, көлік қатынастарының ерекшелігі-олар бір түрдегі әлеуметтік қатынастар емес. Көлік құқығының мәні мүліктік, әкімшілік, еңбек, іс жүргізу құқықтық қатынастарын қамтиды. Көлік қатынастарының басым бөлігі-мүліктік сипаттағы жеке құқықтық қатынастар.

Демек, көлік қатынастары-бұл көлік қызметін көрсетуге және олармен байланысты көлік қызметіне, сондай-ақ оны басқаруға байланысты қалыптасатын көлік құқығы нормаларымен реттелетін қоғамдық қатынас.

Кез-келген құқықтық қатынастар сияқты, көліктік қатынастар келесі элементтерден тұрады: объект, құқықтық қатынастардың субъективті құрамы және мазмұны.

Көлік қатынастарының объектісі-бұл оның субъектілерінің қызметі туындайтын және жүзеге асырылатын, олардың субъективті құқықтары мен міндеттері бағытталған мінез-құлқы. Демек, көлік қатынастарының объектісі-бұл тасымалдауға байланысты көлік қызметі. Көліктік-құқықтық қатынастардың объектісі ретінде оның субъектілері өздерінің субъективті құқықтары мен міндеттерімен анықталатын ықтимал және тиісті мінез-құлық шегінде әрекет етеді.

Мүліктік сипаттағы көлік қатынастарына қатысушылардың мінез-құлқы-олар белгілі бір артықшылықтар туралы бір-бірімен қарым-қатынасқа түседі. Мұндай артықшылықтар жүктерді, жолаушыларды, багажды тасымалдауға байланысты қызметтер болып табылады.

Іс жүргізу сипатындағы көліктік құқықтық қатынастарға келетін болсақ, олардың субъектілері тасымалдауды жүзеге асыру кезінде келтірілген зиянды өтеу туралы материалдық-құқықтық сипаттағы дау бойынша бір-бірімен қарым-қатынасқа түседі.

Көлік қатынастарының субъективті құрамы - осы құқықтық қатынастарға қатысушылардың жиынтығы. Олар жеке тұлғалар (жеке

тұлғалар), заңды тұлғалар, әртүрлі мемлекеттік органдардың тұлғасындағы мемлекет болуы мүмкін: көлік саласындағы федералды атқарушы орган, көліктегі мемлекеттік бақылау, қадағалау органдары, еңбекті қорғау жөніндегі мемлекеттік орган (оның ішінде көлік) және т. б. көлік қатынастарының минималды құрамына уәкілетті субъект және міндетті субъект кіреді (жүк жөнелтуші-тасымалдаушы; жүк алушы - көлік экспедиторы; тасымалдаушы-кеден органының өкілі; тасымалдаушы - техникалық қадағалау және кемелерді сыныптау органының өкілі және т.б.). Көлік қатынастарының субъектілері заңды тұлғаға ие, яғни көлік қатынастарының қатысушылары болудың әлеуметтік-құқықтық мүмкіндігі. Құқықтық субъектінің элементтері субъектілердің құқықтық қабілеттілігі, құқықтық қабілеттілігі және азаптау болып табылады.

Көлік қатынастарының мазмұны оның субъектілерінің заңды құқықтары мен міндеттерінен тұрады. Олар өте әр түрлі болып табылады. Азаматтық құқықтық қатынастардың бір түрі болып табылатын мүліктік көлік қатынастарының мазмұны олардың субъектілерінің құқықтары мен міндеттері субъективті құқықтар мен міндеттер деп аталатындығымен сипатталады. Азаматтық құқықта олардың белгілі бір құқық субъектілеріне жататындығы баса айтылған. Бір-бірімен тығыз байланысты бола отырып, субъективті құқықтар мен міндеттер бір уақытта пайда болады және тоқтатылады. Мысалы, олар жүкті тасымалдау шартының тараптарында оны жасасу сәтімен бір уақытта пайда болады және осы шартты орындауды тоқтатады. Сонымен қатар, олар бірдей жағдайлардың әсерінен өзгереді (еңсерілмейтін күш жағдайлары, кемелер қозғалысын шектеу немесе тыйым салу).

Әкімшілік - құқықтық сипаттағы көлік құқықтық қатынастарының мазмұны субъектілердің құқықтары мен міндеттерін ғана емес, сонымен бірге оларды жүзеге асырудың іс жүргізу-құқықтық режимін, сондай-ақ субъектілер үшін белгіленген тыйым салулар мен шектеулерді де қамтиды. (мысалы, Кемелерді, кеме механизмдерін, құрылғыларды пайдалануға тыйым салу, егер кеме иесі Кемелерді жіктеу және салу, пайдаланылатын Кемелерді қадағалау туралы ережелерді орындамаса).

Көлік режимдерін жікте

Ең алдымен, көлік жүктердің қозғалыс бағыты бойынша жіктеледі:

- ішкі құрылыс түрі - олар құрылыс алаңдарының, өндірістік кәсіпорындардың қоймалардан, объект маңындағы аумақтардан жұмыс аумақтарына тасымалдауды жүзеге асырады. Объект маңындағы көлік түрі кәсіпорын аумағына қоймалардан немесе тікелей жұмыс орындарына қажетті жиынтықты, технологиялық жабдықты жеткізуді жүзеге асырады.
- көліктің сыртқы түрімен жеткізуші-кәсіпорынның жүгі жеткізіледі, бұл кәсіпорынның өзі немесе делдалдық жеткізу, тұтынушыға – ұйымдардың қоймаларына, өндірістік-технологиялық базаларға, объект маңындағы құрылыс аумақтарына жеткізу.

Сонымен қатар, көліктің кез-келген түрі тасымалданатын жүктердің бағыты бойынша бөлінеді:

- тік;
- көлденең.

Көліктің тасымалдауға жарамдылығы оларды бөледі:

- арнайы түрге;
- әмбебап;
- мамандандырылған.

Көлік түрлері, тиісінше, көлік түрлері Құрылымдық ішкі жүйелер болып табылады, бұл жалпы және мамандандырылған көлік құралдары. Жалпы пайдалану бағыты халық шаруашылығына, оның салаларына қызмет етеді, олар халық шаруашылығының қажеттілігін, қажеттіліктерін, халықтың жүк тасымалдау, Жолаушылар тасымалы мәселелеріне қажеттіліктерін қанағаттандырады, бұған қоғамдық көліктің барлық түрлері кіреді.

Қазақстан Республикасының Бірыңғай көлік жүйесіне қайта орала отырып, көлік жүйесінің сандық көрсеткіштері:

- қатынас жолдарының ұзындығы,
- жұмыспен қамтылғандар саны,
- жүк және жолаушылар айналымы.
- Қатынас құралдары-бұл көліктің жылжымалы құрамы (АВТО-мобилдер, тіркемелер, кемелер, баржалар, ұшақтар, тікұшақтар, вагондар, Локо-мотивтер және т.б.).
- Қатынас жолдары-бұл көлік портының осы түрінің жылжымалы құрамының қозғалысы үшін әдейілеп арналған және келісілген жолдар (автомобиль жолдары, темір жол, әуе жолдары, теңіз жолдары және т.б.).
- Техникалық құрылғылар мен құрылыстар – бұл жүк және жолаушылар станцияларының, терминалдардың, тиеу-түсіру пункттерінің, жөндеу шеберханаларының, май құю станцияларының, байланыс және сигнализация құралдарының кешені.
- Көлік, бір жағынан, тауар алмасуды және халыққа қызмет көрсетуді жүзеге асыратын нарық инфрақұрылымының бөлігі болып табылады, ал екінші жағынан, ол өзі нарық субъектісі ретінде тауарлар мен халықты тасымалдау арқылы өз қызметтерін сатады. Көліктің әртүрлі түрлері бұл қызметтерді әр түрлі жолдармен ұсына алады, осылайша көлік нарығын қалыптастырады. Көлік жұмысшыларының еңбегі нәтижелі жұмыс болып табылады, өйткені ол ұлттық табыс әкеледі, ұлттық байлықты құндылық түрінде өлшейді.
- Қазіргі уақытта іс жүзінде көліктің бірде-бір түрі (автомобиль көлігінен басқа) жүктің өндірушіден тұтынушыға "Есіктен есікке дейін" қозғалысын дербес қамтамасыз ете алмайды. Бір тасымалдауға көліктің бірнеше түрі қатыса алады, мысалы, автомобиль, теміржол, теңіз көлігі. Көліктің жекелеген түрлерінің өзара әрекеттесуі өте әлсіз және тиімсіз. Негізгі проблемалар әртүрлі көлік түрлерінің буындарында пайда болады. Келісілмеген әрекеттер нәтижесінде көлік үлкен шығындар мен шығындарға алып келеді. Сондықтан көліктің барлық түрлері бірыңғай көлік жүйесін құруға мүдделі: автомобиль, әуе, теміржол, теңіз, ішкі су және құбыр көлігі.

Бұл көлік саласындағы атқарушы биліктің мемлекеттік органдары мен көлік ұйымдары, жолаушылар, жүк жөнелтушілер, жүк алушылар және басқа да субъектілер арасындағы қоғамдық қатынастар. Көлік құқығының нормаларымен делдал бола отырып, олар іс жүзінде әкімшілік-құқықтық қатынастар болып табылады, олардың ерекшелігі олардың мемлекеттік және қоғамдық өмірдің ерекше саласында-көлікті мемлекеттік басқару саласында алдын-ала қалыптасатындығында.

Мемлекеттік басқару саласы-бұл ерекше субъектілер жұмыс істейтін мемлекеттің қызмет саласы. Жалпы алғанда, оларды атқарушы органдар деп атайды. Көлік кодекстері мен жарғыларында "көлік саласындағы федералды атқарушы орган"термині қолданылады. Бұл әкімшілік-құқықтық қатынастарда көлікті Мемлекеттік басқарудың өзі, яғни көлікпен байланысты Мемлекеттік қызметтің осы түрінің тиісті субъектілерінің құзыреті делдал болады дегенді білдіреді. Әкімшілік-құқықтық қатынастар атқарушы биліктің өкілетті субъектілерінің өздерінің басқарушылық құзыреттерін жүзеге асыруына байланысты немесе байланысты туындайды.

Көлік қатынастарының бұл бөлігіне келесі белгілер тән: біріншіден, олар көлікті мемлекеттік басқару процесінде пайда болады; екіншіден, көлік саласындағы мемлекеттік басқару органы міндетті субъект ретінде болады; үшіншіден, бұл тараптардың заңды теңсіздігіне тән билік-бағыну қатынастары.

Бұл қатынастардың субъективті құрамы көлікті басқару сипатына байланысты. Басқарушылық қызмет мемлекеттің еркі мен мүдделерін білдіреді. Оның үстіне, мемлекет атынан әрекет ететін және мемлекеттік-билік сипатындағы тиісті өкілеттіктердің иесі болып табылатын субъект ғана оның өкілі бола алады. Ол әкімшілік құқықтық қатынастарда әрқашан Тараптардың бірі ретінде көлік саласындағы жариялы-құқықтық мүдделерді білдіретін атқарушы биліктің ресми және Өкілетті субъектісі ретінде әрекет етеді. Бұл әкімшілік және көлік көздерімен реттелетін басқару қатынастарының тарабы, ол өз құзыреті шегінде көлік саласындағы жария мүдделерді қорғау үшін мемлекеттік-билік өкілеттіктерін іске асырады.

Көліктік әкімшілік құқықтық қатынастардың екінші жағы міндетті тарап болып табылады, онсыз мұндай қатынастар мүлдем туындамайды. Бұл мән-жай талданып отырған құқықтық қатынастарды құқықтық реттеу әдісімен, атап айтқанда, бағыныстылық (билік ету) әдісімен негізделген. Екінші Тарапты заңды тұлғалар мен азаматтар, оның ішінде тасымалдаушы, жүк жөнелтуші, жүк алушы білдіреді. Бұл тарапқа жолаушылар да, сондай-ақ, мысалы, көлік қызметіне байланысты қауіптілігі жоғары аймақтарда (жолаушылар платформаларында, теміржолдарда, олар арқылы өту жолдарында, жаяу жүргіншілер) жүрген азаматтар да жатқызылуы мүмкін.

Әкімшілік-құқықтық көлік қатынастарының объектісі көлікті басқару органдары субъектілерінің көлік қызметін реттейтін нормативтік құқықтық актілерді қабылдауынан, тасымалдау процесін басқару тәртібін белгілеуден, көлік саласында бақылау мен қадағалауды жүзеге асырудан, көлік қызметін

лицензиялаудан және сертификаттаудан тұратын іс-әрекеттер болып табылады.

Әкімшілік-құқықтық көлік қатынастарының мазмұнын олардың субъектілерінің құқықтары мен міндеттері, оларды іске асыруға байланысты тыйым салулар мен шектеулер құрайды. Мазмұнның аталған элементтері нақты мысалдардан айқын көрінетін осындай топтамада бар.

Сонымен, кемелерді техникалық қадағалау және жіктеу органдары Кемелерді жіктеу және салу, пайдаланылатын Кемелерді қадағалау, кемелер үшін материалдар мен бұйымдарды дайындау туралы ережелердің орындалуын талап етуге құқылы, ал кеме иелері, тасымалдаушылар, ережелер қолданылатын басқа субъектілер оларды орындауға міндетті. Ереже орындалмаған жағдайда аталған органдар кемелерді пайдалануға тыйым салуға, оларды пайдалануға рұқсат ететін құжаттарды алып қоюға құқылы.

2. ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ ҚОҒАМНЫҢ РӨЛІ

2.1 Жолдаушылар арасында қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру.

Соңғы жылдары «Қауіпсіздік мәдениеті» ұғымы күнделікті өмірге мықтап енді. Бірақ осы тақырыпқа арналған қазіргі заманғы ғылыми жарияланымдардың едәуір санына қарамастан, көлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласында қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру мәселелеріне жеткіліксіз көңіл бөлінеді.

Мәселен, көлік қауіпсіздігі саласын реттейтін нормативтік құқықтық құжаттарда бұл мәселе көрсетілмеген. Бүгінгі таңда көлік қауіпсіздігі мәдениетінің рөлін ғылыми тұрғыдан түсіну де жоқ.

«Қауіпсіздік мәдениеті» ұғымы.

Бүгінгі таңда «Қауіпсіздік мәдениеті» деген анықтама жоқ. Терминнің өзі бізге атом энергетикасынан келді және алғаш рет ядролық қауіпсіздік жөніндегі Халықаралық консультативтік топтың 1986 жылы Чернобыль апатының себептері мен салдарын қарау жөніндегі жиналыс туралы қорытынды баяндамасында қолданылды, онда бұл термин «Атом электр станцияларының қауіпсіздігі мәселелерін анықтайтын ұйымдар мен жеке тұлғалардың мінез-құлқының сипаттамалары мен сипаттамаларының жиынтығы» деп түсінілді, жоғары басымдыққа ие болғандықтан, олардың маңыздылығымен анықталатын назар аударылады¹.

¹ Ефимова О.В., Комарова Ю.В. Культура безопасности как элемент организационной культуры транспортных компаний // Мир транспорта. 2019.

Біраз уақыттан кейін бұл ұғым атом энергетикасы мен өнеркәсіптік өндірістің корпоративтік мәдениетіне берік енді. Қазіргі құжаттарда, мысалы, «Розэнергоатом» концернінде қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру, қолдау және дамыту «Атом станцияларының қауіпсіздігін қамтамасыз етудің іргелі негізі» ретінде анықталады².

Өнеркәсіптік өндіріс саласында қауіпсіздік мәдениеті өндіріс мәдениетінің элементі ретінде қарастырылады, онда еңбекті ізгілендіру мен қорғауға, өндірістік жарақаттануды азайтуға ерекше орын беріледі. Сингапурдағы еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі ХХІ Дүниежүзілік конгресте 2017 жылы ұсынылған «Нөлдік жарақаттану» тұжырымдамасы (Vision Zero) «өндірістің барлық деңгейлеріндегі қауіпсіздік, еңбек гигиенасы және жұмысшылардың әл – ауқаты-үш бағытты біріктіретін профилактиканы ұйымдастырудың сапалы жаңа тәсілі» ретінде атап өтіледі. Бұл кәсіпорында, ең алдымен профилактика саласында еңбекті қорғаудың барлық жүйесін ұйымдастырудың сапалы жаңа тәсілі. Бұл өндірістегі кез – келген жазатайым оқиғалардың алдын алу мақсатында кәсіпорын иесінен бастап жұмысшыларға дейінгі өндірістік процестің барлық қатысушыларының саналы қызметі. Ресей Еңбек министрлігі сонымен қатар «нөлдік жарақат» тұжырымдамасының жаһандық науқанының ресми серіктесі болды.

«Қауіпсіздік мәдениеті» ұғымы қауіпті өндіріс шеңберінен тез шығып, әртүрлі бағыттағы кәсіпорындарға таралды. Зерттеушілер қызметкердің қауіпті әрекеттерін уақтылы түзету және саналы қауіпсіз мінез-құлықты қалыптастыру әртүрлі жазатайым оқиғалардың алдын алып қана қоймай, сонымен қатар компанияның беделіне оң әсер етеді деген қорытындыға келді.

Бүгінгі таңда кәсіпорындардағы кәсіби тәуекелдерді басқару саласында аудит және талдау, қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру және дамыту үшін жеткілікті әдістер мен модельдер қолданылады. Жалпы идея-еңбек жағдайларын, еңбекті ұйымдастыруды, әлеуметтік қатынастарды және әр қызметкердің психофизикалық сипаттамаларын қамтитын алдын алу саясатын жүргізудің дәйекті қажеттілігі. Біз ең танымал модельдерді тізімдейміз: Брэдли қауіпсіздік қисығы, в. Х.Хайнрихтің «Домино» теориясы, М.Флеминг пен П. Хадсонның қауіпсіздік мәдениетінің жетілу моделі. мысалы, «Газпромнефть» жақ қауіпсіздік мәдениетін дамытуда П.Хадсон моделін қолдана отырып, «Барлық қызметкерлердің қауіпсіздік мәдениетін арттыру процесіне тартуға» бағытталған³.

Ресей ТЖМ өз өкілеттіктері саласында «Халықтың өмір сүру қауіпсіздігі мәдениеті» ұғымымен жұмыс істейді, ол «ТЖ сипаты бойынша әртүрлі жағдайларда әрекет ету қабілетінде көрінетін тұлғаның қазіргі

² Заявление о Политике АО "Концерн Росэнергоатом" в области культуры безопасности от 02.07.2018 г.
URL: <https://www.rosenergoatom.ru/upload/iblock/fd4/fd4407dd847ddf180f21ae8de9c64c7f.pdf> (дата обращения: 10.08.2020).

³ Навигатор по основам культуры безопасности. Нефтегазстройпрофсоюз России. URL: https://www.rogwu.ru/content/bl_files_docs/КБ%2004.04.19%20на%2014.40%20окончат.

дамуын анықтайтын тұтас, көп деңгейлі және көп компонентті білім» деп түсініледі⁴. Осылайша, қауіпсіздік мәдениеті кәсіпорындар мен ұйымдардың қызметкерлеріне ғана емес, барлық азаматтарға да қатысты. Халықтың тыныс-тіршілігі қауіпсіздігі мәдениетін қалыптастыру үшін «Тіршілік қауіпсіздігі негіздері» (өмір сүру қауіпсіздігі) оқу-тәрбие курсы шеңберінде оқыту, сондай-ақ азаматтық қорғаныс, төтенше жағдайлардан қорғау, су объектілерінде өрт қауіпсіздігін және адамдардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері бойынша оқу-жаттығулар өткізу көзделген.

Көлік саласында қауіпсіздік мәдениетіне негізінен корпоративтік мәдениеттің элементі ретінде және көлік түрлері бойынша көзқарас қалыптасқан. Мәселен, мысалы, Халықаралық Азаматтық авиация ұйымының (ИКАО) құжаттарында авиациялық қауіпсіздік мәдениеті «Авиациялық қауіпсіздікті сақтау үшін жұмыс процестерін психикалық тұрғыдан да, жалпы қолдану түрінде де белгілі бір қоғамдастық бөлісетін әдеттер жиынтығын» білдіреді. Ал 2015 жылғы РЖД холдингіде тасымалдау процесінің кепілдендірілген қауіпсіздігі мен сенімділігін қамтамасыз ету стратегиясының 4-тармағына сәйкес. қозғалыс қауіпсіздігі мәдениеті «Қозғалыс қауіпсіздігін басқару жүйесінің тиімділігінің негізгі индикаторы» ретінде анықталған және оны дамыту үшін өзінің нормативтік-құқықтық базасы әзірленген⁵.

Жол қауіпсіздігі саласындағы қауіпсіздік мәдениеті басқаша қарастырылады. Сонымен, Президенттің 2016 жылғы Мемлекеттік Кеңестің қорытындысы бойынша Президенттің тапсырмасы аясында Президенттің мамыр айындағы Жарлықтарын, сондай-ақ 2018-2024 жылдардағы Жол қозғалысы қауіпсіздігін арттыру стратегиясын іске асыруға бағытталған. жол қозғалысының барлық қатысушыларына бағытталған және «Ережелердің әрпін ұстануды ғана емес, сонымен қатар жолдағы мәдени мінез-құлық канондарының пайда болуын қамтитын мінез-құлық нормаларының мәдени қабатын құруға» арналған «жолдардағы Мәдениет» кең ауқымды ақпараттық-ағарту жобасы іске асырылуда⁶.

Қазақстанның ПМ жүргізушілер мен жаяу жүргіншілердің мәдениетін арттыру мақсатында түрлі іс-шаралар өткізеді. Қауіпсіздік мәдениетіне арналған қазіргі заманғы ғылыми жарияланымдардың едәуір санына қарамастан, көлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласында бұл тұжырымдаманы бірыңғай ғылыми түсіну жоқ екеніне назар аудару қажет.

Көлік қауіпсіздігі мәдениеті-барлық заманауи қауіпсіздік мәдениетінің негізгі буыны. Бұл, ең алдымен, бүгінде көлікпен өзара әрекеттесуден аулақ болатын адам жоқ екендігіне байланысты. Көлік-бұл біздің өміріміздің ажырамас және қажетті құрамдас бөлігі, жасына немесе қызмет саласына қарамастан халықтың барлық топтары. Жыл сайын ғылыми-техникалық прогрестің

⁴ Снегирев А.В. Формирование у будущих учителей основ культуры безопасной жизнедеятельности в процессе изучения специальных дисциплин: автореф. канд. педагог. наук. Тула, 2007.

⁵ Стратегии обеспечения гарантированной безопасности и надежности перевозочного процесса в холдинге "РЖД". Утверждена распоряжением ОАО "РЖД" от 8 декабря 2015 г. № 2855р.

⁶ По материалам сайта проекта "Культура на дорогах". URL: https://bezntp.ru/bezntp/ru/culture_on_road_index

арқасында көлік барған сайын интеллектуалды, жоғары жылдамдықты, жүк көтергіш және ыңғайлы бола бастады.

Көліктің жаңа түрлері пайда болады (пилотсыз көлік, магниттік жастықтағы пойыздар, қосмекенділер автобусы, Гиперлоп және т.б.). Көлік кешенінің жұмысындағы ең кішкентай сәтсіздік мемлекет үшін орасан зор шығындарға әкелуі мүмкін – материалдық, адами, экологиялық, технологиялық. Сондықтан көлік құралдары жоғары қауіпті көздер санатына жатады, ал бүкіл көлік жүйесі жоғары қауіпті объектілер жүйесі ретінде анықталады. Көлік жүйесімен өзара әрекеттесу әр адамнан нормалар мен ережелерді қатаң сақтауды, жеке жауапкершілік пен тәртіпті арттыруды талап етеді. Көлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету деңгейінің көлік қауіпсіздігі мәдениетінің деңгейіне тәуелділігі айқын.

Көлік қауіпсіздігі мәдениеті деп қоғамда көлік құралымен немесе көлік инфрақұрылымымен кез келген өзара іс-қимыл кезінде көлік қауіпсіздігінің ұйғарымдары мен талаптарын саналы түрде орындау жөніндегі шаралар кешенін түсіну ұсынылады. Көлік қауіпсіздігі мәдениеті барлық тәуекелдерді, қауіптерді және жеке жауапкершілікті түсінуге негізделуі керек.

Көлікпен өзара әрекеттесу кезінде адамдардың жауапсыз мінез-құлқы мен қате әрекеттері мәселелерін зерттей отырып, сарапшылар «Адам факторы» терминін жиі қолданады. Өйткені, бұл көліктегі көптеген оқиғалардың немесе олардың алғышарттарының себебі болып табылады. Оның апаттық көрсеткіштерге әсерін төмендетуге қол жеткізу әдетте әртүрлі шараларды қолдану арқылы ұсынылады, көбінесе заңды, ережелер мен нормаларды сақтамағаны үшін жауапкершілік шарасын күшейту және ұйымдастырушылық-техникалық, әртүрлі автоматтандырылған басқару жүйелерін енгізу.

Адам факторының әсерін төмендету мәселелері кеңірек проблемаларға – қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыруға арналады, бұл өз кезегінде жалпы адамзат мәдениетінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. қоғамдағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелеріне көзқарасты өзгерту, қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелерінде қоғамның әрбір мүшесінің іс-әрекеттері мен әрекетсіздігін түсіну мен хабардар етуді қалыптастыру, тәуекелдің негізгі мінез-құлық факторларын жою қажет, яғни қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыруға кешенді көзқарас қажет. Бұл мәселе кең және ұзақ мерзімді перспективада қарастырылуы керек.

Бұл жағдайда көлік қауіпсіздігі мәдениетін келесіге бөлген жөн:

- лауазымды тұлғалардың/персоналдың көлік қауіпсіздігі мәдениеті;
- халықтың көлік қауіпсіздігі мәдениеті.

Лауазымды тұлғалардың/персоналдың көлік қауіпсіздігі мәдениеті

Көлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге жауапты персонал өзіне жүктелген жауапкершілікке кәсіби, психофизикалық және мотивациялық тұрғыдан дайын болуы керек деген күмән жоқ. Ол үшін қызметкерлерді Мұқият іріктеуге және оқытуға, соның ішінде топтық жұмыс дағдыларына назар аудару маңызды. Ең

инновациялық техникалық құралдар мен құрылғылар персонал қауіпсіздігі мәдениетінің төмен деңгейінде қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін тиімсіз болып табылады. Сондықтан көрсетілген техникалық құралдар мен құрылғыларды пайдалануды толық және тұрақты бақылау міндетті түрде қамтамасыз етілуі керек.

Көлік инфрақұрылымының барлық осал объектілері – вокзалдар, әуежайлар, метро, порт және гидротехникалық құрылыстар – заңсыз араласу актілерінен қорғауды қамтамасыз ететін мамандандырылған заманауи техникалық құралдармен және құрылғылармен жарақтандырылғанын атап өту қажет. бірақ олардың жұмысының тиімділігі толығымен қызметкерлер мен қызметкерлердің іс-әрекеттеріне, олардың тәжірибесіне, кәсібилігіне, мотивациясына және жеке жауапкершілігіне байланысты. Демек, көлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге жауапты шенеуніктерге/қызметкерлерге қойылатын талаптар «қауіпсіздік технологиялары мен техникасы саласындағы шаблондық құзыреттерді қамтып қана қоймай, жеке тұлғаны шығармашылық және кәсіби тұрғыдан қалыптастыруы керек»⁷. Осыған байланысты, мысалы, машинистің денсаулығын бақылау ғана емес, сонымен қатар оның салауатты өмір салтын ұстануы, сондай-ақ оның психоэмоционалды денсаулығы да маңызды. Тұрақты психологтардың тұрақты жұмысы қажет, әсіресе анықталған оқиғаларға байланысты. Көлік кешенінің барлық кәсіпорындары бұған назар аударма, әлде назар аударуға дайын ба

2.2 Кері байланыс және өзара әрекеттесу механизмдері.

Мемлекет пен қоғам қатынастары саясаттанушылар, әлеуметтанушылар, қоғамдық, саяси қатынастарды, сондай-ақ мемлекет пен қоғам институттарының субъективті-Объектілік қатынастарын зерттейтін барлық сарапшылар үшін маңызды қызығушылық саласы болып табылады⁸. Ұлттық және мемлекеттік егемендік, азаматтық Бірлік, саяси тұрақтылық, мәдени тұтастық сияқты қоғам мен мемлекет жағдайының барлық негізгі параметрлері билік пен азаматтар арасындағы қатынастардың сапасына байланысты. Өзара мүдде, өзара сыйластық, сондай-ақ мемлекет пен қоғамның өзара жауапкершілігі проблемасы билік пен басқару органдарының азаматтармен кері байланысы шеңберінде өзектендіріледі, онсыз азаматтық қоғамның құрылуы мен жұмыс істеуі мүмкін емес⁹.

Кері байланыстың принциптері, құралдары мен тетіктері неғұрлым толық болса да, проблемалар мен қайшылықтар болмаса да, демократиялық мемлекетте жүзеге асырылады, мұнда саясат пен билікті ұйымдастырудың табиғаты билік пен қоғамдық ұйымдардың ашық қатынастарына

⁷ Андреев К.Ю. Человеческий фактор в системе обеспечения экономической безопасности Российской Федерации в сфере транспортной инфраструктуры // "Вопросы российского и международного права. 2015..

⁸ Патрушев С. В. Гражданская активность: институциональный подход. Перспективы исследования // Полис. Политические исследования. 2009.

⁹ Ионин Л. Г. Теоретические вопросы гражданского общества // Факторы развития гражданского общества и механизмы его взаимодействия с государством. М.: Вершины, 2008

бағытталған¹⁰. Бұған адам мен азаматтың құқықтарына кепілдік беру, азаматтардың саяси шешімдерді әзірлеуге қатысу мүмкіндігі (жанама және тікелей), азаматтарды қоғамдық ұйымдарға – «үшінші сектордың» үкіметтік емес және коммерциялық емес актерлеріне біріктірудің заңдылығы, заңды форматта идеялардың, дүниетанымдар мен пікірлердің алуан түрлілігін көздейтін Міндетті мемлекеттік идеологияның болмауы сияқты маңызды қағидаттар ықпал етеді.

Саяси талдау шеңберіндегі кері байланысты түсіндіре отырып, тиісті нормативтік-құқықтық қамтамасыз етумен және ұйымдастырушылық және технологиялық ресімдеудің жоғары деңгейімен кері байланыс ықпал ететінін атап өтеміз:

- тұрақты саяси-құқықтық кеңістікті қалыптастыру және орынды саясат пен басқаруды жүзеге асыру;

- қоғамдық-саяси дискурстың интегративті сюжеттерін тарату;

- сенімді және жедел ақпараттық-коммуникациялық өрісті орнату¹¹;

- «басшының шектен шығуы» мен «Орындаушының шектен шығуы», сондай-ақ билік тармақтары арасындағы қайшылықтардың алдын алу;

- қоғамдық белсенділерді болашақ саясаткерлер мен басқарушылардың резерві ретінде қалыптастыру кезінде азаматтық белсенділікті ынталандыру және азаматтық қоғам институттарын нығайту;

- басқару және өзін-өзі басқару, сондай-ақ жұртшылықтың өзін-өзі ұйымдастыру мәселелерін шешу үшін биліктің ғана емес, қоғамның да ауыртпалық нүктелеріне ден қою;

- сынға заңды және сындарлы формалар беру, тіпті азаматтардың билік пен саяси шешімдерден бас тартуы;

- билік органдарына өзін-өзі сынау және өзін-өзі тексеру үшін мүмкіндіктер құру.

Мемлекет пен қоғам күрделі міндеттерді шешетін ерекше жағдайларда кері байланыс ерекше мәнге ие болатындығын атап өтейік. ¹²Жаһандық жоспардағы мұндай жағдайлар мемлекеттердің ыдырауы және жаңа егеменді мемлекеттер мен ұлттардың қалыптасуы, халықаралық қақтығыстар мен соғыстар, сондай-ақ терроризм мен экстремизм қатерлері мен актілері болып табылады. Сондай-ақ, мұндай жағдайлар реформалар, саяси транзиттер, Саяси жүйелер мен режимдердің өзгеруі, сондай-ақ элиталардың өзгеруі, сайлау болып табылады. Сондай-ақ, бұл экономикалық дағдарыстар, өмір сүру деңгейінің төмендеуі, инфляция, ұлттық валюталардың құнсыздануы және азаматтардың барлық процестерге қосылуын арттыратын (немесе, керісінше, төмендететін) басқа жағдайлар. Кез-келген ерекше жағдайда, саясаткерлер мен басқарушылардың іс-әрекеттеріне тікелей байланысты, кері

¹⁰ Чугунов А. В. Взаимодействие граждан с властью как канал обратной связи в институциональной среде электронного участия // Власть. 2017.

¹¹ Воробьев Ю. Л. Управленческое партнерство общества и власти: Концептуальные и прогнозные модели коммуникативного диалога: Научная монография. М.: Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2007.

¹² Жалбуров Е.Т. Административные правоотношения в деятельности органов полиции Республики Казахстан: проблемы теории и практики. /Монография. Костанай 2010.

байланыс белсенділенеді немесе билік белгілеген шеңберге «қозғалады», ол әрдайым «төменнен», «халықтық шындықта», «халық дауысында» белсенділікке қызығушылық танытпайды. Бұл дауыс әрқашан билікке және билік қызметкерлеріне адал және патриоттық емес, олар өздерін қызметтік өкілеттіктерден асып кетуге, парақорлыққа, жауапсыздыққа, әдепсіз әрекеттерге және т. б. сондықтан биліктің мүддесі үшін, ол өзінің классикалық мақсатына шынымен жауап береді-яғни. қоғамның өмірін оңтайландыру және оны ең жақсы модельдерде ұйымдастыру-азаматтармен кері байланысқа кедергі жасамау, керісінше, оны жоғары өзара қызығушылықпен тең және өзара тиімді серіктестік қағидаты бойынша құру.

Кері байланыстың ең танымал және табысты тетіктерінің бірі азаматтардың өтініштері болып табылады.

Бір жағынан, бұл механизм тікелей инновациялық сипатқа ие емес, өйткені ол дәстүрлі түрде ұзақ уақыт бойы саяси және әлеуметтік басқару жүйесінде қолданылған. Азаматтар әрқашан өз проблемаларын, үміттерін, тілектерін, сондай-ақ билік органдарына және тікелей басшыларға, мемлекет субъектілері мен әкімшілік-аумақтық бірліктерінің басшыларына, қала әкімдеріне, муниципалитеттердің басшыларына және тіпті мемлекет басшыларына тікелей сын айтуға дайын.

Екінші жағынан, өтініштер арқылы кері байланысты жеңілдетілген тәртіпте қарастыруға болмайды, яғни. тек азаматтардың билікке наразылығын білдіруге және өмірдің қызу және жанып жатқан мәселелеріне назар аударуға деген ұмтылысы ретінде. Азаматтарды әрдайым қарабайыр немесе жағымсыз себептер басқара бермейді. Азаматтар, қоғам белсенділері, қоғамдық пікір көшбасшылары көбінесе әлеуметтік және саяси мағынаға ие болуы мүмкін күрделі мәселелермен айналысады.

Азаматтардың өтініштері арқылы кері байланыс, Егер кеңейту тұрғысынан түсінілсе, үлкен қоғамдық-саяси резонансқа ие, өйткені бұл биліктің қиындықтарын көрсететін механизм. Өкінішке орай, жиі жағдайларда билік өзінің «жалдаушысынан», салық төлейтін және мемлекеттік, аймақтық және жергілікті деңгейде сапалы қызметтер мен қызметтерді алуға міндетті азаматтардан алыс. Кері байланыс билік пен қоғамдық қатынастардың саяси санатын қамтамасыз етеді, мысалы, азаматтардың билік пен басқару органдарына деген сенімі, олар көбінесе қалаған биіктіктен алыс. Сонымен бірге, оның заңдылығы, ұйымшылдығы, технологиялылығы жағдайында кері байланыс мемлекет пен қоғамның саяси капитал және билік пен қоғам ретіндегі өзара сенім индексын арттыруға қабілетті.

Азаматтардың билік пен басқару органдарына жүгіну механизмі жеке немесе қоғамдық маңызы бар себептер, алаңдаушылық, күту көрсетілген құжаттарда немесе ауызша өтініштерде көрінеді. Бұл жазбаша немесе ауызша түрде, сондай-ақ электрондық құжат түрінде жазылуы мүмкін: а) шағым; б) өтініш; в) ұсыныс; д) сұрау салу.

Азаматтардың өтініштері өз мақсатына ие: а) биліктің назарын шешілмеген және басқарушылар мен саясаткерлер назар аудармайтын халықтың өткір және созылмалы проблемаларына аудару; б) тіршілікті қамтамасыз ету саласында тікелей құрылатын және саяси-басқару шешімін әзірлеуді талап ететін күрделі жағдайларды талқылауға қатысу; в) саясаткерлер мен саясаткерлер үшін нақтылау басқарушылар, қабылданған шешімдер қалай орындалады және олар есептелген нәтижеге қол жеткізе ме.

Қоғамдық қатынастардың жанжалды жағдайларына (терроризм, экстремизм, этникалық қақтығыстар, әскери-саяси қақтығыстар, гибриді соғыстар және т. б.), табиғи-климаттық және экологиялық апаттарға, сондай-ақ төтенше жағдайларға, мысалы, пандемияға, азық-түлік тапшылығына, экологиялық параметрлердің нашарлауына, өмірлік маңызды жағдайлардың болмауына байланысты азаматтардың өтініштерінің маңыздылығын ерекше атап өтеміз дәрі-дәрмектер. Сондай-ақ, азаматтардың өтініштері әлеуметтік жағынан қорғалмаған азаматтардың әртүрлі топтарының, сондай-ақ өмірлік қиын жағдайға тап болған немесе балалар мен жастардың денсаулығы, әлауқатына қатысты азаматтардың мүдделеріне қатысты үлкен маңызға ие.

Азаматтардың өтініштерін кері байланыстың маңызды тетігі ретінде қарастыра отырып, қазіргі технологиялық шындыққа, IT-технологияларға сәйкес азаматтардың өтініштері де жаңа нысандарға ие болатынын көрсетеміз. Осыған байланысты электрондық демократия, ашық және электрондық үкімет тұжырымдамаларын іске асыру шеңберінде кері байланыстың электрондық нысандарын тарату осы дербес назарды талап етеді¹³. Сондықтан, қазіргі заманғы саясаттану зерттеулерінде олар интернет кеңістігінде жүзеге асыратын «азаматтардың электронды қатысуына» көбірек көңіл бөлінеді көптеген зерттеушілер электронды қатысу дегеніміз-бұл қоғамдық және азаматтық қатысу, электронды түрде киінген қоғамдық және АЗАМАТТЫҚ БЕЛСЕНДІЛІК¹⁴. Барлық билік пен басқару органдарында азаматтар электронды өтініш түрінде жүгіне алатын сайттар бар екені заңды. Бұл ретте әрбір билік және басқару органы азаматтарға осы билік органының бейінді мәселелері бойынша, сондай-ақ жалпы проблемалар бойынша жүгінуге мүмкіндік береді: абаттандыру («көше төселмеген, шам жанбайды»), сыбайлас жемқорлық, қызметтік өкілеттіктерін асыра пайдалану және оларды пайдакүнемдік мақсатта пайдалану.

Азаматтардың өтініштері сияқты тетіктегі кері байланыс, ең алдымен, олардың тікелей және уәжді мазмұны, жай-күйін, әл-ауқатын, сондай-ақ азаматтардың үміттерін тікелей көрсететіндігімен тиімді. Сондай-ақ, бұл механизм кері байланыстың басқа тетіктерімен, ең алдымен, қоғамдық бақылау, «жедел телефон желілері», ақпараттық күндер (соның ішінде электронды түрде) және т. б. сияқты тетіктермен үйлесімді байланысқан. the басқару процестері; екіншіден, жалпы азаматтардың әлеуметтік және саяси

¹³ Видясова Л. А., Михайлова Е. В. Инструменты электронного участия: барьеры на пути развития в России // Информационные ресурсы России. 2016.

¹⁴ Бершадская Л.А. Акторно-сетевая модель электронного правительства в Российской Федерации // Власть. 2013.

мәдениеті; үшіншіден, жергілікті аумақтардағы адамдардың бірлігі (көрші және аумақтық қауымдастықтар және т.б.). Өтініштерді дайындау барысында адамдар проблемаларды бірлесіп анықтау және биліктің назарын аудару арқылы оларды шешу мүмкіндіктерін талқылау тәжірибесін алады. Азаматтардың өтініштері қоғамда қоғамдық бақылау, аутсорсинг, краудсорсинг, әлеуметтік жауапты бизнес және т. б. сияқты қызмет түрлерін таратуға бастамашылық етеді¹⁵.

Тағы бір маңызды бөлшекті атап өтейік. Әр түрлі мәселелер бойынша жалпы ұстанымды қалыптастыруда және үндеулерді дайындауда әр түрлі әлеуметтік-демографиялық топтарға, әртүрлі этникалық және діни топтарға, әр түрлі топтарға жататын адамдар бірігіп, өзін-өзі ұйымдастыруға қабілетті белсенді қауымдастықтар құрады. Экономикалық, әлеуметтік жоспардың өзекті мәселелеріне, тұрғын үй-коммуналдық кешеннің проблемаларына байланысты азаматтардың билік және басқару органдарына ұжымдық өтініштерін дайындау азаматтық өзін-өзі ұйымдастыру платформасы ретінде анықталуы мүмкін. Билікке өтініштерді әзірлеу және биліктің реакциясын бақылау-бұл азаматтық белсенділіктің желілік нүктелерін қалыптастырудың өнімді механизмі, сондай-ақ адамдардың немқұрайлылығын мемлекет пен қоғамның мүдделерін жақындастырудың мазмұнды және ұйымдастырушылық ресурсына айналдырудың белгілі практикумы. Осылайша, адамдардың немқұрайлылығы Әлеуметтік және тіпті саяси мәдениеттің ұйымдастырылған мотивіне айналады, өйткені азаматтардың өтініштеріне баса назар аударатын мәселелерді уақтылы және тиімді шешу бүкіл кері байланыс жүйесін нығайтады және динамизм береді, яғни. мемлекет пен азаматтар арасындағы қатынастар.

Кері байланыс көптеген тетіктерде жүзеге асырылады, олардың арасында азаматтардың өтініштері ерекшеленеді. Олар ең қарапайым және тіпті белгілі бір дәрежеде қарабайыр кері байланыс механизмі болып көрінеді. Алайда, бұл азаматтардың өтініштері көбінесе азаматтар үшін билікке әсер етудің ең қол жетімді және түсінікті мүмкіндігі болып табылады. Билік пен басқару органдары мен азаматтар арасындағы кері байланысты ұйымдастырушылық-технологиялық қамтамасыз етуде азаматтардың жалпы және танылған механизм ретіндегі өтініштері әлеуметтік қана емес, сонымен бірге саяси мағынаға ие, өйткені олар билік пен қоғамның субъективті-Объектілік қатынастарында өзара сенім сияқты маңызды саяси капиталды қалыптастырады.

Қазіргі күрделі жағдайларда билік пен азаматтардың сенімі мен өзара жауапкершілігін арттыру қажеттілігі айқын көрінеді, бұл, соның ішінде, кері байланыс жүйесінде жүзеге асырылады. Оның өзектілігінің жаңа деңгейіне жету үшін келесі нұсқаулықтар маңызды:

- мемлекет пен қоғамның дамуының негізгі мәселелеріне қатысты билік пен азаматтардың ұстанымдарының сәйкес келуі;

¹⁵ Фельдман П. Я. Политический краудсорсинг как институт электронной демократии: проблемы становления и развития // Власть. 2014.

- азаматтарды жергілікті ғана емес, сонымен қатар аймақтық және федералды деңгейлердегі, сондай-ақ елдегі қоғамдық-саяси жағдайға айтарлықтай және жиі теріс әсер ететін геосаяси қатынастар деңгейіне өзекті күн тәртібіне қосу;

- биліктің қоғамға деген сенімсіздігінің, биліктің азаматтар тарапынан сын мен халықтың проблемаларына қатысты бюрократиялық цинизмді қабылдамауының алдын алу;

- қоғамдық белсенділердің, қоғамдық пікір көшбасшыларының, саяси партиялар көшбасшыларының, жалпы халықтың жалпы әлеуметтік мәдениетін, қаржылық және құқықтық сауаттылығын арттыру;

- кері байланыс жүйесіне дәстүрлі түрде Ресей қоғамына, ресей азаматтық ұлтына тән моральдық-адамгершілік принциптері мен құндылық белгілерін енгізу

3.Патрульдік полицияның әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету шараларын қолдану жөніндегі қызметі

3.1 Патрульдік полицияның әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету шаралары

Патрульдік полицияның әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету шараларын қолдану жөніндегі қызметі Патрульдік полиция қызметкерлерінің Жол жүрісі саласындағы, сондай – ақ қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету саласындағы әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету шараларын заңнамалық регламенттеудің және практикалық қолданудың теориялық және практикалық аспектілері (бұдан әрі баламалы термин ретінде «қамтамасыз ету шаралары» пайдаланылатын болады) кінәлі адамдарды әкімшілік жауаптылыққа тартудың бүкіл процесінің неғұрлым серпінді аспектілеріне жатады. Өздерінің құқықтық табиғаты бойынша олар ПО лауазымды адамдарының әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғау сатысында қолданылатын және заңды және жеке тұлғалардың ережелерді, нормативтер мен стандарттарды сақтауына бағытталған мәжбүрлі де, өнегесіз де сипаттағы іс-әрекеттерді білдіреді.

Сонымен қатар, отандық заңнаманы және теориялық доктринаны талдаудан басқа, талданған мәселе аясында шетелдік тәжірибені бағалау тәуелсіз мәнге ие болады, өйткені құқықтық нормаларды зерттеу сапасы басқа елдердің заңнамаларының норма шығару қызметінің тәжірибесін ескермеген кезде айтарлықтай төмендейді. Осындай пікірді ғалымдар А.П. Кузнецов, Г.А. Есаков, Н.Е. Крылова, А.В. Серебрянников, бұл реттеудің отандық және шетелдік нұсқаларын қарапайым салыстырудың ғана емес, сонымен қатар ең оңтайлы модель болатын «жаңа өнімді» синтездеу мүмкіндігінің маңыздылығын көрсетеді. Өз кезегінде, айқын қарама-

қайшылықтардың болуы әрқашан ішкі заңнамадағы нормативтік реттеудің белгілі бір проблемалық аймақтарын көрсетеді.

ҚР ӘҚБтК-нің 785-бабы негізінде жол жүрісі қауіпсіздігін және қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету саласында әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізуді қамтамасыз етудің мынадай шаралары қолданылуы мүмкін: 1) Әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасалған жерге жеткізу; 2) жеке тұлғаны әкімшілік ұстау; 3) көлік құралдарын тексеру; 4) құжаттарды, заттар мен тауарларды алып қою; 5) көлік құралын жүргізуден шеттету және адамды алкогольден, есірткіден, уытқұмарлықтан масаң күйге куәландыру; 6) көлік құралын немесе шағын көлемді кемені ұстау, жеткізу және пайдалануға тыйым салу; 7) қарап-тексеру; 8) жеке тұлғаны алкогольден, есірткіден немесе уытқұмарлықтан масаң күйге 171 медициналық куәландыру. Осылайша, ҚР ӘҚБтК-нің 785-бабында көзделген әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізуді қамтамасыз етудің он бір шарасынан біз тек сегізін ғана бөліп алдық. Алдын ала қарап, аталған шаралардың соңғысы (8-т.) құқық бұзушыны 5-тармақта көрсетілген алкогольдік, есірткілік, уытқұмарлық масаң күйге медициналық емес куәландыруды көлік құралын басқарудан шеттету түріндегі қамтамасыз ету шарасымен жиынтықта іс жүзінде қайталайтынын бірден атап өту қажет. Алайда, бұл жағдайда мәтінді грамматикалық түсіндіру әдісін қолдана отырып, 5-тармақта осы құқықтық әрекеттер арасындағы «және» (және «немесе» емес) Одақ осы тармақта көрсетілген кепілдік шарасы деп тұжырымдайды деген қорытындыға келуге болады. 5, өзінің құқықтық мазмұны бойынша тұтас болып табылады. Яғни жүргізуші көлік құралын жүргізуден оны алкогольдік, есірткілік немесе уытқұмарлық масаң күйін куәландыру мақсатынсыз шеттете алмайды.

Осыған ұқсас түсіндірулерді «әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету шараларын қолдану туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2012 жылғы 9 сәуірдегі № 1 Нормативтік қаулысының 9-тармағы береді, оған сәйкес тиісті шара тек «көлік құралын, кемені, оның ішінде шағын көлемді кемені жүргізуші адам көлік құралын, оның ішінде шағын көлемді кемені жүргізуші адам көлік құралын, оның ішінде шағын көлемді кемені жүргізуші алкогольден, есірткіден, уытқұмарлықтан масаң күйде. Жеткілікті негіз» ұғымының мазмұнына факторлардың едәуір саны жатқызылуы мүмкін: Елеулі мінез-құлық реакциялары, когнитивті функциялардың төмендеуі, тиісті заттарды қолдану фактісі туралы ақпараттың болуы (соның ішінде жүргізушінің өзі мойындауы бойынша) және т.б.). Жүргізуші куәландырудан жалтарған кезде әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттамада, сондай-ақ Әкімшілік құқық бұзушылық жасалған жерде жасалған куәландыру актісінде осы тармаққа сәйкес белгі қойылады. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 4 маусымдағы № 528 қаулысымен бекітілген мас күйін куәландыруға жіберу, мас күйін куәландыру және оның нәтижелерін ресімдеу қағидаларының. Біздің пікірімізше, көлік құралын басқарудан шеттету қамтамасыз ету шарасы ретінде өз бетінше өмір сүруге құқығы болуы тиіс, яғни құқық бұзушының

алкогольдік, есірткілік, уытқұмарлық масаң күйін куәландырумен бірге міндетті емес. Бұл жерде көлік құралын жүргізуден мас күйінде жүргізуге күдікті жүргізушіні ғана 172 шеттетуге болатындығын ескеру керек, өйткені егер ол тексеруден бас тартса, онда оны көлікті басқарудан шеттету мүмкін емес. Мұндай қамтамасыз ету шаралары бір-бірінен бөлек Молдовада (ҚРӘҚтК 432-бабы), Түркіменстанда (ҚРӘҚтК 512-бабы), Әзірбайжанда (ҚРӘҚтК 86-бабы), Ресейде (ҚРӘҚтК 27.1-бабы), Беларусияда (ҚРӘҚтК 8.1-бабы), Тәжікстанда (ҚРӘҚтК 59-бабы) көзделген. Осы қамтамасыз ету шарасын екі дербес шараға бөлу құқық қолдану практикасына ешқандай әсер етпейді деп ойлаймыз. Мәселен, «әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету шараларын қолдану туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2012 жылғы 9 сәуірдегі № 1 Нормативтік қаулысының 1-тармағына сәйкес, «қамтамасыз ету шараларын қолдану заңды болуы, парасаттылық, қажеттілік және жеткіліктілік өлшемдеріне жауап беруі тиіс. ӘҚБтК-нің 785-бабында санамаланған қамтамасыз ету шараларының әрқайсысы, егер бұл қажеттіліктен туындаса, жеке немесе басқа шаралармен бір мезгілде қолданылуы мүмкін. Осылайша, жоғары сот сатысын ресми түсіндіру актісі іс жүзінде қамтамасыз ету шараларын қолдану негізінде ұтымды өлшемдер болуы керек екенін анықтайды.

«Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдары туралы» 2014 жылғы 23 сәуірдегі № 199-V Заңының 6-бабының 2-бөлігіне сәйкес ішкі істер органдары өз құзыреті шегінде: 1) 10 – т. – «психикаға белсенді әсер ететін заттарды тұтыну фактісін және масаң күйін анықтау тұрғысынан адамдарды куәландыруды жүргізуге, ал мүмкін болмаған кезде-медициналық мекемелерге жеткізуге»; куәландыру үшін»; 2) Б. 11 - «көлік құралдарын тоқтату және тексеріп қарау, адамдарды көлік құралдарын жүргізуден шеттету, Көлік құралдарын пайдалануға тыйым салу, көлік құралдары мен жаяу жүргіншілердің қозғалысын уақытша шектеу немесе тыйым салу»; 3) 20-Т. - «қылмыстық немесе әкімшілік құқық бұзушылық жасаған адамдарды ұстау жөніндегі іс-шараларды жүргізу»; 4) 21-т – - « Қазақстан Республикасының Көлік және коммуникациялар әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін жеке тұлғалардың ішкі істер министрлігі».

Көлік құралына қамауға алуды қолданудың ұқсас тетігі Тәжікстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізу кодексінің 74-бабында көзделген. Көлік құралдары мен өзге де мүлікке тыйым салуды Кодекстің 9-тарауында көзделген уәкілетті мемлекеттік органдар (лауазымды адамдар) соттың санкциясымен жүзеге асыратыны ерекшелік болып табылады. ҚР ӘҚБтК-де қамтамасыз ету шараларын қолданыстағы регламенттеуге жүгіне отырып, біз оларға оқшауланған бағалау жүргіземіз. Осылайша, қамтамасыз етудің ең көп таралған шараларының бірі жеткізу болып табылады, ол жеке тұлғаны, заңды тұлғаның өкілін, лауазымды адамды мәжбүрлеп алып келу процесі 174 ретінде анықталады, ал тармақшаларда көзделген жағдайларда 1), 3), 4), 5) және 7) ҚР ӘҚБтК-нің 786-бабының 1-бөлігі, көлік құралы мен құқық бұзушылық жасаудың басқа да құралдары. Жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласында мынадай

жағдайлар болып табылады: 1) көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзу; 2) қозғалыс тәртібі мен қауіпсіздігін қорғау жөніндегі ережелерді бұзу; 3) көліктегі жүктердің сақталуын қамтамасыз етуге бағытталған ережелерді бұзу; көліктегі санитарлық-гигиеналық және санитарлық-эпидемияға қарсы ережелерді бұзу; 4) қоғамдық қатынастардың басқа салаларындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін, егер бұл құқық бұзушылықтар автокөлікті пайдаланумен жасалса.

¹⁶Қамтамасыз ету шарасын қолданған кезде қызметкер ықпал ету қарқындылығының артуын болдырмауға тиіс, яғни оның әрекеттері Конституциялық құқықтардың бұзылуын болдырмайтын парасаттылық, қажеттілік және жеткіліктілік өлшемдеріне жауап беруге тиіс. Жеткізу кезінде құқық бұзушыны жеткізуге уәкілетті қызметкерлер мен өзге де адамдар «құқық қорғау қызметі туралы» 2011 жылғы 6 қаңтардағы Қазақстан Республикасы Заңының 60-бабы 1-бөлігінің 7-тармағында және 62-бабында көзделген тәртіппен дене күшін, арнайы құралдар мен атыс қаруын қолдануға құқылы. ПО қызметкерлерінің Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 30 қазандағы № 1375 қаулысына сәйкес «дене күшін, оның ішінде күрестің жауынгерлік тәсілдерін, сондай-ақ арнайы құралдарды, оның ішінде қол кісендерін, резеңке таяқтарды, Көзден жас ағызатын заттарды, алаңдататын әсер ететін жарық-дыбыс құрылғыларын, үйжайларды ашуға, көлікті мәжбүрлеп тоқтатуға арналған құрылғыларды қолдануға құқығы бар, суатқыштар, қызметтік жануарлар, бронемашиналар және басқа да арнайы көлік құралдары...»

ҚР ӘҚБтК-нің 36-бабының 3-бөлігі негізінде қолсұғушылық жасаған адамды ұстап алу құқығына оған арнайы уәкілеттік берілген адамдармен қатар жәбірленушілер мен басқа да жеке тұлғалар ие екенін атап өткен жөн. Бірақ жол қозғалысы саласында ұсталудың алдында әрдайым дерлік жеткізу болғандықтан, жеткізу құқығын Қазақстанның заңға бағынатын барлық азаматтары пайдалана алады, бұл іске асырылуы 2012 жылы ресми жарияланған әкімшілік құқық бұзушылықтарға «мүлдем төзбеушілік» қағидатына сәйкес келеді. Азаматтардың құқық бұзушылық пен қылмыс фактілеріне ден қоюға белсенді қатысуы үшін қазіргі уақытта жеткілікті нормативтік 175 база қалыптастырылды. Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі №590 Заңының 7 бабына сәйкес, қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысатын азаматтарға мәжбүрлеу шараларын қолдану құқығы берілген. Осы келтірілген норманың 3-тармағында азаматтардың құқығы бар «...Егер көрсетілген мақсаттарға өзге тәсілдермен қол жеткізу мүмкін болмаса, құқық бұзушылықтардың жолын кесу және құқық бұзушыларды ұстау мақсатында дене күшін және басқа да құралдарды қолдану. Бұл ретте бұл үшін қажетті шараларды асыруға жол берілмеуі тиіс». ҚР ӘҚБтК-нің 30-тарауында көзделген әкімшілік құқық бұзушылық туралы

¹⁶ Кохан Р.Ю. Административно-правовые основы применения полицией медицинского освидетельствования на состояние наркотического опьянения: автореф. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2021. .

хаттама жасалған жерге жеке тұлға мен көлік құралын жеткізудің әкімшілік құқық бұзушылықтардың өзге де бірқатар құрамдарындағыдай таралуы жоқ, өйткені бұл деликтер көптеген жағдайларда айқын болып табылады. Бұл ретте жол жүрісі саласында жеткізудің (қорғау нұсқамасын шығарудың) төртінші мақсаты қолданылмайды, өйткені ол тұрмыстық зорлық-зомбылық жасаған не тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбанының қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында «тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 20-бабы негізінде шығарылады. оны жасау қауіпі бар . Құқық бұзушыны жеткізуді негізсіз қолдану патрульдік полиция қызметкерлерінің әрекеттеріне шағым тудырады. Көбінесе полиция қызметкерлері ҚР ӘҚБК 785-бабының 4-бөлігінің талаптарын ескермейді, онда мұндай қамтамасыз ету шарасы «егер бұл қажеттіліктен туындаса» ғана қолданылуы мүмкін делінген¹⁷

Сонымен бірге, арнайы зерттеулердің авторлары кейде адамның полицияның қызметтік бөлмесіне келу және болу фактісі жеткізу түріндегі қамтамасыз ету шарасы аяқталғанын білдірмейді, өйткені ол нақты мақсат үшін, атап айтқанда Әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасау үшін жүзеге асырылады. Ұстауға қарағанда, жеткізу мерзімі заңда нақтыланбаған және «мүмкіндігінше қысқа» деп айқындалған (ҚР ӘҚБК 786-бабының 3-бөлігі). ПО-ның құқық қолдану қызметінде жеткізуді қолдану ҚР ӘҚБТК 785-бабының 1-бөлігінде санамаланған мақсаттарға сәйкес келмейтін және т. 3-абзацқа қайшы келетін жағдайлар жиі кездеседі. 1 ҚР Жоғарғы Сотының 2012 жылғы 9 сәуірдегі №1 нормативтік қаулысы, оған сәйкес «қамтамасыз ету шараларын қолдану заңды болуы, парасаттылық, қажеттілік және жеткіліктілік өлшемдеріне жауап беруі тиіс». Сонымен бірге, соттар мен әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарауға уәкілеттік берілген лауазымды 176 адамдар әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуді қамтамасыз етудің осы шарасын өз бетінше қолдана отырып, осы ұғымдарды елемейтін жағдайлар орын алады. 2021 жылғы ақпанда күшіне енген өзгерістер тұрғысында мұндай мән-жайлар ПО-ның қызметтік үй-жайларына жеткізуге себеп бола алмайды (ҚР азаматтарының өзімен бірге жүргізуші куәлігі мен көлік құралын тіркеу куәлігін алып жүру міндеттемесінің күші жойылғандықтан). Іс жүзінде бұл шара қазіргі уақытта қазақстандық есепте тұрмаған шетелдік азаматтар мен көлік құралдарына ғана қатысты қолданылуы мүмкін. Дегенмен, бұл жағдай қамтамасыз ету шаралары ретінде жеткізілімді жүзеге асырудың жиілігі мен негізділігі тұрғысынан құқық қолдану практикасының тұрақты мониторингі қажеттілігін жоққа шығармайды. Кейбір елдерде (Молдова, Украина, Беларусь, Эстония және т.б.) «жеткізу» және «ұстау» ұғымдарын ажырату мүлдем жүзеге асырылмайды. Айта кету керек, көптеген зерттеушілердің жеткізілімі қамауға алынғанға дейінгі қолдаудың бір түрі ретінде қарастырылады. Басқа авторлар жеткізу және ұстау екі тәуелсіз шара болып

¹⁷ . Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ.

табылады, бұл негізсіз басқа (ұстау) қатысты бір (жеткізу) факультативтілігін көрсету болып табылады, бұл пайдасына дәлелдер келтіреді. «ПО тәжірибесін талдау, - деп атап өтілген қазақстандық жарияланымдарда, - кейбір жағдайларда әкімшілік ұстауды қолдану кезінде оның [құқық бұзушының – еск. авт.] жеткізу. Осыған байланысты жеткізу және әкімшілік ұстау бір-бірінен бөлек қолданылуы мүмкін екенін ескеру қажет. Әкімшілік ұстау және жеткізу бір-бірін толықтыра отырып, бірлікте әрекет ететін жағдайларда, біздің ойымызша, оларды дербес, бірақ сонымен бірге бір-бірімен тығыз байланысты деп санау дұрыс». Кейде «жеткізу» терминінің этимологиясына қатысты сұрақ туындайды, ол адамның іс жүзінде бір немесе басқа қозғалысқа мәжбүр болатындығын, тәуелсіз әрекет етеді. Жалпы, мұны барлық жағдайларға қатысты айту қиын. Заңды деп болжауға бірде-бір азаматы бастан емес, қанағаттандыру қажеттілігі қатысу, сол немесе өзге де рәсімдер. Дегенмен, жеткізу кезіндегі мәжбүрлеу дәрежесі өте салыстырмалы (атап айтқанда, ұстаумен, жетекпен салыстырғанда). Неғұрлым дұрыс болса, жеткізу кезінде адамның жеке мүдделері мен тілектері еленбейді.

Жалпы, полицияны реформалаудың қазіргі векторы, полиция қызметінің «қызмет көрсету» сипатына назар аудару мәжбүрлеу элементтерін азаматтардың жеке саласына шамадан тыс, атрибутивті араласуды тудырмайтын мөлшерде қолдану керек деп санайды. Осыған байланысты ҚР ІІМ өкілдері атап 177 өткендей, «сервиске бағытталған полиция қызметі – бұл полиция мен қоғамға қылмыс проблемасын шешу, құқықтық тәртіп пен қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін ынтымақтастықтың жаңа әдістерін қолдануға мүмкіндік беретін модель. Ол екі негізгі компоненттен тұрады: полицияның әдістері мен тәжірибесін өзгерту және полиция мен қоғам арасында сындарлы қарым-қатынас орнату үшін шаралар қабылдау». Осылайша, біз бұл шараны іске асыру тетігі мүмкіндігінше теңдестірілген болуы керек деп санаймыз, сонымен қатар азаматтар арасында жиі шамадан тыс қолайсыздықты тудыратын мәжбүрлеудің сыртқы атрибуттарын азайтуға назар аудару қажет. Бұл тұрғыда қазіргі заманғы зерттеулердің авторларымен келісу керек, жеткізу мәселелері бойынша негізінен құқық бұзушының жеке басының ар-намысы мен қадір-қасиетін қорғауды қамтамасыз етумен, еркіндікті рұқсат етілген шектеу шараларымен, қолданылатын қамтамасыз ету шарасының мәжбүрлі-атрибутивтік айқындылық дәрежесімен байланысты бірқатар шешілмеген мәселелер бар.

Функционалды біртұтастыққа қарамастан, жеткізу және ұстау тек формальды ғана емес, сонымен қатар мазмұнды бағалау критерийлері бойынша да айтарлықтай айырмашылықтарға ие. Сонымен бірге, жеткізілімді қолдану фактісі әрдайым қолданылатын адамның қарсылығына байланысты емес. Тиісінше, жоғарыда келтірілген дәйексөзде дұрыс көрсетілгендей, қызметкер тарапынан ұсынысты өз еркімен тиісті орынға (ПО-ның қызметтік үй-жайына) бару қажет. Тек бас тартқан жағдайда ғана мәжбүрлеп жеткізу туралы айту керек. Бұл жағдай ҚР ӘҚБК 786-бабында тікелей көрсетілуі тиіс деп ойлаймыз. Бұдан басқа, ерікті түрде алып жүру немесе мәжбүрлеп алып бару фактісі хаттамада (жеткізудің өзге де маңызды

мәнжайлары сияқты) құқық бұзушының жеке басын сипаттайтын мәнжайлар ретінде көрсетілуге тиіс. Жеткізу Ұстау ҚР ӘҚБК 786-б. Жеткізу, яғни жеке тұлғаны мәжбүрлеп алып жүру ҚР ӘҚБК 787-б. Жеке тұлғаның жеке бас бостандығын қысқа мерзімге шектеу 3-кесте-ұстау және жеткізу анықтамаларын салыстырмалы талдау Шын мәнінде, жоғарыда келтірілген салыстырудан тек жеткізу әрқашан ұсталудан бұрын болатыны анық. «Бас бостандығын қысқа мерзімге шектеу» ұғымы ҚР ӘҚБТК-нің 789-бабының «әкімшілік 178 ұстау мерзімдері» (яғни 3 сағаттан артық емес) мәнмәтінінде нақты түсіндіріледі. Бұл ретте жеткізу мен ұстауда әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуді қамтамасыз етудің осы шараларын қолданудың бір ғана мақсаты сәйкес келеді. Жеткізу Ұстау мақсаты мақсаты құқық бұзушылықтың жолын кесу құқық бұзушылықтың жолын кесу құқық бұзушының жеке басын анықтау айығу үшін әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасау өндірісті қамтамасыз ету қорғау нұсқама шығару 4-кесте-жеткізу және ұстау мақсаттарын салыстыру Осылайша, құқық қолдану аксиомасы ретінде құқық бұзушыны ұстау мақсаттары бойынша жеткізуге болмайтын және, керісінше, жеткізу мақсаттары бойынша әкімшілік ұстауға болмайтын ереже қолданылуы керек деп санаймыз.

Жеткізу кезіндегі уақыт факторы көбінесе оны қолданудың нақты жағдайлары аясында құқықтық даулар мен пікірталастардың тақырыбына айналады. Сонымен, атап айтқанда, Ресей Федерациясының Конституциялық Соты деңгейінде нақты заңнамалық мерзімдерді анықтау мүмкін емес және орынды емес, өйткені «аумақтық қашықтық, көліктің болуы және/ немесе техникалық жағдайы, жолдардың өткізу қабілеті, климаттық жағдайлар, жеткізілген адамның денсаулығы және т. б.» сияқты факторларды ескеру қажет. Зерттеушілер осы мерзімге қатысты өз түсіндірмелерін ұсынады. Сонымен, кейбір авторлар бұл мерзім ұстау мерзімімен салыстырылуы керек деп санайды (яғни 3 сағат). Басқалары оны 1 сағатқа дейін қысқартуды ұсынады. Зерттеушілердің көпшілігі жеткізу мерзімін дәл анықтауға деген барлық ниетпен мүмкін емес деп санайды. Бұл ретте, сондай-ақ «іс жүзінде, егер адам әкімшілік ұсталғандарға арналған бөлмеге сыймаса, әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша қамтамасыз ету шарасы ретінде әкімшілік ұстау қолданылмайды деген пікір бар» деп көрсетіледі.

Бұл мәлімдеме бізге өте ұтымды болып көрінеді, өйткені біріншіден, жеткізу мен ұстау арасындағы нақты шекараларды жасауға мүмкіндік береді, екіншіден, ұстау мерзімінің басталу сәтін дәлірек анықтауға мүмкіндік береді. ҚР ӘҚБТК-нің 789-бабының 1-бөлігіндегі тұжырым бұл тұрғыда жеткілікті дәл емес көрінеді: «ұсталған адамның бас бостандығын шектеу, ұсталған адамға қандай да бір процестік мәртебе берілуіне немесе өзге де формальды рәсімдер орындалуына қарамастан, нақты болған минутқа дейінгі дәлдікпен сол сағат ұстау мерзімінің басталуы болып табылады». Мұндай мәтіндік құрылымдар құқық қолдану 180 практикасының біркелкілігіне ықпал етуі екіталай, өйткені полиция қызметкерінің көзқарасы бойынша бұл арнайы бөлмеге қамалуы мүмкін, ал ұсталған адамның көзқарасы бойынша –

оның бостандығына шектеу қойылған сәттен бастап, ғарышта тәуелсіз қозғалу. Бұл ретте көрсетілген дәлсіздіктерді еңсерудегі қисынды демеу жеткізу кезінде және ұстау кезінде ұстау орындарын заң шығарушының өзі тең емес түрде айқындауы болып табылады.

Жеткізу Ұстау қызметтік бөлмелерде арнайы көрсетілген бөлмелерде бекесте-жеткізу және ұстау кезіндегі ұстау орындарын салыстыру Осылайша, іс жүзінде, жеткізілген құқық бұзушы бостандықты қысқа мерзімге шектеуге арналған арнайы бөлінген бөлмеде болғанша, ол әкімшілік тәртіпте ұсталмайды. Тиісінше, жеткізілген адамның мәртебесі құқық бұзушының ПО қызметкерінің қызметтік кабинетінде болған кезеңінде сақталады. ҚР ӘҚБтК-нің 789-бабының 1-бөлігінде осы ереже бағалау тұжырымдамаларын қолданбай дәл түсіндіруді алуы керек деп санаймыз. Соңғы уақытқа дейін ӘҚҚ қызметінде ҚР ӘҚБтК-нің 788- бабының 7-бөлігінде көзделген ПО-ның арнайы үй-жайларының қызметін құқықтық реттеудің болмауына байланысты проблема болды, ол «әкімшілік ұстауға ұшыраған адамдар санитариялық талаптарға жауап беретін және оларды өз еркімен тастап кету мүмкіндігін болдырмайтын, осы үшін арнайы бөлінген үй-жайларда ұсталады» деп көрсетеді. Алайда Қазақстан Республикасының 2018 жылғы 12 шілдедегі №180 Заңымен ІІБ әкімшілік полициясының құрылымында алғаш рет жаңа арнайы мекеме – әкімшілік қамауға алынған адамдарды ұстауға арналған арнайы үй-жай құру анықталды. Жекелеген ПО-да мұндай Үй-жайлар тиісті өзгерістер енгізілгенге дейін де болған, бірақ прокуратура органдарының жаппай тексерулерінен кейін бұл Үй-жайлар ұсталғандардың өмірі мен денсаулығына қауіп төндірмейтін жағдайларға жауап бермейді деген қорытынды жасалды. Оның үстіне, бұрын әкімшілік қамауға алынған адамдар қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін ұсталған азаматтармен бірге Уақытша ұсталғандарға арналған бөлмелерде ұсталған.

Сонымен бір мезгілде Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 30 наурыздағы № 353 Заңының атауы да өзгерді. 2018 ж. шілде айына дейін Қолданыстағы редакция Ұстау тәртібі мен шарттары туралы арнаулы мекемелерде, қоғамнан уақытша оқшаулауды қамтамасыз ететін Адамдарды қоғамнан уақытша оқшаулауды қамтамасыз ететін арнаулы мекемелерде, арнаулы үй-жайларда ұстаудың тәртібі мен шарттары туралы. ҚР 30.03.99 ж. №353 Заңының атауларын салыстыру Осылайша, әкімшілік қамауға алынған адамдар үшін арнайы бөлінген Үй-жайлар ПО-ның арнайы мекемесі мәртебесіне ие болды. Аталған Заң қоғамнан заңды негізде уақытша оқшаулауды қамтамасыз ететін арнаулы мекемелер, арнаулы үй-жайлар қызметінің құқықтық негіздерін айқындайды, сондай-ақ оларда ұсталатын адамдардың құқықтары мен міндеттерін белгілейді. Осы Заңның негізгі ережелерін іске асыру мақсатында, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің міндетін атқарушының 2018 жылғы 24 шілдедегі № 531 бұйрығымен арнайы үй-жайлардың қызметін ұйымдастыру Қағидалары және арнайы үй-жайдың ішкі тәртібінің үлгілік қағидалары бекітілді. Қағидалардың 3- тармағында «адамды арнайы үй-жайға қамау полиция органы басшысының немесе оның орнындағы адамның шешімі бойынша

ұсталған адамдарға қатысты жүзеге асырылады» делінген. Сондай-ақ кідіріссіз мән-жайлар болған кезде тексеру оның иелігінде тұрған адамның не оның өкілінің немесе көлік құралын заңды негізде басқаратын адамның қатысуынсыз, оны жүргізу техникалық құралдардың көмегімен тіркелген жағдайда да жүргізілуі мүмкін. ҚР ӘҚБтК-нің 792-бабының 3-бөлігіне сәйкес көлік құралдарын тексеріп қарау үшін:

- 1) көлік құралында әкімшілік құқық бұзушылық жасау құралдары не заттары бар деп санауға жеткілікті негіздердің болуы;
- 2) егер жүргізуші уәкілетті лауазымды адамдардың заңды талаптарына бағынбаса, жүргізушінің алкогольден, есірткіден, уытқұмарлықтан масаң күйде көлік құралын басқаруы негіз болып табылады.
- 3) уәкілетті лауазымды адамдардың іздестіріліп жатқан көлік құралдарын ұстау жөніндегі іс-шараларды жүргізуі;
- 4) Егер көлік құралымен тасымалданатын жүк ұсынылған құжаттарға сәйкес келмейді деп санауға жеткілікті негіздер болса;
- 5) ұсынылған құжаттарға сәйкес көлік құралының тораптары мен агрегаттарын деректермен салыстырып тексеруді жүргізу қажеттілігі;
- 6) пайдалануға тыйым салынған көлік құралының ақауларын анықтау; ¹⁸
- 7) көлік құралын ұстау, оны пайдалануға тыйым салу.

3.2. Көлік құралын тексеруге қатысты ерекше жағдайларда иесі немесе оның өкілдері болмаған кезде келтірілуі мүмкін даулы сәттердің бірі

(ҚР ӘҚБтК 792-бабының 4-бөлігі) негізсіз мүліктік залал келтіру мүмкіндігі болып табылады, оған ғылыми жарияланымдарда толығымен әділ көрсетіледі. Осыған байланысты ҚР ӘҚБтК-нің 792-бабының 4-бөлігінің редакциясында көлік құралына қол жеткізу тәсілі хаттамада көрсетілетіні арнайы көрсетілуі қажет деп ойлаймыз. Қамтамасыз ету шарасы ретінде құжаттар мен заттарды алып қою жеке немесе заңды тұлғаны белгілі бір құжаттарды немесе заттарды пайдалану және оларға билік ету мүмкіндігінен мәжбүрлеп айыруды білдіреді. Осы қамтамасыз ету шарасының ерекшелігі оның жол жүрісі қауіпсіздігі саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтарға қатысты осы құқық бұзушылықтардың сипатына сәйкес келетін көлемде ғана қолданылатындығында болып табылады. Ол, әдетте, оны қолдануды талап ететін нақты жағдайлардың туындауына байланысты басқа қамтамасыз ету шараларымен бірге қолданылады. Мысалы, құқық бұзушыны ұстаған кезде оны арнайы үй-жайға қамайды, онда ҚР ІІМ 2018 жылғы 24 шілдедегі №531 бұйрығымен бекітілген Ішкі тәртіп ережелеріне сәйкес жеке тұлғаның заттары мен құжаттарын сақтауға тыйым салынады. Бұл жағдайда құжаттар мен заттарды алып қою қажеттілігі басқа қамтамасыз ету шарасын - ұстауды жүзеге асырумен қатар туындайды.

¹⁸ ҚР Ішкі істер органдарын жаңғырту жөніндегі 2019 – 2021 жылдарға арналған Жол картасын бекіту туралы. ҚР Үкіметінің 2018 жылғы 27 желтоқсандағы № 897 қаулысы.

Тұтастай алғанда, бірнеше қамтамасыз ету шарасының үйлесуі құқық қолдану 184 практикасында сирек емес, бұл оларды қолдану тәртібінің заңнамалық анықтамасына тікелей байланысты. Мәселен, атап айтқанда, мас күйінде басқарған көлік құралының жүргізушісіне бір мезгілде: көлік құралын басқарудан шеттету және оны алкогольден, есірткіден, уытқұмарлықтан мас күйін куәландыру; көлік құралын ұстау, жеткізу және пайдалануға тыйым салу; қарап-тексеру; жеке тұлғаны алкоголь, есірткі, уытқұмарлық мас күйін медициналық куәландыру түрінде шаралар қолданған жөн. есірткіден немесе уытқұмарлықтан мас болу. Жол қозғалысы қауіпсіздігі саласында құқық бұзушылық жасаған адам үшін осы шара контекстіндегі ең маңызды аспект жүргізуші куәлігін алып қою болып табылады. Зерттеушілер бұл мәселе бойынша өте дұрыс атап өткендей, жүргізуші куәлігінің болуы, кем дегенде, құқық бұзушылық субъектісінің ерекшелігін көрсетеді (тиісті санатты басқаруға құқығы бар ма, жоқ па. 8-Б. сәйкес 795 ҚР ӘҚБК, жүргізуші куәлігін алып қою жасалған құқық бұзушылық сипаты бойынша көлік құралын басқару құқығынан айыру түрінде санкция қолдану көзделген жағдайларда ғана қолданылады, әрі алып қойылған жүргізуші куәлігінің орнына уақытша құжат беріледі. Жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін полиция қызметкерлерінің көлік құралын пайдалануға тыйым салу себептері жойылғанға дейін оны одан әрі пайдалануға кедергі келтіру мақсатында (ҚР ӘҚБК 797-бабы 1-бөлігінің 3-тармағы) көлік құралдарының мемлекеттік нөмірлерін алып қоюға құқығы бар. Іс жүзінде бұл қамтамасыз ету шарасы әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізуді қамтамасыз етудің Басқа дербес шарасы шеңберінде түсіндірілсе де, заттар мен құжаттарды алып қоюдың жеке түріне жатады. Бұл ретте салынған айыппұлды өндіріп алу мақсатында көлік құралдарының мемлекеттік нөмірлерін алып қоюға тыйым салынады. Осы шараны заңнамалық ресімдеуді зерттеу мәнмәтінінде ҚР ӘҚБК 795-бабының 8-бөлігін тұжырымдау кезінде заң шығарушы ескермеген қосымша сұрақ туындайды. Осыған дейін атап өткеніміздей, 2021 жылдың ақпан айынан бастап ҚР-да берілген құжаттары бар көлік құралының жүргізушісі көлік құралын жүргізуші куәлігінсіз немесе техпаспортсіз жүргізуге құқылы.

Тиісінше, жүргізуші куәлігін алып қою түрінде қамтамасыз ету шараларын қолдану қажет болған жағдайда, қазіргі уақытта жүргізуші куәлігі жүргізушінің жанында болмаған жағдайлар толық орын алады. Сонымен бірге, бұл жағдайда оны алу тәртібі реттелмеген. Бұл 185 жағдайда ҚР ӘҚБтК-нің 795-бабының 8-бөлігінде жүргізуші куәлігін алып қою туралы шешім қабылданғаннан кейін адам оны әкімшілік өндірісті жүзеге асыратын адамға 3 тәулік ішінде беруге міндетті деген ескертпе жасау керек деп ойлаймыз. Жүргізуші куәліктерін электрондық есепке алу практикасының енгізілуіне қарамастан, қағаз нұсқасының болуы осы уақытқа дейін жоққа шығарылмайды. Жүргізуші куәлігінің түпнұсқасы құқық бұзушыдан алынуы тиіс.

Бұл жағдайда, біздің пайымдауымызша, жүргізуші куәлігін тапсырудан жалтарғаны үшін жауапкершілікке тарту қажеттігі туралы мәселе де

туындайды (не дербес құрам шеңберінде, Не ҚР ӘҚБК 620-бабының «резервтік» нормасы аясында). Көлік құралын жүргізуден шеттетуге және алкогольден, есірткіден, уытқұмарлықтан мас күйін куәландыру ҚР ӘҚБТК-нің 30- тарауында көзделген құқық бұзушылықтар жасау тұрғысынан қамтамасыз етудің кең таралған шараларының бірі болып табылады. Мас күйін куәландыруға жіберу, мас күйін куәландыру және оның нәтижелерін ресімдеу Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілеген тәртіппен жүргізіледі. Қазақстан Республикасының «Жол жүрісі туралы» Заңының 54-бабында механикалық көлік құралының жүргізушісі ішкі істер органдары қызметкерінің талап етуі бойынша масаң күйде куәландырудан өтуге міндетті. Осы Заңның 54-бабына ескертудің 1-тармағы «әскери көлік құралдарының жүргізушілері әскери полиция органдары қызметкерлерінің талап етуі бойынша масаң күйде куәландырудан өтуге міндетті» деп жеке түсіндіреді. Жүргізушілерді көлік құралын жүргізуден шеттетуге және олардың масаң күйін куәландыру аталған адамдар масаң күйде деп пайымдауға жеткілікті негіздер болған кезде жүргізіледі. Сонымен қатар, арнайы зерттеулердің авторлары дұрыс атап өткендей, «жеткілікті негіздер» деп аталатындарды тізімдеу кезінде тек мас күйіне назар аударылады.

Басқа заттармен тұншығу кезінде пайда болатын ең тән белгілерге келетін болсақ, олар ешқандай жолмен нақтыланбайды.

Куәгерлер болмаған кезде (елді мекендерден қашық, түнгі уақыт және басқа да жағдайлар) жүргізушіні, кеме жүргізушіні олардың келісімімен куәландыруды жүргізуге жол беріледі. Мұндай куәландыру нәтижелері куәландырылушының келісімі туралы белгісі бар куәландыру актісінде тіркеледі. Жүргізушінің куәландырудан жалтаруы сияқты мән-жайдың маңыздылығы қосымша атап көрсетіледі, бұл әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттамаға арнайы белгі қою қажеттілігін көздейді. Бұл жағдайда мас болу жағдайы уақытша екенін ескеру қажет, бұл тиісті уақыт аралығы аяқталғаннан кейін сенімді нақты деректерді алу мүмкіндігін жоққа шығарады. Сонымен бірге, біз зерттеушілердің пікірімен келісеміз, олар негізінен мәселелерді жедел шешуге бағытталған әкімшілік өндірістің ерекшелігі, егер құқық бұзушы жасалған құқық бұзушылық фактісімен келіссе және мас күйін мойындаса, куәландыру рәсімін өткізудің қажеті жоқ деп болжайды. Бұл жағдайда әртүрлі факторлар орын алуы мүмкін, соның ішінде тексерудің нәтижесін, оның өтуінен жалтарғаны үшін жауапкершілікті түсіну, сондай-ақ психологиялық жайлылықты, ұят сезімін және т.б. сезінуді қаламау. Бұл жағдайда мұндай шешімнің дәлелі-бұл ПО-ның қызметтік үй-жайларына жеткізу түрінде қамтамасыз ету шараларын қолдану контекстінде атап өткен дәлел (ерікті түрде жүру немесе мәжбүрлеп алып жүру).

Шығыс Еуропа мен Орталық Азия елдерін қамтамасыз ету шараларын салыстырмалы талдау бұл елдерде жол жүрісі саласындағы қамтамасыз ету шараларының әртүрлі көлемдері мен түрлері қолданылатынын көрсетеді. Тиісінше, осы құқықтық институттың әртүрлі тәсілдерін зерттеу осы шараларды қолданудың ең тиімді жиынтығын, үйлесімін және процедурасын

анықтауға мүмкіндік береді. Эстонияда (4 шара) және Латвияда (сонымен қатар 173 4 шара) жол қозғалысы саласындағы қамтамасыз ету шараларының ең аз түрлері қолданылады. Бұдан басқа, құжат Латвияның әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 252-сі мұндай шаралар «іс жүргізу мәжбүрлеу шаралары» деп аталады, бұл тұтастай алғанда бұл зерттеу үшін маңызды емес. Біз зерттеп отырған қоғамдық қатынастар саласындағы қамтамасыз ету шараларының ең көп түрі Ресейде (9 шара), Тәжікстанда (8 шара) және Қазақстанда (8 шара) көзделген. Салыстырмалы талдау көрсеткендей, ҚР-да жол қозғалысы ережелерін бұзғаны үшін көлік құралын және басқа заттарды қамауға алу түріндегі өндірісті қамтамасыз ету шарасы жоқ. Бұл шара тек Ресей мен Тәжікстанда қарастырылған.

Алайда 2006 жылғы 20 желтоқсандағы Беларусь Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізу-атқару кодексінің 8.7-бабында мүлікке тыйым салу түріндегі қамтамасыз ету шарасы көзделген. Тақырыптың мазмұнына сүйене отырып, ол бір жағынан көлік құралына тыйым салуды көздемейді, бірақ екінші жағынан оны өндіруге тыйым салмайды. Сөзсіз, тыйым салу түріндегі шараның Елеулі шектеу сипатын ескере отырып, оның құқық бұзушы үшін қандай да бір ауыртпалық түсіретін міндеттерді (тәркілеу, айыппұл төлеу және т.б.) қамтамасыз ету қажет болған жағдайларда қолданылатыны заңды. Ресей заңнамасына сәйкес, әкімшілік құқық бұзушылық жасау құралы немесе заты болып табылатын көлік құралын қамауға алу осы қамтамасыз ету шарасы қолданылған адамға немесе оның заңды өкіліне оған билік етуге (қажет болған жағдайда пайдалануға) тыйым салу туралы хабарлай отырып, тізімдеме жасау болып табылады және көлік құралын алып қою мүмкін болмаған жағдайда қолданылады (немесе) оның сақталуы алып қоймай қамтамасыз етілуі мүмкін. Тыйым салынған көлік құралы қамауға алуды қолданған лауазымды адам тағайындаған өзге де адамдарға жауапты сақтауға берілуі мүмкін.

4.«КӨЛІК ПОЛИЦИЯСЫ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ АУМАҚТЫҚ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫМЕННОЗАРА ІС-ҚИМЫЛ»

4.1 Жоғалған, сондай-ақ тұрғылықты жерінен кеткен балалар анықталған кездегі полиция нарядтарының іс-әрекеттері.

ҚР ҚК. 15-бап. Қылмыстық жауаптылыққа тартылатын адамдар

1. Он алты жасқа толмаған қылмыс жасаған уақытқа жеткен жауапты тұлға қылмыстық жауаптылықта тартылады.

2. Тұлғалар, өлтіргені үшін қылмыстық жауапкершілікке тартылады (99-бап), ауыр дене жарақатын (106-бап) қасақана зиян, ауырлататын мән-жайлар (107-бап) сәйкес денсаулыққа орташа ауырлықтағы зиян қасақана келтіру, рапс (120-бап), сексуалдық шабуыл (121-бап), адамды ұрлау (125-бап), халықаралық қорғауға ие тұлғаларға немесе ұйымдарға (173-бап) шабуыл жасау, әлеуметтік, ұлттық Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің өмірі туралы көшесі, кландық, нәсілдік, класс немесе діни араздықты қоздыру (174-бап), әрекет - Елбасы (177-бап), Қазақстан Президентінің өмірі

туралы әрекеті (178-бап), диверсиялық (184-бап), ұрлық жасағаны (Екінші бөлім үшінші және төртінші мақала 188), тонау (бөлшектер, екінші, үшінші және төртінші 191-бап), ұрлық (өнер 192), қолдаухат (бөлшектер, екінші, үшінші және төртінші мақала 194), ауырлататын ұрлау автомобильді немесе өзге де көлік құралын ұрлау мән-жайлар (ДСҰ-ның бөліктері Paradise,) 200-бабына үшінші және төртінші, ауырлататын мән-жайлар (екінші және 202-бабында үш) бойынша мүлікті қасақана жою немесе бүлдіру, терроризм актісі (255-бап), терроризм (256-бабына) актісін жасауға терроризм немесе қоғамдық айдап насихаттау, құру, террористік топтың көшбасшылығы және оның қызметіне қатысу (257-баптың бірінші және екінші бөліктері), террористік немесе экстремистік қызметті қаржыландыру және терроризм немесе экстремизмге қатысы бар өзге де (258-бап), ұстауға (261-бап), шабуылға және ауырлататын мән-жайлар бойынша ғимараттар, көлік және байланыс құралдарын, немесе тыйым салу (269-бабымен), көрінеу жалған терроризм актісі туралы хабарлау (273-бап), қару-жарақ, оқ-дәрілерді, жарылғыш заттарды және жарылғыш құрылғыларды (бап 291) ұрлауға не қорқытып, бұзақылық (бөлшектер екі және баптың 293 үш), тағылық (294-бап), есірткі ұрлағаны не қорқытып алғаны, психотроптық заттар, олардың аналогтары (298-бап), ауырлататын мән-жайлар кезінде мәйітінен және олардың жерлеу орындарын теріс (314-бап) және әдейі қорлайтын көлік құралдары немесе байланыс құралдары (350-бап).

3. Егер кәмелетке толмаған адам осы баптың бірінші немесе екінші бөлігінде көзделген жасқа жетсе, психикалық бұзылуларға байланысты психикалық дамудың кешігуіне байланысты қылмыстық жазаланатын әрекет жасаған кезде оның әрекеттерінің (әрекетсіздігінің) нақты сипаты мен қоғамдық қауіпсіздігін толық түсіндіре алмаса немесе Оларды басқару үшін қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды.

Әкімшілік жауапкершілік субъектілерін сипаттаңыз.

28-бап. Әкімшілік жауапкершілікке тартылған жас

1. Әкімшілік құқық бұзушылық жасалған кезде он алты жасқа толған адам әкімшілік жауаптылықта болады.

2. Заңды тұлға.

БПП ескерту бірліктерінің өкілеттіктері

кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықты болдырмайды

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылыққа қарсы күреске қатысуға, балаларды қараусыз қалдыруға, патрульдік және күзетші киімдерге:

- кәмелетке толмағандардың көшелерде, көліктегі құралдармен және басқа да қоғамдық орындарда қылмыс пен басқа да құқық бұзушылықтардың алдын алу және болдырмау.

- жоғалған балаларды, алкоголь, уытты немесе есірткіні мас күйінде ұстайтын жасөспірімдерді анықтаңыз, мұндай кәмелетке толмағандарды Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің аумақтық органының жұмыс орнына жеткізіңіз.

- әлеуметтік бағыттағы кәмелетке толмағандардың топтарын анықтау, оларды шоғырландыру учаскелерін белгілеу, оларға жедел хатшыға есеп беру және осы учаскеге қызмет ететін кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі аудандық уәкілетті полиция қызметкерлерін хабардар ету үшін шаралар қабылдайды.

- шартты түрде бас бостандығынан айыру немесе жазаны орындауды кешіктірген тәрбиелеу және еңбек колонияларынан оралған кәмелеттік жасқа толмағандардың аумағында қоғамдық орындарда олардың мінез-құлқына бақылау жасау, кәмелетке толмаған құқық бұзушыларға құқық бұзушылық туралы хабарлау.

- Кәмелетке толмағандарды құмар ойындарға, алкогольге, есірткіге және психотроптық заттарға қатыстыруға, құқық бұзушылық жасауға немесе өзге де анти-әлеуметтік әрекеттерге қатыстырған ересектерді анықтаңыз және оларды кезекші, қылмыстық тергеуші, аудандық полиция қызметкері мен кәмелетке толмаған инспекторға хабарлау.

- Кемшіліктерді болдырмау үшін шаралар қолданыңыз.

1) кәмелеттік жасқа толмаған ішкі істер органдарының аудандық полиция инспекторларының қызметін ұйымдастыру тәртібі (бұдан әрі – КЖТ УПИ);

2) білім беру ұйымдарының студенттері арасында қылмыстың алдын алуды ұйымдастыру;

3) кәмелетке толмағандардың ішкі істер органдарының (бұдан әрі - ПБ) бөлімдерінің жұмысын ұйымдастыруды;

4) кәмелетке толмағандармен жұмыс ұйымдастыру;

5) кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын-алу жөніндегі ПБ қызметтерімен КЖТ УПИ-мен өзара әрекеттесу тәртібі.

КЖТ УПИ:

1) кәмелетке толмағандардың арасындағы құқық бұзушылықты жасайтын жағдайлар мен жағдайларды анықтауға, зерттеуге, жоюға бағытталған шаралар кешенін жүзеге асырады;

2) құқық бұзушылық жасайтын кәмелетке толмағандарды, ата-анасының немесе заңды өкілдерін ата-аналарының жүктелген міндеттерін орындамай, оларды алдын-ала тіркеу мен бақылауға қоюды анықтау;

3) кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу үшін мемлекеттік органдармен, үкіметтік емес ұйымдармен өзара іс-қимыл жасайды;

4) жергілікті полиция инспекторларымен бірлесіп, кәмелетке толмағандардың құқықтарын қамтамасыз ету, жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықты, қараусыздық пен панасыздылықты болдырмау мәселелері бойынша жұртшылықпен кездесулерге қатысуға;

5) кәмелетке толмағандарды тәрбиелеу, тәрбиелеу және (немесе) сақтау жөніндегі өз міндеттерін атқармаған ата-аналарға немесе заңды өкілдерге қатысты ата-ана құқықтарын ұстаудың ерекше режимі бар арнайы білім беру ұйымдары мен білім беру ұйымдарына жіберілетін, немесе олардың мінез-құлқына жағымсыз әсер етуі;

6) жазаны өтеу үшін сотталған кәмелетке толмағандардың өмірі мен тәртібіне және қоғамнан оқшаулануға байланысты емес қылмыстық-құқықтық ықпал етудің басқа да шараларына бақылауды қамтамасыз етуде пробация қызметіне жәрдемдесу;

7) азаматтарды Темір жол министрлігінің басшысымен бекітілген кестеге сәйкес қабылдайды. Азаматтарды қабылдауды есепке алу азаматтарды қабылдау тізілімінде жүзеге асырылады;

8) ПБ-не немесе ПБ-нің тиісті бөлімшелерін дереу хабардар ете отырып, ПБ-не мүдделі тұлғалар мен фактілер туралы маңызды ақпаратты жинайды. Визалық басқарумен есептің көшірмесі және олар бойынша тексеру нәтижелері жинақтау ісінде тігілген;

9) адамның және азаматтың өмірі, денсаулығы, құқықтары мен бостандықтарын заңсыз қол сұғушылықтан қорғауға;

10) заңсыз қол сұғушылықтан, жазатайым оқиғалардан және жазатайым оқиғалардан зардап шеккендерге, сондай-ақ олардың өмірі мен денсаулығына қауіпті дәрменсіз немесе басқа мемлекетте болуына жәрдемдесу;

11) әкімшілік құқық бұзушылықтарды анықтау және жолын кесу, әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізуді жүзеге асыру;

12) қоғамдық орындарда мас күйінде болған, адамның қадір-қасиетіне және қоғамдық-адамгершілік қасиетіне қорлауды көрсететін медициналық ұйымдарға немесе ішкі істер органдарына немесе заңды өкілдеріне немесе кәмелетке толмағандарға жеткізуге;

13) үш жылдан он сегіз жасқа дейінгі балаларға, сондай-ақ ата-анасының қамқорлығынсыз қалған немесе заңды өкілдеріне бағдарланбаған балаларға арналған бейімдеу орталығына (бұдан әрі - ҚБ);

14) қылмыстық немесе әкімшілік құқық бұзушылық жасаған адамдарды ұстау;

15) қылмыстық ізге түсудің алдын ала тергеуін жүргізу;

16) жеке және заңды тұлғалардан Қазақстан Республикасының заңнамасын сақтауды, заңсыз әрекеттерді тоқтатуды талап етсе, ал осы талаптарды сақтамаған жағдайда тиісті мәжбүрлеу шараларын қолданады;

17) жеке басын куәландыратын құжаттарды жеке тұлғалармен тексеруге;

18) жеке тұлғаларды және заңды тұлғалардың өкілдерін өндірістегі материалдар мен істер бойынша ПБ-не шақырады, олардан түсініктемелер мен айғақтарды, құжаттарды, олардың көшірмелерін алады, егер олар келмесе, белгіленген тәртіппен жүргізуге;

19) жеке және заңды тұлғаларға қылмыстық немесе әкімшілік құқық бұзушылық жасауға жол берілетін себептер мен шарттарды жою туралы нұсқамалар мен өкілдіктер береді;

20) қарулы қақтығыс жағдайларында төтенше немесе соғыс жағдайында, оқиға болған жерге келген қылмыстық іс бойынша күдікті адамдарды қудалау үшін, кез келген көлік түрін (шет мемлекеттердің және дипломатиялық иммунитетке ие халықаралық ұйымдардың көлік құралдарын қоспағанда) төтенше жағдайлар, сондай-ақ жедел медициналық көмекке мұқтаж адамдарды медициналық ұйымдарға жеткізу үшін кешіктіру мүмкін

болса Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілеген тәртіппен осындай бүлінген жағдайда меншік иелеріне материалдық зиянның орнын толтыру отырып, адамдардың өміріне немесе денсаулығына нақты қатер АТФБ;

21) қылмыстық немесе әкімшілік құқық бұзушылық фактілерін және полиция қызметкерлерінің іс-әрекеттерін жазу үшін техникалық құралдарды пайдаланады;

22) әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін адамдарды ПД-не жеткізеді;

23) қаруды, оқ-дәріні, есірткі құралдарын, психотроптық заттарды және прекурсорларды, сондай-ақ тыйым салынған заттар мен заттарды басып алуға;

24) жеке тұлғалардың қауіпсіздігіне қатер төндіретін қылмыстық немесе әкімшілік құқық бұзушылықтарды жасаған кезде тұрғындарға және басқа үй-жайларға, аумақтар мен жер учаскелеріне (дипломатиялық иммунитетке ие шет мемлекеттердің және халықаралық ұйымдардың өкілдіктерін қоспағанда) еркін тексеруден өтуге немесе жеткілікті деректер болған жағдайда қылмыстық немесе әкімшілік құқық бұзушылық жасалған немесе жасалса, жеке қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында авария болған табиғи апаттар, апаттар, авариялар, эпидемиялар, індеттер жағдайында және жаппай тәртіпсіздіктерге жағдайда жеке және қоғамдық қауіпсіздік;

25) егер олардың қатысуы баланың өмірі мен денсаулығына қатер төндірсе, адамдардың белгілі бір жерлерде тұруға немесе тұруға тыйым салуды уақытша шектеуге;

26) алдын-ала ескерту, суретке түсіру, саусақ іздері, жазба, түсіру және түсіру бойынша тұлғалардың сот-сараптамалық жазбаларын тіркеу үшін ПБ-не жеткізілген 27) ПБ қызметін қамту үшін бұқаралық ақпарат құралдарын тартуға;

28) жеке деректерді жинау және өңдеу;

29) Қазақстан Республикасының заңдарында, Қазақстан Республикасы Президентінің және Қазақстан Республикасы Үкіметінің актілерінде көзделген өзге де құқықтарды жүзеге асырады.

КЖТ УППІ көлік:

1) отбаынан шыққан балаларды рұқсатсыз, білім беру ұйымдары анықтайды және оларды ата-аналарына жібереді немесе олардың тұрғылықты жері бойынша ЖСН-ны алған күннен бастап үш жұмыс күні ішінде оларды хабардар етіп, ЗА-ға жібереді;

2) көлік құралдарындағы балалар жарақатын болдырмау жөніндегі іс-шараларды, поездардың қауіпсіз қозғалысына қол сұғатын құқық бұзушылықтарды жүзеге асырады;

3) көлік құралдарына жақын орналасқан елді мекендерде тұратын кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алуды ұйымдастыруда ПБ-не көмек көрсетеді.

Көлік объектілері бойынша жасалған кәмелетке толмаған құқық бұзушылықтар туралы аумақтық ЖСН үш жұмыс күні ішінде олардың тұрғылықты жері бойынша ПД-ге тіркелу үшін хабарланады.

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықты болдырмауға, балаларды қараусыз қалдырмауға және үйсіздікке жол бермеуге байланысты емес міндеттерді орындау үшін білім беру ұйымдарына жүктелген КЖТ және КЖТ УПИ-на қолдануға жол берілмейді.

КЖТ жұмысының нәтижелері ай сайын ПДН басшысының (аға инспекторының) және тоқсан сайын Темір жол министрлігінің, Ішкі істер департаментінің көлік басқармасының басшысы немесе олардың орынбасарлары тарапынан қаралады.

Темір жол министрлігінің, ПД Көлік басқармасының басшысы немесе олардың орынбасарлары тоқсанына бір реттен кем емес, ПДН жұмысын ұйымдастыруды тексереді және кәмелетке толмағандар ісі жөніндегі бөлім жұмысының жазбалар тізіліміне енгізеді.

4.2 Кәмелетке толмаған куәгерлермен және жәбірленушілермен әңгімелесудің психологиялық ерекшеліктері

Жасөспірім құқық бұзушының жеке басы экстремалды индивидуализммен, өз қалауын басқалардың, қоғамның талаптарына қайшы орындауға деген ұмтылысымен сипатталады, ал оның мүдделері көріністерге, бейнелерге, ойын клубтарына және компьютерлік ойындарға, аз дәрежеде теледидарға, спорттық ойындарға бағытталған. Көріністерге, олардың ойын-сауық жағына деген қызығушылықтың бұл гипертрофиясы кітап оқуға, музыкаға, театрға деген эстетикалық қызығушылықтың әлсіреуіне байланысты. Бос уақыттың төмен мәдениеті, мақсатсыз ойын-сауыққа деген қызығушылық, жалпы әрекетсіздік пен еңбекқорлықтың болмауымен бір сабақтан екіншісіне жиі ауысу жасөспірім құқық бұзушыға тән.

Кәмелетке толмаған қылмыскерлерге тән жетекші қызмет саласындағы мүдделердің, қажеттіліктердің, қатынастардың ерекшеліктері оқу немесе еңбек ұжымымен байланысын үнемі жоғалтуды, олардың құқықтық және моральдық бағаларын толығымен ескермеуді қамтиды. Мектептен өтудің ресми көрсеткіштері бойынша анықталатын білім деңгейі бойынша кәмелетке толмаған қылмыскерлердің тек 8-10%-ы құрдастарынан артта қалғанына қарамастан, олардың арасында еңбекқорлығының жоқтығынан үлгермейтін адамдардың үлесі бес-алты есе көп.

Оқу және өндірістік қызметте, құқық бұзушылар арасында қоғамдық жұмыста жетістікке жетуге деген ұмтылыс, әдетте, бос уақыт қажеттіліктері мен мүдделерімен алмастырылады. Мұндай адамдар үшін бағалау мен артықшылық жүйесі осы салаға көбірек көңіл бөледі. Дәл осы жерде гипертрофияланған қажеттіліктер мен қызығушылықтар сәнді киімге, осы микро орта үшін маңызды ақпаратқа және т. б.

Қоғам мақұлдаған оң мүдделер мен қажеттіліктері бар адамнан айырмашылығы, олардың құқық бұзушыларда дамуы көбінесе кері бағытта жүреді. Нақты, негізінен мақсатсыз, ойын-сауық тиісті теріс қызығушылықты тудырады. Ол әдеттерде бекітілген, бұл өз кезегінде әлеуметтік-теріс қажеттіліктердің қалыптасуына әкеледі. Тиісінше, мінез-құлық деңгейінде қажеттіліктердің бұрмаланған дамуы оларды

канағаттандырудың әлеуметтік қауіпті, заңсыз әдістеріне әдеттерді дамытады.

Кәмелетке толмаған куә мен жәбірленушіден сұрау, әдетте, жанжалсыз жағдайда өтеді.

Он төрт жасқа толмаған кәмелетке толмаған куәдан сұрау кезінде мұғалімнің немесе психологтың болуы міндетті. Қажет болған жағдайда сауалнама кәмелетке толмаған куәнің заңды өкілінің қатысуымен жүргізіледі.

Куәгерлердің айғақтары белгілі бір белгілермен сипатталады:

- бұл жазбаша ақпарат емес, фактілер туралы ауызша хабарлама;
- бұл іс бойынша маңызды жағдайлар туралы хабарлама;
- бұл сауалнамаға куәгер ретінде арнайы шақырылған адамдар жасаған хабарлама.

Осыған байланысты сауалнаманың бастапқы кезеңдерінде куәгермен психологиялық байланыс орнату өте маңызды.

Куәдан жауап алу жоспарын істің сипатын, оны анықтау үшін куә шақырылған мән-жайларды, оның жеке басын, сондай-ақ оның ықтимал мінез-құлқын ескере отырып құру қажет.

Куәгердің жеке басы жеке. Куәға ұсынылатын сұрақтар қысқа және нақты болуы керек. Шындықты анықтау үшін куәгерлерден қандай ретпен сұрау және кімге сұрау құқығын беру маңызды емес. Істің мән-жайын анықтау іс жүзінде орын алған реттілікпен және сол хронологиялық тәртіппен жүргізілуі керек.

Осыған сәйкес куәгерлердің сауалнамасын олардың айғақтары оқиғаның суретін бірдей ретпен қалпына келтіретіндей етіп құру ұсынылады.

Кәмелетке толмаған куәға, кәмелетке толмаған жәбірленушіге сұрау салу тактикасы оның жас ерекшеліктерін ескере отырып құрылады.

Кәмелетке толмағандар үшін, әсіресе мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасында, болжамның жоғарылауы, қиялға бейімділік, оқиғаның толық қабылданбаған ¹⁹бейнесін ойлау тән. Кәмелетке толмағандардың өмірі эмоционалды түрде қаныққан және алған әсерлері көбінесе қабылдауды ұмытуға ықпал етеді.

Сауалнамаға дайындық кезінде кәмелетке толмағанның даму деңгейі, оның мүдделері, бейімділігі, әдеттері, сауалнама жүргізілетін адаммен қарым-қатынасы туралы ақпарат алу қажет. Кәмелетке толмаған адам ата-анасы немесе басқа заңды өкілдері арқылы сауалнамаға шақырылады. Бұл істің мән-жайларынан туындаған кезде өзгеше тәртіпке жол беріледі. Кәмелетке толмағанның айғақтарын бағалау кезінде ол берген ақпараттың тегістігіне, есте сақталуына, респондентке тән емес айналымдарды пайдалануға, мүдделі тұлғалардың әсерін көрсететін қайшылықтардың болуына назар аудару керек. алынған айғақтар олардағы ішкі қайшылықтардың, сондай-ақ басқа дәлелдермен қайшылықтардың болуы тұрғысынан талдануы керек.

1. ¹⁹ "Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы" Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі № 591-ІІ Заңы»

Әрбір қоғамда мемлекет азаматтардың бостандығын, құқығын, мүдделерін және жалпы адамгершілік қасиеттерін қамтамасыз етудің кепілі болып табылады. Мемлекет өзінің міндеттері мен мақсатын әр-қилы әдістер мен құралдар арқылы жүзеге асырады.

Сендіру полицияның әкімшілік қызметінің құқық бұзушылықпен тікелей күресудегі негізгі әдісі ретінде белсенді де жүйелі азаматтардың санасымен мінез құлқына әсер ету. Мұндай әсер ету азаматтардың ерікті түрде ар-ұятымен қоғамдық нормаларды сақтауын қамтамасыз етуге бағытталған : онда қандай да болмасын азаматтардың құқықтарымен мүдделеріне қайшы келетін негіздер жоқ.

Мемлекеттік тұрғыдан мәжбүр ету күрделі әлеуметтік – құқықтық институт, ол әр түрлі ерекшеліктермен, байланыстармен, құрылымымен және процессуалдық тетіктерімен сипатталады. Мемлекеттік тұрғыдан мәжбүр етудің негізгі түрлері ол әкімшілік, тәртіптік, азаматтардың құқықтық және қылмыстық мәжбүр ету. Олар бір-бірінен негіздер бойынша және пайдалану рәсімі бойынша ерекшеленеді. Мемлекеттік тұрғыдан мәжбүр етудің басқа түрлеріне қарағанда көп қолданылатыны, ол әкімшілік мәжбүр ету. Тек басқару қызметінің процесінде ғана әкімшілік және тәртіптік мәжбүр ету қолданылады.

Әкімшілік мәжбүр ету институты, ол кешенді әкімшілік-құқықтық институт. Бұл институт құқық пайдалану, құқық сақтау және құқты қалпына келтіру сияқты мемлекеттік қызмет салаларын өз бойына жинақтайды. Бұл жинақтау билік атқару қызметі мәжбүр ету шараларын қолданған кезде заңдылықты қамтамасыз ету, құқықтық тәртіпті құру және сақтау сияқты арнаулы салада жүргізіледі.

Әкімшілік құқықтық нормалары мемлекеттің басқару саласында қолданылатын заңдылық пен тәртіпті қамтамасыз ететін т.б. мәжбүр ету шараларын жүзеге асыратын бірқатар міндеттерді қамтиды. Олар тек әкімшілік құқықты ғана қорғап қоймай, сонымен бірге азаматтардың еңбек, қоршаған орта, жер, кеден және басқадай құқықтық салалармен ауқымдарды қорғайды, ал осы аталғандарды іс жүзіне асыруды мемлекеттің басқару органдары қамтамасыз етеді.

5.ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ПРОФИЛАКТИКАДАҒЫ РӨЛІ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР

5.1 Құқық қорғау органдарының механизмі түсінігі және ұғымы.

Қоғам дегеніміз - адамдар мен олардың ұйымдары арасындағы қарым-қатынастардың өте күрделі жүйесі. Мемлекет арнаулы органдар арқылы қоғамды басқарады, көпшілік бұқара үшін маңызы бар мәселелерді шешеді және қоғамдағы тәртіпті қамтамасыз етеді. Мемлекеттің түрлі органдары бар, олар өздерінің тікелей биліктік міндеттерін атқаруда өзара тығыз байланыста және бір-біріне бағынышта болады. Мемлекеттік органдар арасында құқық

қорғау органдары айрықша орын алады. Олар қоғамдағы құқықтық тәртіп пен заңдылықты қамтамасыз етеді. Құқық қорғау органдарына: Сот, Прокуратура, Ішкі істер органдары, Ұлттық қауіпсіздік, Әділет органдары, Кедендік бақылау органдары, жемқорлыққа қарсы және басқа кәсіби қылмыстармен күрес органдары жатады.

Құқық қорғау органдары жүйесі заңдылық қағидасы негізінде әрекет етеді. Заңдылық-бұл қоғамдық қатынастарға қатысушылардың құқық нормаларын қатаң, бұлжытпай орындау және сақтау қағидаты, әдісі мен тәртібі. Заңдылықтың мәні-құқық қорғаушы органдардың құқықтық нормаларды адал, жауапкершілікпен сақтауында, орындауында, пайдалана және қолдана білуінде. Заңдылық, ең алдымен, осы органдардың заң негізінде және оның шеңберінде мемлекеттік және қоғамдық істерді басқаруға белсенді қатысуларын көздейді.

Заңдылық табиғатын түсіну үшін оның негізгі қағидаттарын анықтап алу қажет. Заңдылық қағидаттары — бұл заңдылықтың мазмұнын бейнелейтін негізгі идеялар, бастаулар. Оларға жататындар:

- Жалпыға бірдейлік қағидаты. Заңдылықтың жалпыға бірдейлігі жағдайына, шеніне және дәрежесіне қарамай, жалпы жұртқа және әрбір адамға бірдей міндеттілігі. Заң алдында жұрттың бәрі бірдей және бәрі де оған бағынуы тиіс, керісінше болған жағдайда жауапкершіліктен ешкім қашып құтыла алмайды.

- Бірлік қағидаты. Заңдылық бірлігінің мәні. Бұл талап елдің бүкіл аумағына таралады.

- Заңның үстемдік қағидаты. Ол дегеніміз — мемлекеттің өмір сүруі лауазым иелерінің өздерінің міндеттері мен құқықтарын қатаң іске асыруы арқылы тек заң негізінде ғана жүзеге асырылуы тиістігін білдіреді. Мемлекет құқық Қорғау органдарының қызметкерлеріне өз ұйғарымы бойынша еркін әрекет етуге, өз дегенімен шешім шығаруға, қандай да бір себептермен заңды орындап не орындамауына жол бермейді.

- Заңдылықты іске асырудың тұрақтылық қағидаты. Заңдылықты іске асырудың тұрақтылығы кез келген заң бұзушылықтың кімнің тарапынан болғандығына қарамастан оның жолы кесілетіндігін, заңды бұзғаны үшін жауапкершіліктен құтылмайтындығын білдіреді.

- Заңдылық пен мақсатқа лайықтылықты қарсы қоюға болмайтындық қағидаты. «Жоғары мүдделер», «халық талабы», «мораль (өнеге) талабы» деген желеулермен заңылықтан кез келген кері шегініс қоғамның тұрақсыздығына әкеліп соқтырады (немқұрайлықтың) өсуіне жағдай жасайды.

Егер заң ескіріп, оны пайдалану орынды болмай қалса, онда оны тек заң арқылы белгіленген рәсімге сәйкес өзгерту, толықтыру қажет, Заң өзгеріс енгізілгенге дейін өмір сүреді, әрекет етеді. Бұрынғылар «заң қатал болса ғана заң» («Dura lex, sed lex») деп бекер айтпаған.

- Заңдылық пен мәдениеттілік қағидаларының байланыстылығы. Мәдениеттіліктен ада заңдылық туралы әңгіме болуы да мүмкін емес: тұтас

алғанда қоғамның, жекелеген азаматтардың мәдени деңгейі жоғары болған сайын, заңдылықтың да деңгейі жоғары болады.

Басқа бір құқықтық құбылыс-құқықтық тәртіп заңдылығымен байланысты. Құқықтық тәртіп-бұл заң мен құқыққа негізделген қоғамдық қатынастардың тәртіптілік жай-күйі. Бұл құқықтық талаптарды іске асырудың құқықтық нормаларды, яғни заңдылықты сақтаудың, орындаудың түпкі нәтижесі. Заңдылық-талап, құқықтық тәртіп-осы талаптарды орындау тәжірибесі. Құқықтық реттеудің мақсаты құқықтық тәртіп, нақ осыған қол жеткізу үшін өзге де нормативтік құқықтық актілер шығарылады, заңнаманы жетілдіру жүзеге асырылады, заңдылықты нығайту жөніндегі шаралар жүргізіледі. Құқықтық тәртіп пен заңдылық арасында бір-біріне тікелей тәуелділік бар: заңдылықтың нығайтылу құқықтық тәртіпті нығайтады, ал бұған керісінше, егер заңдылық бұзылса, онда құқықтық тәртіп те іле-шала бұзылады.

Экономикалық тергеу қызметі (бұдан әрі - Қызмет) - бұл заңнамаға сәйкес қылмыстар мен құқық бұзушылықтардың алдын алу, анықтау, жолын кесу, ашу және тергеу жөніндегі қызметті жүзеге асыратын қаржылық мониторинг органдарының жедел-тергеу бөлімшелері.

Қызмет, прокуратура, ішкі істер және сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет секілді құқық қорғау органдарына жатады.

Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес, Қызметке анықтау мен тергеулер жүргізуге, сондай-ақ жедел-ізвестіру қызметін жүзеге асыруға өкілеттік берілген.

Қызмет өз құзыреті шегінде келесі қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша сотқа дейінгі тергеуді жүзеге асырады:

- жалған шот-фактураларды жазып беру;
- салық төлеуден жалтару;
- заңсыз кәсіпкерлік;
- қасақана және жалған банкроттық;
- заңсыз ойын бизнесін ұйымдастыру;
- акцизделетін өнімдердің, мұнай мен мұнай өнімдерінің заңсыз айналымы;
- жалған ақша жасау;
- квазимемлекеттік секторда және бюджеттік салада қаражат жымқыру;
- банк саласында және бағалы қағаздар нарығында;
- экономикалық контрабанда;
- есірткі және басқа да тыйым салынған заттардың контрабандасы;
- контрафактілі өнімнің заңсыз айналымы;
- ұлттық және (немесе) шетел валютасын репатриациялау жөніндегі талаптардың орындалмауы және т.б.

Берілген міндеттерді орындау кезінде Қызмет елдің экономикалық қауіпсіздігін және азаматтар мен кәсіпкерлердің мүдделерін қорғайды.

Осылайша, қылмыстық істерді тергеу барысында әлеуметтік мәселелерді жақсартуға, мектептер, ауруханалар, жолдар салуға, зейнетақы

мен жәрдемақы төлеуге, сондай-ақ бизнесті дамытуға жұмсауға болатын миллиардтаған сомалар өтеледі.

Экономикалық тергеу қызметінің басым бағыты азаматтар мен кәсіпкерлер тарапынан жоғары сенім болып қала береді.

Құқық қорғау қызметі кез келген тәсілмен ғана емес, ықпал етудің заңдық шараларын қолданудың көмегімен жүзеге асырылады. Олардың қатарына заңмен белгіленетін мемлекеттік мәжбүрлеу және жазалау шараларын жатқызуға болады. Мемлекеттік мәжбүрлеудің төрт түрі белгілі:

- 1) қылмыстық-құқықтық (қылмыс жасаған жағдайда)
- 2) азаматтық-құқықтық (қылмыстық жауапкершілікке әкеліп соқтырмайтын мүліктік зиян келтірілген жағдайда);
- 3) әкімшілік-құқықтық (әкімшілікке теріс қылық жасау; мысалы, ұсақ бұзақылық, қоғамдық орындарда алкогольді ішімдіктер ішу);
- 4) тәртіптік (өзінің еңбек ету және басқа міндеттерін атқармау немесе оларға салдыр-салақ қарау).

Заң құқық қорғау органдарынан заңның немесе өзге де құқықтық актілердің белгіленген тапсырмаларына ғана сәйкес келетін заң жөнімен ықпал ету шараларын қолдануды талап етеді. Егер заң бойынша суық қаруды сақтау тәртібін бұзғаны үшін айыппұл түріндегі санкция қарастырылған болса, әкімшілік жолымен тұтқынға алуды қолдануға болмайды. Құқық қорғау қызметі белгілі бір тәртіптің аясында орындалады. Мысалы, қылмыстық, әкімшілік немесе тәртіптік жазалау шараларын қолдану шегін қажетті тексерулер жүргізбей тұрып айқындауға болмайды.

Құқық қорғау органдарының жалпы сипаттамасы

Құқық қорғау органдары заңдылықты бұзуға жол бермейді, құқықты қалпына келтіреді, құқық бұзушылықтың жағымсыз зардаптарын жояды. Қылмыстың жасалуына итермелеген себеп пен жағдай және қылмыстылықтың жолын кесу шараларын қабылдау.

Сот-әділеттілікті жүзеге асырушы орган. Сот әділдігі - қылмыстық және азаматтық істерді қатаң түрде заңға сәйкес қарау және шешу жөніндегі құқық қорғау қызметінің бір түрі.

Сот әділдігі мынадай белгілермен сипатталады:

- Сот әділдігін тек қана сот жүзеге асырады.
- Сот әділдігі қатаң түрде заңға сәйкес қылмыстық және азаматтық істерді қарайды және шешеді. Сот әділдігінің барлық маңызды мәселелерін тек қана заң анықтайды.

Сот шешімі жалпыға міндеттілік күшіне ие. Бұл Қазақстан Республикасының аумағындағы барлық мемлекеттік органдар, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, қоғамдық ұйымдар, лауазымды тұлғалар мен заңды және жеке тұлғалардың міндетті сот шешімінің заңды күшіне енгенін көрсетеді. Сот шешімін орындамау мемлекеттік мәжбүрлеу, тіптен бостандығынан айыру шарасын қолдануға алып келеді. Қазақстан Республикасында сот әділдігі соттар арқылы ғана жүзеге асырылады. Ешқандай басқа мемлекеттік немесе мемлекеттік емес органдар сот әділдігін

жүзеге асыра алмайды. Соттың шығарған шешімдерін бұзуға немесе өзгертуге тек қана соттардың ғана құқығы бар.

Сот билігін жүргізуші — судья. Судья сот әділдігін жүзеге асыруды айыпталушының кінәсіздігін дәлелдеу қағидасына сүйене отырып атқаруы тиіс. Кінәсіздігін дәлелдеу азаматты жазықсыз соттап жіберуден қорғайды. Әр азамат заң жүзінде кінәлілігі дәлелденгенше кінәлі емес деп есептеледі. Тек сот үкім шығарғаннан кейін ғана оны қылмыскер деп айта аламыз.

Қазақстан Республикасының әділет органдары мен мекемелері

Әділет саласында мемлекеттік саясаттың іске асырылуын қамтамасыз ететін атқарушы биліктің орталық органы Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі болып табылады. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі аумақтық әділет мекемелеріне, нотариалдық кеңселерге, азаматтық хал актілерін тіркеуді жүргізетін органдарға (АХАТ), қылмыстық атқарушылық жүйеге, оқу орындары мен ғылыми мекемелерге басшылық қызметін атқарады.

Әділет министрлігінің негізгі міндеттері:

- саяси, экономикалық, әлеуметтік өмірдің құқықтық негіздерін бекітуге ықпал ету;
- заң жобалау жұмыстарын ғылыми және тәжірибелік жағынан қамтамасыз ету;
- заң жобаларын құқықтық және қылмыстық тұрғысынан сараптауды қамтамасыз ету;
- қабылданатын заңдардың тиімділігін болжау.

Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік органдары

Ұлттық қауіпсіздік органдары — Қазақстан Республикасының қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылатын арнаулы мемлекеттік органдар. Олардың міндеті — өздеріне берілген өкілеттіктер мен жеке адамдар мен қоғамның қауіпсіздігін, конституциялық құрылысты, мемлекеттің егемендігін, аумақтық тұтастығын; елдің экономикалық, ғылыми-техникалық және қорғаныс қуатын қорғауды қамтамасыз ету.

Ұлттық қауіпсіздік органдары:

- жеке адамдардың, қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігі қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік саясатты жасап, іске асыруға қатысады;
- Қазақстан Республикасының мүдделеріне сәйкес барлау ақпараттарын іздестіріп табады;
- Қазақстан Республикасының аумақтық тұтастығын бұзуға, қауіпсіздігін әлсіретуге бағытталған терроризм сияқты қауіпті қылмыстар мен өзге де әрекеттерден сақтандырып, олардың жолдарын кеседі;
- Мемлекеттік органдарды, еліміздегі ұйымдар мен әскери құрылымдарды ақпараттық және кодталған (астыртын) байланыстармен қамтамасыз етеді.

Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік комитеті, оның құрамына кіретін департаменттер мен өзге де құрылымдық бөлімшелер, Ұлттық қауіпсіздік комитеті жанындағы үкіметтік байланыс

органдары, оқу орындары, ғылыми-зерттеу мекемелері мен өзге де ұйымдар ұлттық қауіпсіздік органдарының біртұтас жүйесін құрайды. [Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік органдарында](#) қызмет етуге тілек білдірген, өздерінің моральдық (өнегелік) және іскерлік қабілеттеріне, жасы, білімі мен денсаулығына қарай өздеріне жүктелген міндеттерді орындауға қабілетті азаматтар ұлттық қауіпсіздік органдарына қызметке орналаса алады. Кедендік бақылау органдары Қазақстан Республикасындағы Кедендік қызмет республиканың [кеден шекарасы](#) арқылы тауарлар мен көлік құралдарының (тасымалдаушының) қозғалысына кедендік иідемдер мен салықтар алу, кедендік рәсімдеу, кедендік бақылау және кедендік саясаттың, басқа да құрамаларын іске жұмылдырудың шарттары мен тәртіптерін құрайды. Кедендік органдардың лауазым иелері билік өкілдері болып табылады, олардың заңды талаптары мен өнімдерін мемлекеттік органдар, заңды және жеке тұлғалар орындауға міндетті.

Кедендік органдар жүйесіне [Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің](#) құрамындағы кедендік бақылау агентігі, кедендік басқармалар, кедендер, кедендік бекеттер кіреді. Сонымен, құқық қорғау қызметі дегеніміз-заңдылық пен құқықтық тәртіпті қамтамасыз етудегі арнайы мемлекеттік органдардың қызметі. Бұл қызмет мемлекеттің, жалпы қоғам мен әрбір жеке адамның құқықтары, еріктері мен заңды мүдделерін қорғаудан тұрады. Құқық қорғау қызметі заңды ықпал ету шараларымен заңға сәйкес қатаң түрде жүзеге асырылады.

5.2 Құқық қорғау органдарының қызметін жасау принциптері және түрлері.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы деп бекітеді, жоғары құндылықтары бар құқықтық және әлеуметтік мемлекет болып табылады адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары», міндеттемені растау егеменді республиканың демократия және жалпыадамзаттық қағидаттарына құндылықтар. Қазақстанның тәуелсіздігіне қол жеткізуімен халықаралық құқықтық актілердің негізгі ережелерін және адам құқықтарын қорғаудың жалпыға бірдей танылған құқықтық стандарттарын имплементациялау жанданды ұлттық заңнама. Сонымен, 1995 жылғы Конституцияда құқықтар мен адам мен азаматтың бостандықтарына арнайы бөлім қарастырылған. Адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз ету конституциялық норма қабылданды қатысты нормативтік құқықтық актілерді ресми жариялау туралы азаматтардың құқықтары, бостандықтары мен міндеттері олардың міндетті шарты ретінде қолдану. Сонымен қатар, бұл норманы бақылау механизмі оларды қалай қамтамасыз етеді тіркеу.

Қазақстан тәуелсіздіктің алғашқы күндерінен бастап аталған талаптарды мойындады адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының нормалары (1948 ж.). Сонымен қатар республика бірқатар

халықаралық конвенцияларды ратификациялады, соның ішінде халықаралық пактісі ретінде Жалпыға бірдей танылған актілер саяси құқықтар және экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар (1966).

Қазақстан Республикасы Конституциясының аса маңызды құқықтық ережесі бұл жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын ең жоғары құндылық деп жариялау, ал адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын тану, сақтау және қорғау – мемлекеттің міндеті. Бұл барлық заң шығарушы органдар, атқарушы және сот билігі, сондай-ақ үштен тыс органдар билік тармақтары елде заңдылық пен құқықтық тәртіпті сақтау, құқықты бұзушылықтардан қорғауға ықпал ету үшін шаралар қабылдауы керек, яғни барлық мемлекеттік органдар белгілі бір дәрежеде құқық қорғау қызметіне қатысады. Сонымен қатар, нақты Қорғаныс процедурасы жоқ азаматтар озбырлық пен заңсыздықтан демократия жоқ кез-келген құқықтық мемлекеттің ажырамас элементі. Сондықтан құқықты бұзушылықтардан тұрақты қорғау, анықтау, жолын кесу және құқық бұзушылықтардың алдын алу, құқық бұзушыларға түрлі санкциялар қолдану үшін мемлекет құқық қорғау қызметі негізгі функция болып табылатын арнайы органдар құрады.

Құқық қорғау қызметі Мемлекеттік қызмет түрі ретінде өз мақсатымен құқықтың өзін қорғау, қамтамасыз ету заңдылық режимінің демократиялық қоғамы. Құқық шектерді белгілейді мемлекеттік ерік-жігерді білдіретін заңдар арқылы бостандықтар қоғамдық өмірді реттеудің негізгі мәселелері. Байланысты құқық жалпыға бірдей және құқықтық қатынастардың барлық қатысушыларын қамтиды, заңдылық қалыпты жағдайдың қажетті шарты болуы керек бүкіл құқықтық жүйенің жұмыс істеуі. Сондай-ақ, қамтамасыз ету қажет табиғи құқықты тануға негізделген заңдардың үстемдігі, демократиялық құқықтар мен бостандықтарға сәйкес келеді. Заңдардың мазмұнынан заңдылық жағдайы байланысты.

Осыған сүйене отырып, заңдылықты түсіну керек барлық құқықтық нормаларды міндетті түрде сақтау және орындау, ең алдымен заңдарда қамтылғандар, азаматтардың барлық құқықтық ұйғарымдары, олардың бірлестіктері, лауазымды тұлғалары, мемлекеттік органдары. Дәрежесін білдіретін заңдылық режимінің нәтижесі оның талаптарын жүзеге асыру мызғымас құқықтық тәртіп болып саналады.

Құқықтық тәртіп-бұл құқық пен заңдылыққа негізделген қоғамдық қатынастардың реттілігі. Құқықтық тәртіп осы тармақта белгіленген нормаларда қабылданған құқықтық нормалармен регламенттеледі мемлекеттік тәртіпте.

Құқық қорғау қызметі көрсетілгенге қол жеткізу құралы ретінде мақсаттан жоғары қадағалау және бақылау қызметі болып табылады заңдарды сақтау, бұзылған құқықты қалпына келтіру және тарту жауапкершілікке кінәлі адамдар.

Құқық қорғау органдары-бұл арнайы жүзеге асыратын уәкілетті мемлекеттік органдар заңдылықты қамтамасыз ету жөніндегі құқық қорғау қызметі, адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау.

Құқық қорғау қызметі-бұл мемлекеттің тұлғадағы қызметі оның заңдылықты қамтамасыз ету жөніндегі арнайы уәкілетті органдары, құқықтық тәртіп, қоғамның, мемлекеттің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау, азаматтардың қоғамдық және өзге де бірлестіктері, адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау және азамат, қылмыстармен және басқа да құқық бұзушылықтармен күрес, ол заңда белгіленген тәртіппен жүзеге асырылады заңға қатаң сәйкес құқықтық ықпал ету шараларын қолдану.

Құқық қорғау қызметінің белгілері:

- құқық қорғау қызметі тек арнайы жүзеге асырылады оларға қатысты уәкілетті мемлекеттік органдар заңнамада жинақтаудың қатаң тәртібі белгіленген, ұйымдастыру және жұмыс істеу;

- құқықты, жеке тұлғаны, қоғамды және мемлекетті қорғауға бағытталған қылмыстық және өзге де қол сұғушылықтар;

- құқық қорғау қызметі қатаң тәртіппен жүзеге асырылады, заңмен белгіленген. Қолдану туралы шешім қабылдау кезінде немесе құзыретті орган қандай да бір құқық қорғау шараларын қолданбаған жағдайда (лауазымды тұлға) белгілі бір ережелерді сақтауға міндетті, тиісті жағдай үшін заңда көзделген қылмыстық ережелер немесе азаматтық сот ісін жүргізуді, анықтауды жүргізу қағидаларын және алдын ала тергеу және т. б.;

- құқық қорғау қызметі тек қана жүзеге асырылады процестік мәжбүрлеу немесе жаза қолдану шараларын қолдану, құқықтық ықпал ету шараларын қолдану;

- заңды ықпал ету шараларын қолдану қатаң болуы керек қолдану негіздері ретінде анықтайтын заңға сәйкес келу көрсетілген шаралар, сондай-ақ қолданылуы мүмкін нақты шаралар нақты жағдайда.

Құқық қорғау органдарының міндеттері:

- жеке тұлғаны, оның құқықтары мен бостандықтарын қорғау;

- қоғамды, оның материалдық және рухани құндылықтарын қорғау;

- мемлекетті, оның конституциялық құрылысын, егемендігін және мемлекеттік тұтастық.

Құқық қорғау қызметінің негізгі бағыттары:

- сот төрелігін жүзеге асыру, яғни сотта қылмыстық және азаматтық істер және олар бойынша заңды және негізделген шешімдер шығару;

- конституциялық бақылау, оның негізгі міндеті ҚР Конституциясының нормативтік-құқықтық актілерге сәйкестігін қамтамасыз ету ҚР заң шығарушы және атқарушы билігінің жоғары органдары;

- Соттардың қызметін ұйымдастырушылық қамтамасыз ету сот органдарының қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз ету;

- прокуратураның қызметі ретінде прокурорлық қадағалау арнайы заң бұзушылықтардың алдын алу және жолын кесу прокурорлық ден қою шаралары;

- қылмыстарды іс-әрекет ретінде анықтау және тергеу, қылмыстарды ашуға, кінәлі адамдарды әшкерелеуге және оларды қылмыстық жауапкершілікке тарту;

- қылмыстық жауапкершілікке тартылатын адамдарға заң көмегін көрсету жауапкершілік, сондай-ақ өзге де жағдайларда.

Осылайша, құқық қорғау деп қорытынды жасауға болады қызмет бұл билік өкілеттіктеріне ие қызмет құқықтарды қорғауға бағытталған арнайы уәкілетті органдар мен тұлғалардың азаматтар мен қоғамның бостандықтарын қамтамасыз етуге, мемлекетте заңдылықты қамтамасыз етуге және мәжбүрлеу сипатындағы нақты іс-әрекеттер арқылы құқықтық тәртіп, белгілі бір процессуалдық нысанда жүргізіледі.

Біздің ойымызша, ең алдымен құқық қорғау органдарына, сот органдары, прокуратура, ішкі істер органдары ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету органдары, әділет органдары, кедендік бақылау органдары.

Квази соттық болып табылатын Конституциялық Кеңеске келетін болсақ бақылау-қадағалау функциясына ие және оған қарамастан құқық қорғау органдары арасындағы орындар, студенттер заңды білуге міндетті оның қызметінің негіздері, мақсаттары мен міндеттері. Конституциялық Кеңес бірыңғай мемлекеттік биліктің құрамдас бөлігі, бір мезгілде Қазақстан Республикасында Конституцияны мамандандырылған қорғауды жүзеге асыратын ерекше ұйымдық-құқықтық нысаны болады.

Құқық қорғау органдары өзге мемлекеттік органдармен, сондай-ақ мемлекеттік емес органдармен өзара іс-қимыл жасайды. Органдар бар, деп атауға болатын құқық қорғау органдарына жәрдемдесу «құқық қолдану органдары». «Құқық қолдану» ұғымы органдар «құқық қорғау органдары» ұғымына қарағанда кеңірек.

Құқық қолдану органдары құқықты қолдану деген сөзден заң нормалары негізінде әрекет ету. Олар өте көп, сондықтан зерттеу үшін тек құқық қорғау органдары ұсынылады құқық қорғау органдарына барынша белсенді жәрдемдеседі.

Құқық қорғауға жәрдемдесетін құқық қолдану органдарына мыналар жатады нотариаттық органдар, адвокатура, күзет қызметтері, салық және өзге де органдар, сот-сараптама мекемелері.

Сонымен, нотариаттың қызметі сотпен тығыз байланысты. Егер сот азаматтық процесте құқық туралы дауларды қарайды, нотариат заңды түрде даусыз азаматтық құқықтарды бекітеді және ескертеді болашақта мүмкін болатын бұзушылықтар, яғни юрисдикцияны орындайды, құқық қорғау қызметі.

Адвокатура ерекше жағдайға ие белгілі бір құқық қорғау функциялары. Адвокатураның қызметі жария-құқықтық сипатқа ие, құқықтық кеңес береді өтініштер, өтініштер және басқа да құқықтық құжаттарды жасайды сондай-ақ маңызды мемлекеттің орындалуына жәрдемдеседі функциялары-сот ісін жүргізуді жүзеге асыру. Адвокатура, арасында болу құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды жүзеге асыратын өзге де органдардың жеке және заңды тұлғалардың, сондай-ақ сот ісін жүргізудің негізгі және белсенді қатысушыларының бірі органикалық бөлікке айналады мемлекеттің құқық қорғау жүйесі. Осылайша, олардың құқықтар мен заңдылықтарды қорғаудағы маңыздылығын ескере отырып азаматтар мен ұйымдардың

мүдделерін, адвокатура мен нотариаттың көптеген құқық қорғау органдары да осы тақырыпқа енгізілген зерттеу.

Төменгі жол-бұл немесе басқа орган құқық қорғау органдарына қатысты ма, жоқ па ең бастысы, мемлекет нақты берген орган қаншалықты қоғамдағы құқықтар мен міндеттерді едәуір қамтамасыз етеді тек өзіне тән функциялары азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын сақтау, заңдылық және құқықтық тәртіп.

Жалпы, мұндай органдарға мыналар жатады: сот органдары, Конституциялық Кеңес, Әділет органдары, прокуратура, қамтамасыз ету органдары Ұлттық қауіпсіздік органдары, Ішкі істер органдары, тергеу органдары қылмыстар, Кедендік бақылау, нотариат және адвокатура.

6.КӨЛІК ОБЪЕКТИЛЕРІНДЕ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІ ҚОРҒАУ САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ПРОФИЛАКТИКАСЫ

6.1Құқық бұзушылықтың алдын алу ұғымы, алдын алудың мақсаттары мен міндеттері

Профилактикалық іс-шараларды жүзеге асыру, қоғамды әлеуметтік қауіпті қол сұғушылықтан қорғау, сондай-ақ қоғамның тұрақсыз мүшелерін одан әрі моральдық құлдыраудан қорғайды, оларды қылмыскер болуға жол бермейді және оларды тиісті жазалау түрінде қылмыстың еріксіз салдарынан босатады.

Алдын алу - баламалы ұғымдар және синонимдер ретінде қолданылуы мүмкін. Олар әлеуметтік әділеттілік талаптарына толығымен сәйкес келеді. Қоғам дамуының барлық кезеңдерінде криминологтар, философтар мен әлеуметтанушылар алдын-алу іс-әрекетін антицевальды көріністерді еңсерудің негізгі жолдарының бірі ретінде қарастырды.

Қылмысқа қарсы профилактикалық әсердің негізгі негізі - қылмыстың әлеуметтік сипаты бар екенін түсіну. Бұл фактіні тану әлеуметтік бейімделу жағдайларын, әлеуметтік даму мен адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру арқылы, соның ішінде тікелей әлеуметтік ортаға білім беру әсерін жақсарту арқылы оның алдын алудың объективті және нақты мүмкіндіктері санасын білдіреді.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында қылмыстың алдын алудың белгілі бір жүйесі жасалуда, оның құрылысы мен жұмыс істеу ерекшелігі ерекше назар аударады. Бұл жүйе тиісті тақырыптар мен алдын-алу нысандары, алдын-алу мазмұны, оның материалдық-құқықтық жағынан қамтамасыз етілуі.

Қылмыстың алдын алу тұжырымдамасы негізінен криминология теориясының және қылмысқа қарсы іс-әрекет тәжірибесінің негізінде дамыды. Ескертуге сәйкес қылмыстың себептері мен жағдайларын жою

немесе бейтараптандыруға бағытталған мемлекеттік және қоғамдық іс-әрекеттер жүйесі жатады.

Қылмыстың алдын алу мақсаты қылмыстың төмендеу үрдісіне қол жеткізу немесе оны ұстап тұру және табиғаты мен құрылымын оңды өзгерту болып табылады.

Қылмыстың алдын-алу мазмұны мемлекеттік және мемлекеттік органдардың және ұйымдардың (субъектілердің) антисоциальлық мінез-құлықтың объективті алғышарттарын жоюға немесе бейтараптандыруға, сондай-ақ заңға қайшы келетін адамдардың саналарын өзгертуге бағытталған.

Қылмыстың алдын алу іс-шараларының әртүрлі әдістерін қолдана отырып жүзеге асырылады, олардың арасында алдын-алу рөлін атқарады.

Ескерту жүйесі келесі функцияларды орындайды:

- нормативтік - заң талаптарына сәйкес адамдар өз қарама-қайшылықтары мен қақтығыстарын шешуге мүмкіндік беретін шарттар жасау;

- қорғаныс - азаматтардың бостандықтары мен құқықтарын құқықтан қорғауға, әлеуметтік маңызды құндылықтарды қорғауға мүмкіндік береді;

- тәрбиелеу - олар сендіру әдістерін кеңінен қолданып, адамдардың мінез-құлқын түзетіп, олардың іс-әрекетін заң талаптарына және гуманистік моральге сәйкес келтіреді.

Кез-келген алдын алу шаралары заңдылық, прогрессивтілік, нақты және экономикалық негіздеме, құзыреттілік және нақты талаптарға сәйкес болуы керек. (№5 слайд)

Іс-әрекеттердің заңдылығы дегеніміз, тікелей заңға негізделген немесе жалпы ережелерден туындайтын және заң нормаларына қайшы келмейтін шаралар ғана жүзеге асырылуы мүмкін. Кез келген пайдаланудың орындылығы туралы ешқандай ескертпе азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделеріне нұқсан келтіретін қылмыстың алдын алу жөніндегі жергілікті шараларды ескеру мүмкін емес.

Шаралардың қолданылуы қылмыстарды жасайтын жағдайларды терең және мұқият зерделеуге негізделген деп болжайды, олардың алдын алу үшін шаралар әзірленеді. Шараларды қолданудың ақылға қонымдылығы тұжырымдалған себептер мен жағдайларды жоюдың практикалық қажеттілігін қамтиды. Қылмыстың алдын алу үшін қабылданған көптеген шаралардың кемшіліктері қылмыстың тиісті себептері мен жағдайларын, белгілі бір қылмыстарды, белгілі бір аймақтағы осы себептер мен жағдайлардың ерекшеліктерін, қоғамдық өмірді, жұмыс қоғамдастығын немесе халық топтарын белгілеместен қабылданған және жүзеге асырылғаны болып табылады.

Шаралардың прогрессивтілігі олар ғылым мен техниканың заманауи жетістіктері аясында дамыған.

Шындығы мен экономикалық тұрғыдан орындылығы олардың экономикалық тиімді болуы керек. Орын және уақыт жағдайында және өзге де нақты жағдайларда бір немесе басқа қауіпсіздік шараларын қолдану

мүмкіндігін ескеру қажет. Мұндай шараларды ұсынуға болмайды, олар өте жоғары шығындарды талап етеді және күтілетін нәтижелер күмәнді.

Күрделілік экономикалық, идеологиялық, мәдени, білім беру, әлеуметтік-психологиялық және құқықтық сипаттағы өзара байланысты шаралар жүйесін әзірлеуді және енгізуді талап етеді.

Тұжырымдама қылмыстың және қылмыстың туындауына әкеліп соқтырған нақты криминогендік факторлармен алдын алу шараларын сақтауды білдіреді. Не істеу керек, қалай және кімге керек. «Тәрбиелеу жұмыстарын күшейту», «кемшіліктерді жою», «толыққанды пайдалану, күшейту» және т.б. қажеттілігі туралы жалпы, дерексіз ұсыныстар пайдалы, нақты шаралар ретінде қарастырыла алмайды.

Қылмыстың алдын алуға бағытталған барлық іс-шаралар жүйесі түрлі мақсаттар мен мақсаттарға қарай жіктелуі мүмкін. мазмұнның деңгейі, көлемі және сипаты; алдын алу іс-шарасы және әсер ету объектісі; радикализм дәрежесіне, құқықтық сипаттамаларына және т.б.

Ең бастысы - қылмыстың алдын алу шараларын мақсаттар, деңгей және олардың сипаты бойынша саралау. Жалпы әлеуметтік және арнайы криминологиялық қылмыстарды алдын-алудың мақсаты мен деңгейі. Жалпы әлеуметтік іс-шараларды өткізу түрлі қылмыстарды тудыратын себептер мен жағдайларды жоюға тікелей бағытталған арнайы криминологиялық шаралар тиімді түрде жүзеге асырылуы үшін экономикалық, ұйымдастырушылық, саяси және басқа жағдайлар туғызады.

Превентивті іс-қимыл қылмыстың алдын алудың барлық деңгейлерінің (6-слайд) үйлесуі ретінде әртүрлі шаралардың өзара әрекеті ретінде қылмыстың себептерін жою мақсатында қоғамдық қатынастарды әлеуметтік реттеу құралдарының бірі болып саналады.

Бірінші деңгей - жалпы әлеуметтік - демократиялық құқықтық мемлекеттің қалыптасу кезеңінде әлеуметтік, экономикалық, әлеуметтік, идеологиялық, саяси, мәдени, білім беру, ұйымдық, басқарушылық және басқа да мәселелердің шешімі.

Екінші деңгей - әлеуметтік-криминологиялық - жанжалды жағдайлар бар нақты әлеуметтік қоғамдастықтардағы түрлі іс-шараларды іске асыру теріс құбылыстарды тудырады.

Үшінші деңгей - бұл тұлғалардың тіршілік ортасындағы жағымсыз факторларды жою немесе бейтараптандыру арқылы, сондай-ақ олардың санасына әсер ету арқылы де антисоциальлық әрекеттерді жасаған (жасай алатын) адамдарға қатысты жеке профилактикалық шаралар.

Криминологтардың пікірінше, өңірлердегі қылмыстарға себеп болатын нақты себептер мен жағдайлардың болуымен, сондай-ақ әкімшілік-аумақтық аймақтардың экономикалық және әлеуметтік даму жоспарларының негізінде қылмыстың алдын алу іс-шараларын жоспарлау қажеттілігі туындаған аймақтық деңгейді бөліп көрсету қажет.

Елдегі профилактикалық қызмет іс жүзінде түрлі формаларда жүзеге асырылады:

- экономикалық, идеологиялық, ұйымдық, басқарушылық, жеке профилактикалық немесе өзге де сипаттағы белгілі бір нақты шаралар;

- қылмыстардың алдын алудың арнайы ведомстволық жоспарлары, қылмыстың әртүрлі түрлеріне, криминологиялық топтарға, қоғамдық өмір салаларына, аймақтарға және т.б. қатысты сараланған шаралар жүйесін қамтамасыз ету;

- қылмыстың алдын-алуға арналған арнайы ведомствоаралық жоспарлар (немесе онымен күресу), әр түрлі алдын-алу субъектілерінің іс-әрекеттерінің өзара байланысын және өзара әрекеттесуін қамтамасыз етеді, әдетте, иерархиялық қатынастарда емес;

- әкімшілік-аумақтық қауымдастықтардың және еңбек ұжымдарының экономикалық, әлеуметтік даму жоспарлары, қылмыстарды тікелей алдын-алу шараларын көздейді. Қылмыстың алдын алу

Алдын алу – бұл нақты қылмыстарды болдырмау, қоғамның жекелеген мүшелерін заңсыз құқық бұзушылық жасаудан қорғау. Оның шеңберінде өткізілетін іс-шаралар ерекшелігі, біріншіден, олар нақты себептер мен жағдайларға байланысты, екіншіден, олар осы себептер мен жағдайларды жоюға және бейтараптандыруға бағытталған, ал үшіншіден, қылмыстың алдын-алу - олардың негізгі мазмұны. Оларды мемлекеттік органдар ғана жүзеге асырады, қылмыспен күресетін азаматтардың қалыптасуы, арнайы және тіпті кәсіби білімді талап етеді.

Мемлекеттік органдар, мемлекеттік мекемелер және олар жүзеге асыратын алдын алу шаралары қылмыстың алдын алу жүйесін құрайды. Кез-келген әлеуметтік жүйе секілді, белгілі бір қызмет түрі арқылы көрінеді, адамдардың қарым-қатынасын үйлестіреді, қоғамдағы мінез-құлқына әсер етеді. Жүйенің мақсаттары, оның жеке субъектілері, профилактикалық шаралары қылмыстық жағдайлардың қақтығыстарға жол бермеуі, бұл қылмыстық заңдарға тыйым салудың бұзылуына әкеледі.

Алдын алу іс-шараларының ерекшеліктері мен ерекшеліктерінің алдын-алу шаралары, олардың құзыреті және өзара әрекеттесуі, яғни қылмыстың алдын-алу жүйесі. Оның басты ерекшелігі - табиғатта, масштабта, қызмет түрлерінде және формаларында ерекшеленетін профилактикалық заттардың көптігі.

Отандық криминологияда алдын алу субъектілері (қылмыстың алдын алудың қажетті элементі ретінде) мемлекеттік, қоғамдық, кооперативтік институттар мен олардың қызметі арқылы қылмыстың алдын алуға ықпал ететін азаматтық құрылымдар ретінде түсініледі.

Осы тақырыптардың арасында қылмыстың алдын-алу үшін нақты құрылған немесе басқа құзыретті органдармен бірге осындай қызметті белгілі бір шектерде орындау міндеттемесі бар тұлғалар бар.

Криминологиялық алдын алу пәндерін келесі топтарға бөлуге болады:

- мамандандырылған мемлекеттік органдар (Ішкі істер министрлігі, прокуратура және т.б.);

- мамандандырылған мемлекеттік органдар (кәмелетке толмағандардың, қадағалау комиссияларының, әкімшілік комиссиялардың және т.б.);

- мамандандырылған мемлекеттік органдар (еңбек ұжымдарының алдын-алу жөніндегі кеңестер, жолдастар соттары, ерікті күзетшілер, өзін-өзі тану бөлімдері, жол полициясының қоғамдық инспекторлары, балық аулау қадағалауы, өрт сөндіру бригадалары және т.б.);

Олардың жіктелуі басқа себептер бойынша жүзеге асырылуы мүмкін:

- тікелей жеке дара алдын-алу;

- нақты және құқық қорғау функцияларын орындау кезінде алдын алу;

- ең алдымен қылмыстың алдын алу жөніндегі қызметті басқаруға немесе үйлестіруге жұмылдырылған.

Жедел алдын-алудың субъектілері азаматтық қоғамның алғашқы жасушалары: отбасы, еңбек, білім беру топтары, азаматтардың бірлестіктері немесе олар құрған қоғамдық бастамалар органдарының, сондай-ақ құқық қорғау органдарындағы қылмыстарды ерте және дереу алдын-алудың ұйымдастырушылық құрылымдарын қамтиды.

Оларға мыналар жатады:

а) құқық қорғау органдары, прокурорлар, федералды күзет қызметтері, кеден органдары;

б) жергілікті атқарушы және басқарушы органдар;

в) денсаулық сақтау, білім беру, еңбек, жұмыспен қамту және әлеуметтік қорғау, қорғаншылық және қамқоршылық, әділет;

г) бұқаралық ақпарат құралдары;

д) ерікті халық топтары.

Қылмыстың алдын алу - мемлекеттің және қоғамның антикоррупциялық қылмыстық көріністерге қарсы күресте басты назар аударатын және практикалық міндеті. Алдын алу - бұл жазалауды қамтамасыз етпейтін, бірақ ең бастысы, адамдардың өмір сүру жағдайларын жақсарту және олардың тәрбиесі. Қоғамға қылмыс жасауды болдырмауға қызығушылығы әлдеқайда қызықтырған (кейде түзетілмейтін) адамдарға жаза қолданудан гөрі.

Осылайша, қылмыстың алдын алу жөніндегі барлық іс-шаралар қатарында қылмыстың алдын-алуды құқықтық реттеудің екі негізгі бағыттары бар.

Бірінші бағыт «материалдық» сипатқа ие және сыртқы ортадағы қылмыстық факторларға әсер етуден тұрады, оларды жою үшін қылмыстық әрекеттерді тікелей немесе жанама түрде айқындайды.

Екінші бағыт - рәсімдік сипаттағы және лауазымды тұлғалар мен азаматтардың алдын-алу шараларының мазмұны мен тәртібін белгілеуде қылмыстың алдын алу субъектілерінің құқықтары мен міндеттерін заңды түрде белгілеуден тұрады.

Сонымен, осы мәселе бойынша қорытынды жасайық:

Құқық бұзушылықтардың алдын-алу - қылмыстарды жасаудың немесе қылмыстың алдын-алу себептері мен жағдайларын анықтау және жою бойынша ұйымдық, құқықтық, экономикалық, әлеуметтік, демографиялық, білім беру және басқа да шаралар жиынтығы.

Қылмыстың алдын-алу мақсаты адам, қоғам мен мемлекетті заңсыз қол сұғушылықтан қорғау болып табылады.

Қылмыстың алдын алудың негізгі мақсаттары:

Азаматтар мен лауазымды тұлғалардың заңға бағынатын мінез-құлқының қалыптасуы;

- Құқық бұзушылықтан келтірілген шығындарды және залалдарды азайту;

- Қылмыстарды жасаудың себептері мен жағдайларын жою;

- Жеке және заңды тұлғалардың құқық бұзушылық жасауына жол бермеу.

Қылмыстың алдын алудың негізгі бағыттары

Қылмыстарды болдырмау қылмыстардың алдын алу объектілеріне жалпы және жеке әсер ету нысандарында жүзеге асырылады.

Құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша жалпы шаралар.

Мемлекеттік құқық бұзушылықтарды алдын-алу жүйесінің субъектілері пайдаланатын жалпы профилактикалық шаралар мыналарды қамтиды:

- Қоғамдық қатынастардың тиісті салаларында жасалған құқық бұзушылықтар туралы ақпаратты жинау және талдау;

- Қазақстан Республикасының заңнамасын қолдануды талдау, оның ішінде қоғамдық қатынастардың тиісті салаларында құқық бұзушылықтың және басқа да байланысты құбылыстардың себептерін бағалау, оны жетілдіру жөнінде ұсыныстар енгізу;

- Қоғамдық қатынастардың тиісті саласында қылмыстың алдын-алу және құқық бұзушылықты болжау;

Қылмыстар туралы ақпараттарды талдау және қылмыстың дамуын болжау, белгілі бір елді мекенде (мекемеде) қоғамдық қатынастардың тиісті саласында құқық бұзушылықты болдырмауға мүмкіндік беретін жағдайлар жасау;

- Құқық бұзушылықтардың себептерін анықтау және оларды жою және оларды жасайтын жағдайлар; шешім жобаларын дайындау кезінде құқықтық және криминологиялық аспектілерді қарастыру;

- Халықты құқықтық насихаттау мен құқықтық тәрбиелеуді жүзеге асыру;

- Мемлекеттік құқық бұзушылықтарды алдын-алу жүйесінің субъектісіне қатысты қылмыстық, әкімшілік, салықтық және басқа да жауапкершілік туралы ережені білу, құзыретті шегінде білуге және бақылауға;

- Тиісті қызметтегі құқық бұзушылықтарды жасауға жол бермеуге бағытталған қоғамдық пікірді қалыптастыру;

-Құқық қорғау органдарының шегінде мемлекеттік тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті сақтау, сондай-ақ мемлекеттік орган субъектілерінің аумақтарында және құқық бұзушылықты болдырмау үшін субъектінің объектілерінде техникалық және басқа да құралдарды пайдалануды қоса алғанда, мүлікті қорғауды қамтамасыз ету;

- Құқық бұзушылықтың алдын-алу мақсатында муниципалды, ведомстволық (салалық), объектілі бағдарламаларды әзірлеу және енгізу;

- Басқа органдардың, ұйымдардың, қоғамдық бірлестіктердің және азаматтардың заңнамасына сәйкес тиісті аумақта, объектіде құқық бұзушылықтардың алдын-алуды жүзеге асыруға қатысу;

- Құқық бұзушылыққа қарсы қауіпсіздік стандарттарын әзірлеу және енгізу;

Жеке қылмыстың алдын алу шаралары.

- Профилактикалық әңгіме (жауапкершілікті түсіндіру, сендіру);

- Заңсыз әрекеттің себептері мен жағдайлары туралы мемлекеттік органдарға ақпарат жіберу;

- Адамға кедергі келтіретін көмек;

- Бақылау тәртібі (тұрғылықты жерде, жұмыс орнында);

- Туыстарын, басқа адамдарға әсер ету;

- Басқа шаралар (өкілдіктер, ескертулер, тіркеу, бақылау).

6.2 Көліктегі қылмысты болдырмау және алдын-алу үшін полиция қызметкерлерінің өкілеттіктері

Жол қозғалысы ережелерін бұзғаны үшін полиция қызметкерлері:

1. Өзіне немесе басқа да ПО-ның қызметкерлерінің, патрульдік маршруттардағы, қылмыстардың барынша ықтимал орын алатын орны, қылмыс жасайтын адамдарға баспана бола отырып, өздеріне қатысты қоғамдық қауіпті актілерді жасауға жол бермеу мақсатында өз бетімен немесе қатысуымен тексеру; соның ішінде (кәмелетке толмағандардың топтары).

2. Олар алкогольдік сусындардың азаматтарының ішімдік ішу жағдайларын, қоғамдық орындарда есірткі мен психотроптық заттардың қолданылуын, бұзақылық жасау және қоғамдық тәртіпті бұзу фактілерін тоқтатату.²⁰

3. Әлеуметтік жағынан қауіпті жағдайдағы, қараусыз қалған және панасыз адамдар, сондай-ақ кәмелетке толмаған құқық бұзушылар, оның ішінде алкоголь, есірткі немесе улы заттардың әсерінен болатын адамдар ата-аналарына немесе оларды ауыстыратын адамдарға қажет болған жағдайда оларды анықтайды, осындай адамдарды Горрал линиленген органының немесе кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі бөлімдерінің (егер олар қалалық кеңсесінің жанында орналасқан болса) уақытша бөлігіне жеткізеді.

4. Тергеу, сот, жаза, хабар-ошарсыз кеткен адамдарды қылмыс жасағаны үшін іздестіруге мәжбүр болған адамдарды анықтау және ұстау.

5. Денсаулығына қауіпті азаматтарға қажетті көмек көрсетіңіз.

²⁰ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі – 03.07.2014 ж., ҚР Заңымен

Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі. –04.07.2014 ж., ҚР Заңымен

6. ПО-нан басқа да құрылымдық бөлімшелерінің қызметкерлерімен қылмыстың алдын-алу және анықтау, есірткі құралдары мен психотроптық заттардың заңсыз айналымымен айналысатын адамдарды анықтау.

7. Азаматтардың жаппай болу орындарында террористік актілерге жол бермеу үшін барлық қажетті шараларды қолданыңыз.

8. Террористік және экстремистік ұйымдарға қатысы бар күдіктілерді анықтау, сондай-ақ қаруды, оқ-дәрілерді, жарылғыш құрылғыларды, жарылғыш, өрттен, химиялық, күшті улы заттарды, есірткі құралдарын және психотропты заттарды анықтау.

9. Көшелерде және басқа да қоғамдық орындарда олардың құзыреті шегінде шектеулер туралы заңға сәйкес олар үшін белгіленген бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдарды бақылау.

10. Қоғамдық тәртіпті сақтау бойынша азаматтар арасында түсіндіру жұмыстарын жүргізеді.

Анықтау бөлімшелерінің қызметкерлері:

1. Анықтауды және қылмыстар туралы арыздарды тексеруді жүзеге асыруға ықпал ететін себептер мен шарттарды анықтау және белгіленген тәртіппен тиісті органдарға, кәсіпорындарға, мекемелерге, ұйымдарға, іс-шараларды қабылдау туралы есептерді (жалпылама мәліметтерді қоса) ұсынсын оларды жою үшін.

2. Кәсіпорындардың, ұйымдардың және мекемелердің лауазымды адамдары қылмыс жасауға немесе басқа да заң бұзушылықтарға жол бермеуге негіздер мен жағдайларды жоюға, Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес іс-әрекеттер жасауына жол бермеген жағдайда прокуратура органдарына ақпаратты жіберу.

3. Үш күн ішінде ішкі істер органдарының тиісті бөлімшелеріне бас бостандығынан айыруды көздемейтін алдын алу шаралары туралы, сондай-ақ алдын-ала тіркелу үшін қылмыстық қудалауды қалпына келтірмейтін негіздер бойынша тоқтатылған тұлғалар туралы хабарлауға міндетті.

4. Қылмыстық қол сұғушылықтан зардап шеккендер арасында алдын алу іс-шараларын жүргізіп, оларды құрбан ету әрекеттерін өзгерту.

Қылмыстық-тергеу басқармасының қызметкерлері:

1. Жедел-ізвестіру шараларын жүргізген кезде олар қылмыстың жасалуына ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтайды және өз құзыреті шегінде оларды жою жөнінде шаралар қолданады.

2. Қылмысты жасауға дайындалу немесе қылмыс жасауға әрекет жасайтын адамдарды анықтау бойынша жедел-ізвестіру шараларын жүргізеді, Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген шараларды қолданады.

3. Кәмелетке толмағандардың, бұрын сотталған адамдардың және азғын өмір салтын жүргізетін адамдардың қылмыстарын анықтауға бағытталған аудандық полиция қызметкерлерімен, кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі ведомстволарының қызметкерлерімен өзара іс-қимыл жасайды. Бірлескен жедел-алдын алу іс-шараларына қатысыңыз.

4. Кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстарды анықтауға және алдын алуға бағытталған жедел-іздестіру іс-шараларын жүргізу. Кәмелетке толмағандарға қатысты жедел және басқа ақпарат алмасуды жүйелі түрде жүргізеді ұйымдасқан топтар немесе ұйымдасқан қылмыстық бірліктермен қылмыстық қоғамдастық.

5. Кәмелетке толмаған құқық бұзушыларға олардың құзыреті шегінде кәмелетке толмағандардың істері бойынша бөлімшесіне қатысты жедел-іздестіру іс-шараларын жүргізу нәтижесінде алынған мәліметтер беріледі.

6. Есірткі құралдарының, психотроптық заттардың және олардың прекурсорларының заңсыз айналымына кәмелетке толмағандардың қатысуына қарсы іс-қимыл жасауды жүзеге асыру.

7. Тергеу, тергеу және сот талқылауы, жетіспеген және күлкіге ұшыраған кәмелетке толмаған қылмыскерлерді іздестіруді жүзеге асырады.

8. Террористік сипаттағы және экстремистік сипаттағы қылмыстарды болдырмау бойынша іс-шараларды жүзеге асыруға қатысады.

9. Өздерінің құзыреті шегінде бас бостандығынан айыру және жедел қызығушылықпен байланысты емес жазаларға сотталған адамдарға қатысты жедел-іздестіру шараларын жүргізеді.

Ұйымдасқан қылмысқа және терроризмге қарсы бөлімшелердің қызметкерлері:

1. Ұйымдастырылған қылмысқа және терроризмге қарсы күресте ғылыми және ғылыми-зерттеу институттарының мамандарын тарту арқылы жедел жағдайды бақылау.

2. Ұйымдасқан топтарды және қылмыстық қоғамдастықты (қылмыстық ұйымдарды) бөлу туралы шаралар қабылдайды, оның ішінде: лаңкестік және экстремистік, алдын-ала іздеу сатысында және белсенді ақпараттың уақытында іске асырылуымен.

3. Ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрестің құзыретіне жататын қылмыстарды болдырмау үшін жедел іздестіру шараларын жүргізу, соның ішінде ұйымдасқан топтардың және қылмыстық қауымдастықтардың (қылмыстық ұйымдардың) заңсыз қызметін болдырмау туралы, оның ішінде террористік және экстремистік.

4. Өз құзыреті шегінде ұйымдасқан топтардың және қылмыстық қоғамдастықтардың (қылмыстық ұйымдардың) өкілдеріне кіруіне жол бермеу жөнінде шаралар қабылдайды.

5. Заңды насихаттауға қатысу және жұртшылықты қызметтің белгілі саладағы жұмысының нәтижелері туралы хабардар ету.

6. Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің бөлімшелері құзыреті шегінде терроризмге қарсы операциялық және алдын-алудың кешенді шараларын қоса алғанда, ұйымдасқан қылмысқа қарсы күресте арнаулы операцияларды жүргізу және жедел-алдын алу шараларын әзірлеу және ұйымдастыру.

7. Есірткі құралдарының және психотроптық заттардың заңсыз айналымына қарсы тұруға бағытталған жедел және алдын-алудың кешенді шараларын ұйымдастыру мен өткізуге қатысады.

8. Жедел-іздігі шараларын жүргізген кезде олар қылмыстың жасалуына ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтайды және олардың құзыреті шегінде оларды жою жөнінде шаралар қолданады.

Тергеу персоналы:

1. Тергеу барысында қылмыстың жасалуына, заңның өзге де бұзылуына ықпал еткен жағдайларды белгілеу. Мүлікке немесе ресми өкілдіктерге қарамастан тиісті ұйымға үлес қосып, кемшіліктерді уақтылы жоюға бақылау жасаңыз.

2. Кәсіпорындардың, ұйымдардың және мекемелердің лауазымды тұлғаларының ұсыныста немесе заңмен өзге де бұзушылықтардағы жағдайларды жою туралы заңды талаптарды орындамағаны туралы әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғау туралы мәселені шешу үшін прокуратура органдарына материалдар жіберу.

3. Үш күн ішінде ішкі істер органдарының тиісті бөлімшелері қылмыс орнында сезіктілер мен айыпталушыларға қатысты бас бостандығынан айыру жазасына кесілетін алдын алу шарасы жазылған, сондай-ақ қылмыстық ізге түсуді қалпына келтірмейтін негіздер бойынша тоқтатылғаны туралы хабардар етеді. .

4. Кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыстық істерді тергеген кезде, олар заңсыз әрекеттер жасауға қатысатын адамдарды анықтайды және мұндай адамдарды әділ сотқа тарту үшін шаралар қабылдайды.

5. Ішкі істер органдарының қылмыстық істерді тергеу барысында алынған қылмыстардың алдын-алу мен анықтауға қажетті ақпаратты тиісті бөлімдеріне уақтылы беру.

Кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі бөлім қызметкерлері:

1. Кәмелетке толмағандарға қызмет көрсету аймағындағы жедел жағдайдың жай-күйін, егер қажет болса, белгілі бір салаларда талдау.

2. Мүдделер мен кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын-алу жүйесі органдарының және мекемелерінің жұмысын жетілдіру мақсатында тиісті атқарушы органдарға және жергілікті өзін-өзі басқару органдарына, қоғамдық бірлестіктерге және діни ұйымдарға ұсыныстар әзірлеуге қатысуға; кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарына және антисоциальдық іс-әрекеттеріне себеп болатын себептер мен жағдайларды жою, ата-аналарының немесе балаларды тәрбиелеу жөніндегі өз міндеттерін орындамаған заңды өкілдерінің кәмелетке толмағандарға теріс әсерін тигізуі; кәмелетке толмаған құқық бұзушылар мен әлеуметтік қауіпті жағдайдағы отбасыларда тұратын балаларды жұмыспен қамту, демалыс және бос уақытты ұйымдастыру, кәмелетке толмаған құқық бұзушылықтардың алдын алу жөніндегі басқа да мәселелер.

3. Кәмелетке толмағандарға қылмыс жасағаны және (немесе) қоғамдық іс-әрекеттер жасағаны немесе кәмелетке толмағандарға қарсы өзге де заңсыз әрекеттер жасау, кәмелетке толмағандарды тәрбиелеу, оқыту және (немесе) оларға қызмет көрсету бойынша өз міндеттерін орындамаған немесе тиісінше орындамаған кәмелеттік жасқа толмағандардың және лауазымды адамдардың

ата-аналары немесе басқа заңды өкілдері және белгіленген тәртіппен Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген шараларды қолдану туралы ұсыныстар енгізеді.

4. Кәмелетке толмағандарды, олардың ата-аналарын немесе кәмелетке толмағандарды тәрбиелеу және (немесе) олардың міндеттерін орындамаған және (немесе) олардың мінез-құлқына теріс әсер ететін немесе оларды теріс пайдаланатын міндеттерін орындамаған өзге де заңды өкілдеріне қатысты жеке алдын-алу жұмыстарын жүргізеді; басқа да кәмелетке толмағандарға, олардың ата-аналарына немесе басқа заңды өкілдеріне, егер олар қажет болса, қылмыс жасауға жол бермейді.

5. Өздерінің құзыреті шегінде кәмелетке толмағандарды, сондай-ақ мемлекеттік көмекке мұқтаж кәмелетке толмағандарды анықтау жөнінде шаралар қабылдайды және белгіленген тәртіппен мұндай адамдарды қараусыздық пен кәмелетке толмаған құқық бұзушылықтың алдын алу немесе басқа мекемелердің тиісті органдары немесе мекемелеріне жібереді.

6. Кәмелетке толмағандардың әкімшілік құқық бұзушылық туралы өтініштері мен есептерін, қылмыстық жауапкершілік жасына жеткен кәмелетке толмағандардың әлеуметтік қауіпті іс-әрекеттерін, сондай-ақ олардың ата-аналарының немесе өзге де заңды өкілдерінің немесе лауазымды адамдарының білім беру, оқыту жөніндегі міндеттерін орындамауы немесе тиісінше орындамауы және (немесе) кәмелетке толмағандарды қамтамасыз ету.

7. Алкогольді ішімдіктерді пайдалануға, есірткі құралдарын медициналық мақсатта пайдаланбауға, олардың концентрациясының орынына, есірткі құралдарын сатуға, сатып алуға және тұтынуға мүмкіндік беретін кәмелетке толмағандарды, сондай-ақ кәмелетке толмағандардың оларды тұтынуына қатысы бар адамдарды анықтау.

8. Алдын алу шаралары кезінде жасөспірімдерді антисоциальлық, экстремистік және басқа да топтар, осы топтардың жетекшілері мен белсенді қатысушылары, олардың концентрациялары учаскелері, сондай-ақ кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыстар және (немесе) қоғамға қарсы іс-әрекеттер жасайтын тұлғалар анықтайды.

9. Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын-алуға қатысты қызмет орындарында тұратын халықпен кездесулер өткізу, оқу орындарында және бұқаралық ақпарат құралдарында сөйлеу, ішкі істер органдарының қызметі туралы оң қоғамдық пікір қалыптастыру.

Ведомстволық деңгейде құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша жалпы міндеттермен қатар, көлік секторындағы ішкі істер органдары бөлімшелерінің қызметкерлерінің арнайы міндеттері көзделген:

1. Адамға қарсы қылмыстың алдын алуға және жолын кесуге бағытталған профилактикалық және жедел-ізвестіру шараларын жүргізу, теміржол, әуе және су көлігі объектілерінде азаматтарға қарсы жасалған.

2. Есірткі құралдарын, психотропты және күшті заттарды, қару-жарақты, оқ-дәрілерді және жарылғыш материалдарды теміржол, әуе және су көлігімен

заңсыз тасымалдауды болдырмау жөнінде шаралар қабылдайды. Осы мәселелер бойынша аумақтық ішкі істер қызметкерлерімен, басқа мүдделі ведомстволармен өзара әрекеттесу.

3. Жылдың бірінші жартыжылдығының қорытындысы бойынша тасымалданатын тауарлардың қауіпсіздігі талданды. Осы негізде ұрлықтан және басқа да заңсыз әрекеттерден байлықты қорғаудың ең тиімді формаларын енгізу үшін ішкі істер органдарының басшылығына ұсыныстар енгізеді.

4. Автокөлік құралдарында меншік нысандарының барлық түрлерінің сақталуын қамтамасыз ету, оларды ұрлауға қатысы бар адамдарды анықтау мақсатында жедел-ізвестіру-профилактикалық іс-шараларды ұйымдастырады және жүргізеді, оларды мұндай қылмыстық көріністерден қорғау үшін.

5. Ішкі істер органдарының басқа бөлімшелерімен бірлесіп, кәсіпорындарда және көлік ұйымдарында экономикалық қылмыстарды анықтау және жолын кесу жөнінде жедел және алдын алу шараларын әзірлейді және жүргізеді.

6. Жылдың бірінші жартысында кемінде бір рет теміржол, әуе және су көлігін енгізу процестеріне талдау жүргізіліп, экономикадағы қылмыстық процестерді жолын кесу және залалсыздандыру бойынша экономикалық қылмыстарды басқаруға ұсыныстар әзірленіп, ұсынылады.

7. Лицензияланған тауарларды Қазақстан Республикасынан тыс жерлерге экспорттауды бақылау жөніндегі мүдделі ведомстволармен және ұйымдармен бірлесіп қатысады

8. Теміржол вокзалдарында, станцияларда, қалалық пойыздарда, жергілікті және қалааралық пойыздарда, пирстерде, әуежайларда, әуе терминалдарында, теңізде, өзен порттарында және басқа көлік орындарындағы қоғамдық орындарда қоғамдық тәртіпті және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша жұмыстарды жүргізеді.

9. Төтенше жағдайларда қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету (апаттар, авариялар, қираған апаттар және т.б.) және бұқаралық іс-шаралар кезінде.

10. Ұшуға дейінгі тексеруді, сондай-ақ жолаушыларды, багажды, жолаушыларды, экипаж мүшелерін, авиациялық азаматтық персоналды, борттық әуе кемелерін, жүктерді және почтаны қоса алғанда, ұшу алдындағы тексерулерге қатысуға қатысады.

11. Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстардың жолаушылар мен жүк көліктерінің қауіпсіздігіне, сондай-ақ кәмелетке толмағандарға қарсы қылмыстарға жол бермеу жөніндегі алдын алу жұмыстарын жүргізу.

12. Лицензиялау және рұқсат беру жұмыстарының объектілерінде қару-жарақ пен оқ-дәрінің қауіпсіздігін, олардың сақтау орындарының талаптарға сәйкестігін қадағалау, белгіленгенбұзушылықтар. Бақыланатын жерлерде қару мен оқ-дәріні ұрлаудың себептері мен жағдайларын анықтау және оларды жою жөнінде шаралар қабылдау.

13. Көліктегі ішкі істер органдарының жедел қызмет объектілеріне террористік сипаттағы қылмыстар мен экстремистік сипаттағы

қылмыстардың алдын алу бойынша жедел-ізвестіру-алдын алу шараларын жүргізу.

14. Қызмет ерекшелігін ескере отырып, қылмыстың алдын алу бойынша басқа да шараларды жүзеге асырады.

Әскери-патрульдік және патрульдік киімдер:

1. Ерекше қылмыс жасайтын жерлерде, ізвестіру қылмыскерлерінің ықтимал көрінісі мен баспаналарында, сондай-ақ шартты түрде бас бостандығынан айыру орындарында және бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдарға мониторинг жүргізу

2. Көшелерде, көлік құралдарында және басқа да қоғамдық орындарда олардың құзыреті шегінде ұстау орындарынан босатылған адамдарға шектеулер туралы заңға сәйкес оларды қадағалау.

3. Заңсыз әрекеттер жасағаны үшін азаматтарды уақтылы хабардар етіңіз, оларға қарсы қоғамдық мінез-құлықтың жол бермейтіндігін түсіндіріңіз.

4. Алдағы қылмыс туралы ақпаратты алған кезде Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігінің аумақтық органының басшысы немесе жедел уәкіліне аудан деңгейінде дереу хабарлап, оны болдырмау жөнінде шаралар қабылдайды.

5. Жасалған немесе жасаған қылмыстар туралы азаматтардан ақпарат алған кезде өтініш берушілер туралы барлық деректерді орнату және тіркеу, қылмыстық орынды кімге, кімге қарсы дайындалғанына немесе жасалмағанын және қылмысты шешуге қатысты басқа да ақпаратты дереу тіркеуге және тіркеуге, жедел түрде кезекшіге, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің аумақтық органының аудандық деңгейдегі бөлімінің бастығы, қылмыстың алдын-алу шараларын қолдануға, қылмысқа дайындалатын адамдарды анықтау мен ұстауға, зардап шеккендерге көмек көрсету сахна қорғауды, жағдайды мызғымастығын, тректердің және заттай дәлелдемелер қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін NIJ куәлар және тергеу тобының келгенге дейін.

6. Тергеу тобының ұжымы оқиға орнына келген кезде оның жетекшісінің нұсқауларына сәйкес әрекет етеді және кезекшіге хабарланады.

7. Ізвестіруге алынған қылмыскерлерді, жоғалған адамдарды және басқа да ізвестіру жасаған адамдардың патрульдік бағытта (ораза) аумағында жеке тергеу белгілерімен анықтау, адамдар көп адамдар тұратын жерлерге ерекше назар аудару.

8. Қаруды, жарылғыш заттарды, есірткі құралдарын және психотропты заттарды сатып алу, сақтау, сату, заңсыз айналымға, заңсыз айналымға, валюталық құндылықтармен заңсыз операциялар жасауға, заңсыз әкетуге, заңсыз әкетуге, басқа да қылмыстар жасалды.

9. Контрафактілі банкноттар мен құнды қағаздарды сату фактілерін анықтаған кезде, таратушыны ұстау, куәларды анықтау және операциялық кезекшінің алдында есеп беру үшін дереу шаралар қабылдайды.

10. Қызмет көрсету саласындағы қылмыстарды болдырмау, жолын кесу және анықтау мәселелері бойынша тергеушілермен, тергеушілермен, жедел-

тергеу қызметімен айналысатын полиция қызметкерлерімен және ішкі істер органдарының басқа да бөлімшелерімен өзара іс-қимыл жасайды. RPSP ескерту бірліктерінің өкілеттіктері кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықты болдырмайды

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылыққа қарсы күреске қатысуға, балаларды қараусыз қалдыруға, патрульдік және күзетші киімдерге:

1. Көшелерде, көлік құралдарында және басқа да қоғамдық орындарда кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстар мен басқа да қылмыстарды ескертуге және тоқтатуға.

2. Алкоголь, уытты немесе есірткіге тәуелді болған, жасөспірімдерді жоғалтқан балалар анықтаңыз, мұндай кәмелетке толмағандарды Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің аумақтық органының аудандық деңгейдегі жұмыс орнына жеткізіңіз.

3. Әлеуметтік бағыттағы кәмелетке толмағандардың топтарын анықтау, олардың шоғырлану орындарын белгілеу, оларды жедел жұмыскерге хабарлау, сондай-ақ учаскеге қызмет ететін кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі аудандық уәкілетті полиция мен инспекторды хабардар ету жөнінде шаралар қабылдау.

4. шартты түрде бас бостандығынан айыруға сотталған немесе жазаны орындауды кешіктірген тәрбиелеу және еңбек колонияларынан қайтып оралған кәмелетке толмағандардың аумақтарында олардың жүріс-тұрысын қадағалап, олардың барлық жағынан барлық құқық бұзушыларға хабарлауы керек.

5. Кәмелетке толмағандарды құмар ойындарға, алкогольге, есірткіге және психотроптық заттарға қатыстыруға, құқық бұзушылық жасауға немесе өзге де қоғамға қарсы іс-әрекеттер жасауға қатыстыратын ересектерді анықтап, оларды кезекші, қылмыстық тергеуші, аудандық полиция қызметкері және кәмелеттік жасқа толмаған инспекторға хабарлау.

6. Ата-аналармен (басқа заңды өкілдермен) немесе балалардың қатысуымен іс-шараларды жүзеге асыратын тұлғалармен бірге қоғамдық орындарда түнде кәмелетке толмағандардың қатысуын болдырмау жөнінде шаралар қабылдау.²¹

7. КӨЛІК ОБЪЕКТІЛЕРІНДЕГІ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ

7.1 Көліктегі қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы ұғым

²¹ Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V Қылмыстық іс жүргізу кодексі Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2014 жылғы 17 шілдедегі № 439 бұйрығы «Қазақстан Республикасы Ішкі істер органдарының жедел басқару орталықтары мен кезекші бөлімдерінің қызметін ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы»

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында көліктегі қылмыстық құқық бұзушылықтарға өз алдына бөлек тарау берілген. Атап айтсақ, Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 14 тарауында «Көліктегі қылмыстық құқық бұзушылықтар» толығымен қарастырылған. Бұл тарауда көліктегі қылмыстық құқық бұзушылықтардың барлық түрлері қарастырылған. Наққтырақ айтатын болсақ.

Жол қозғалысының қауіпсіздігі қазіргі таңда өте күрделі мәселелердің бірі болып отыр. Қазіргі қоғамның дамуы кезеңінде көлік қозғалысы саласындағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету аса өзекті мәселе десек артық айтпас едік.

Көліктегі қылмыстар диспозициясы бланкетті болып табылады, бұл қылмыскерді қылмыстық жауапкершілікке тартарда басқа да заңды актілерге назар аудару керек, және олардағы диспозициялардағы ауыр салдарларды да анықтау керек. Көліктің әртүрлі түрлерін қолдану аясындағы ауыр салдарларды жоюда маңызды рөлді Қазақстан Республикасының мына Заңдары атқарады:

1. «Көлік туралы» 21.09.94 жылғы (29.09.2005 ж. өзгерістер мен толықтырулар енгізілген);
2. «Жол жүрісі туралы» 17.04.2014 жылғы (27.06.2022 ж. өзгерістер мен толықтырулар енгізілген);
3. «Темір жол көлігі туралы» 08.12.2001 жылғы (04.07.2013 ж. өзгерістер мен толықтырулар енгізілген);
4. «Азаматтық авиацияны мемлекеттік тұрғыда реттеу туралы» 06.11.2001 жылғы (20.12.2005 ж. өзгерістер мен толықтырулар енгізілген);
5. «Сауда мақсатында теңізде жүзу туралы» 17.01.2002 жылғы (29.12.2022 ж. өзгерістер мен толықтырулар енгізілген);
6. «Автокөлік жолдары туралы» 17.07.2001 жылғы (20.12.2004 ж. өзгерістер мен толықтырулар енгізілген);
7. «Көлік құралдары иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті түрде сақтандыру туралы» 01.07.2003 жылғы (12.07.2022 ж. өзгерістер мен толықтырулар енгізілген);
8. «Тасымалдаушының жолаушылар алдындағы азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру туралы» 01.07.2003 жылғы (12.07.2022 жылы өзгерістер мен толықтырулар енгізілген);
9. «Автомобиль көлігі туралы» 4.07.2003 жылғы (03.07.2014 ж. өзгерістер мен толықтырулар енгізілген);
10. «Ішкі су көлігі туралы» 6.07.2004 жылғы (06.04.24 ж. өзгерістер мен толықтырулар енгізілген).

Біздің қоғамды жол – көлік оқиғаларының теріс салдарынан қорғау әртүрлі шаралардың, соның ішінде қылмыстық – құқықтық шараларды жетілдіруді талап етеді. Бұл күрес кешенді сипатқа ие және мынадай бөліктерден құралған: адам – автомобиль – жол. Осындай жүйе жалпылай қолдауға ие болған деп есептеледі де, осы мәселемен айналысатын ғалымдардың қазіргі кездегі зерттеу жұмыстарында кеңінен қолданылады. Бүгіндері жолда жүрудің мәселелерін шешуді қамтамасыз ету

автожолдардың сапалығына, көлік құралдарының техникалық жағдайларына, жүргізушілердің психологиялық, моральдық және басқа да қасиеттеріне ғана емес, жол қозғалысының дамуына қарай дамып, жетілдірілуі қажет нақты құқықтық негізге және оған қатысушыларға байланысты.

Көліктік қылмыстар түсінігін анықтаудың негізіне олардың қозғалыс қауіпсіздігі мен көлік құралдарын пайдалану салаларында қоғамдық қатынастарға қол сұғатындығы жатуы тиіс. Бұған көлік құралдарының жұмысын апатсыз жағдайда жүзеге асыру ғана емес, адамдардың өмірі мен денсаулығын, мүлікті, қоршаған ортаны экономикалық, техникалық, әлеуметтік және құқықтық сипаттағы шаралармен қорғауды қамтамасыз ету жатады.

Барлық көліктік қылмыстар үшін олардың тектік объектісі ортақ болып табылады. Ал қылмыстық әрекеттердің «төтенше алуандығына» келетін болсақ, бұл жағдай оларды жүйелеуге еш бөгет болмайды, себебі көліктік қылмыстардың бірігуінің басты жағдайына осы саланың бір тарауы қарастыратын – адамның әртүрлі көлік түрлерімен өзара әрекеттестікке түсуі болып табылады.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексында көліктік қылмыстар екі топқа бөлінеді. Бірінші топқа көлік құралдарын пайдалануға байланысты әрекеттер жатады.

Бұл: Темір жол, әуе, теңіз немесе өзен көлігі жүрісі немесе оларды пайдалану қауіпсіздігі қағидаларын бұзу – ҚК 344б, Көлік құралдарын басқаратын адамдардың жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзуы (ҚК 345б) Жол көлік оқиғасы болған жерден кетіп қалу (ҚК 347б), Кеме капитанының апатқа ұшырағандарға көмек көрсетуі (ҚК 357б), Халықаралық ұшу қағидаларын бұзу (ҚК 360б).

Екінші топты көліктің қалыпты жұмыс істеуіне қатысты қол сұғулар құрайды. Оларға мыналар жатады: Көлік құралдарын сапасыз жөндеу немесе оларды техникалық ақауларымен пайдалануға шығару (ҚК 348б), Көлік құралдарын немесе қатынас жолдарын қасақана жарамсыздыққа келтіру (ҚК 350б), Көліктің қауіпсіз жұмыс істеуін қамтамасыз ететін қағидаларды бұзу (ҚК 351б), Поезды қажет болмаған жағдайда өз бетінше тоқтату (ҚК 352б), Көлікте қолданылатын қағидаларды бұзу (ҚК 353б), Магистральдық құбырларды салу, пайдалану немесе жөндеу кезінде қауіпсіздік қағидаларын бұзу (ҚК 354б), Құбырларды абайсызда зақымдау немесе қирату (ҚК 356б).

Темір жол, әуе, теңіз немесе өзен көлігі жүрісі немесе оларды пайдалану қауіпсіздікті қағидаларын бұзу ҚК 344-б

Қарастырылып отырған қылмыстың объектісіне жол қозғалысы және нақты механикалық көлік құралдарын пайдалану қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы қоғамдық қатынастар жатады.

Мұнда қосымша объект ретінде жәбірленушілердің өмірі мен денсаулығы немесе мүліктің сақталуы есептеледі. Себебі жол қозғалысы немесе теңіз болмаса өзен көлігін пайдалану қауіпсіздігі ережелерінің бұзылуы нәтижесінде экологияға да зиян келетіні белгілі (өзен ағыстарының, теңіз бетінің мұнаймен, жанар-май заттарымен ластануы, балықтардың өлуі

және т.б.), сондай-ақ факультативтік объектіні де атап өтуге болады, оған қоршаған ортаны қорғау саласына қатысты қоғамдық қатынастарды жатқызуға болады.

Қылмыстың затына көліктердің әр түрлері жатады. ҚК 344 бабындағы ескертпеге сәйкес көлік деп темір жол, теңіз, өзен және әуе көлігі құралдарының барлық түрлері, оның ішінде шағын өлшемді теңіз және өзен кемелері есептеледі.

Темір жол көліктеріне ведомствалық тәуелділігіне қарамастан барлық механикалық рельсті көліктер (локомотив, дрезиндер, вагондар, жартылай вагондар, платформалар, цистерналар, крандар, метрополитен поездары) жатады.

Су жолы көлігіне (теңіз және өзен көлігіне) жолаушылар таситын, ғылыми-зерттеушілік, көліктік, өндіруші (балық, шаян аулаушы және т.б.), қайта өндіруші (жүзетін базалар мен зауыттар), көмекші (буксирлер және т.б.), техникалық (су түбін тереңдетуші, су түбін тазартушы снарядтар, кабель орнатушы және т.б.), құтқарушы, спорттық кемелер, соның ішінде әуе жастықшаларымен, суасты қанаттарымен жүзетіндер жатады.

Бұған басты двигателінің қуаты 75 л.с. аспайтын теңіз және өзеннің шағын кемелері және валдық сыйымдылығы 80 регистрлік тоннадан аспайтын өздігінен жүзбейтін кемелер, азаматтардың иелігіндегі (двигательдерінің қуатына қарамастан) моторлы кемелер, желкенді кемелер, 100 килограмм және одан да жоғары салмақтағы жүкті көтеретін қайықтар,

байдаркалар мен үрлемелі қайықтарды да жатқызуға болады.

Әуе көлігіне азаматтық авиациялар кемелері (ұшақтар, тік ұшақтар), сондай-ақ басқа да әуеде ұшу құралдары (гидроұшақтар, аэростаттар, дирижабльдер, планер, дельтапландар және т.б.) жатады.

Қылмыстық кодекс 344-бабын бағалау үшін көлік құралдарының кімдікі және кімнің қарауында екендігінің маңызы жоқ.

Бұл қылмыстың объективтік жағы мынадай үш міндетті белгілерден тұрады: а) нақты көлік құралы түрінің жол қауіпсіздігі және пайдалану ережесін бұзатын іс-әрекеттер (әрекет немесе әрекетсіздік); б) қылмыстың зардабы – адамның денсаулығына ауыр немесе орташа ауырлықтағы зиян келтіруі; в) іс-әрекет пен орын алған зардаптың арасындағы себепті байланысты арқылы сипатталады. Осы белгілердің бірі болмаса ол тұлғаның іс-әрекетінен қылмыс құрамын анықтауға мүмкіндік бермейді.

Қозғалыс қауіпсіздігі ережелерін бұзу мысалы, мынадай болуы мүмкін: семафордың рұқсат етпеген белгісіне өтіп кету, порттарға жақындаған кезде кемелердің қозғалыс жылдамдығын рұқсат етілген шамадан жоғарылатуы, тиісті дыбыс белгілерін бермеу, кеме жолдарының айырылысу тәртібін сақтамау, биіктік эшелондары мен ұшу коридорларын сақтамау және т.б.

ҚК 344-бабы бойынша тұлғаны жауаптылыққа тарту үшін оның тарапынан ереже бұзушылық пен орын алған қоғамға қауіпті зардаптардың арасындағы себепті байланысты анықталуы керек және де себепті байланысты тұлғаның әрекеті немесе әрекетсіздігіне ғана қатысты емес, зиянды зардаптардың орын алуына тікелей себепкер болған, қауіпсіздіктің

тиісті ережелерінің бұзылуының өзіне қатысты анықталуы керек. Қылмыстың құрамы құрылымы жағынан материалдық үлгіде қарастырылған, сондықтан заңда аталған қоғамға қауіпті зардаптардың орын алуы кезінен бастап аяқталған қылмыс болып есептеледі.

Қылмыстық кодекс 344-бабының 1-бөлігі бойынша бұл – абайсызда адамның денсаулығына ауыр немесе орташа ауырлықтағы зиян келтіру. Осы баптың 2-бөлігі – абайсызда кісі өліміне әкеп соққанда, 3-бөлікте – абайсызда екі немесе одан да көп адамның өліміне әкеп соққан әрекеттерді қарастырады.

Дене жарақаттарының ауырлық дәрежесін анықтау үшін сот-дәрігерлік сараптау жұмыстары тағайындалуы тиіс. Адам денсаулығына келтірілген ауыр немесе орташа ауырлығын 1998 жылғы 4 мамырда қабылданған «Денсаулыққа келтірілген зиянның ауырлығын бағалаудың сот-дәрігерлік ережелерінің» негізінде анықталады.²²

Бұл қылмыстың субъектісіне орындайтын жұмысы немесе атқаратын қызметіне байланысты темір жол, әуе немесе су көлігі қозғалысы мен оларды пайдалану қауіпсіздігінің ережелерін сақтауға міндетті, 16 жасқа толған, ақыл-есі дұрыс жеке тұлға. Нақты қылмыс субъектілеріне ведомствалық нормативтік актілер негізінде анықталатын, көлік қызметкерінің қандай да бір лауазымдық қызмет атқаратындар жатады. Оған:

- темір жол көлігінде: машинист, оның көмекшісі, поезд кондукторы, темір жол станциясының кезекшілері, диспечерлер және басқалары;

- әуе көлігінде: ұшқыш, ұшақ штурманы, бортмеханик, әуедиспечері және басқалары;

- су көлігінде: кеме капитаны, оның көмекшісі, радист, шкипер және басқалары жатады.

Бұл қылмыстың субъективтік жағы қылмысты немқұрайлық немесе қылмысты менмендік түріндегі абайсыз жасалған кінәнің болуымен сипатталады (ҚК 21-бап). Менмендікпен жасалған қылмыс кезінде айыпты көлік қозғалысы немесе оны пайдалану қауіпсіздігі ережелерінің бұзылуы нәтижесінде қоғамға қауіпті орын алуы мүмкін екендігін алдын ала білмейді, алайда, бұл зардаптарды болдырмау мүмкіндігіне жеткіліксіз негіздерсіз, жеңілтектікпен сенеді. Ал, қылмыс немқұрайлықпен жасалған жағдайда айыпты тұлға қоғамға қауіпті зардаптардың орын алуы мүмкін екендігін алдын ала білмейді, алайда, қажетті ұқыптылық пен сақтық болғанда ол зардаптарды болжап білуі тиіс және болжап біле де алар еді.

Көлік құралдарын жүргізуші адамдардың жол қозғалысы және көлік құралдарын пайдалану ережелерін бұзуы – ҚК 345-б.

²²Теміржол көлігі туралы

Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 8 желтоқсандағы N 266 Заңы.

«Тасымалдаушының жолаушылар алдындағы азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру туралы» 01.07.2003 жылғы

Қарастырылып отырған қылмыстың тікелей объектісіне нақты бір механикалық көлік құралдарының қозғалысы мен оны пайдалану қауіпсіздігін қамтамасыз ету аясындағы қоғамдар қатынастар жатады. Осында механикалық көлік дегенде, көліктің темір жол, су және әуе көлігінен басқа барлық түрлері туралы айтылады. Аталған қылмыстың қосымша объектісіне азаматтардың өмірі мен денсаулығын немесе мүліктің сақталуын қамтамасыз ететін қатынастар.

ҚК 345-бабының диспозициясында көрсетілген көлік құралдарына автомобильдердің барлық түрлері (автобустар, жеңіл және жүк машиналары), мотокөлік (мотоцикл, мотороллер және т.б.), электр көлігі (трамвай, троллейбус), тракторлар мен басқа да өздігімен жүретін машиналар (скреперлер, грейдерлер, асфальт төсегіш, жол тегістеуші, экскаваторлар, өздігімен қозғалатын крандар және т.б.) жатады. Көліктер үшін екі негізгі белгілер тән: 1) көлік құралдарының өздігімен жүргізілуі, яғни олар ішкі жану двигателінің жұмыс көлемі 50 куб.см аспайтын, немесе басқа да түрлердің (электрлі, булы, газды және т.б.) двигательдерінің күшіне сәкес келуіне қарай қозғалысқа келеді;

2) олардың қозғалысы Жолда жүру ережелерімен реттеледі.

Объективтік жағынан ҚК-тің 345-бабында көзделген қылмыс үш міндетті белгілердің болуымен сипатталады: а) жол қозғалысымен көлік құралдарын пайдалану ережелерінің бұзылуы; б) заңда көзделген зиянды зардаптардың болуы; в) аталған ережелерді бұзу мен сол ереже бұзушылықтың нәтижесінде орын алған зиянды зардаптардың арасындағы себепті байланыстың болуы.

ҚК-тің 345-бабының диспозициясы бланкетті болып табылады.

Жол қозғалысының ережелерінің бұзылуы – жылдамдықты арттыру, көшенің қиылыстарынан өту кезінде кезек сақтамау, басып озудың ережелерін бұзу, артқа жүру кезінде ереже сақтамау, жолдың сол жағына шығып кету сияқты болуы мүмкін.

Автомашинаны қатты шаршаған күйде жүргізу, қарсы келе жатқан машина шамының көзді шағылыстыратын жарығымен жүру нәтижесінде жол-көлік оқиғаларының орын алуы сирек жағдай емес. ҚК 345-бабы сондай-ақ техникалық ақауы бар көлікті жүргізу кезінде орын алуы мүмкін пайдалану ережелерін бұзғандық үшін, арнайы жабдықталмаған машиналармен адамдарды тасымалдау және т.б. үшін жауаптылық көздейді. Бұл жерде сөз – пайдалану ережелерінің жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз етумен тығыз байланыстағыларының бұзылулары туралы екендігін атап өткен орынды.

Бұл қылмыстың құрамы – материалды үлгіде құрастырылған, яғни жауаптылық айыптының жол қозғалысы немесе көлік құралдарын пайдалану ережелерін бұзуынан зиянды зардаптар (денсаулыққа ауыр немесе орташа зиян келтірумен) орын алған жағдайда ғана болуы мүмкін.

Қылмыстың субъектісі – жасы 16-ға толған, заңда көрсетілген зиянды зардаптардың орын алуына әкеп соқтырған, жол қозғалысы немесе көлік құралдарын пайдалану ережелерін абайсызда қылмысты түрде бұзған жеке

тұлға бола алады. Қарастырылушы норманың субъектісінің қылмысты әрекеттерін бағалау үшін оның көлік жұмысшысы (автобус, трамвай, т.б. жүргізушісі) немесе маманданбаған жүргізуші болуының, дәл сол сияқты, тіпті оның жүргізушілік куәлігінің болу-болмауының да еш маңызы жоқ.

Субъективтік жағынан қарастырылып отырған қылмыс кінәнің абайсыз жасалған түрімен сипатталады. Себебі жолда жүру ережесі мен көлік құралдарын пайдалану ережелерін бұзу міндетті түрде заңда қарастырылған зардаптардың болуымен қарастырылады, ал жүргізушінің осы ережелерді бұзуына қатысты психикалық қатынасы кінәлілік ретінде қарастыруға болмайды. Мұндағы субъектінің кінәсі қылмыстық-құқықтық жағынан қылмысты менмендік немесе қылмысты немқұрайлық арқылы жасалған болып есептеледі.

345-1-бап. Алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйде көлік құралдарын басқаратын адамдардың жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзуы.

Автомобильді, троллейбусты, трамвайды не басқа да механикалық көлік құралын басқаратын адамның алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйде жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын абайсызда адамның денсаулығына ауырлығы орташа зиян келтіруге алып келген бұзуы қылмыс болып табылады. Ол үшін белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан он жыл мерзімге айыра отырып, бір мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына, не төрт жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға, не бір жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге, не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Егер абайсызда адамның денсаулығына ауыр зиян келтіруге алып келген дәл сол іс-әрекет – белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан он жыл мерзімге айыра отырып, үш мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына, не бір мың екі жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға, не үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге, не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Саралау белгілері: абайсызда адам өліміне алып келген іс-әрекет - белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан он жыл мерзімге айыра отырып, жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Ерекше саралау белгілері абайсызда екі немесе одан көп адамның өліміне алып келген іс-әрекет - белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, жеті жылдан он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

346-бап. Көлік құралдарын басқару құқығынан айырылған және алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйдегі адамның көлік құралын

басқаруы, сол сияқты көлік құралын басқаруды осындай адамға беру немесе көлік құралын осындай адамның басқаруына жол беру.

7.2 Көліктегі қылмыстық құқық бұзушылықтардың түрлері.

Көлік құралдарын басқару құқығынан айырылған және алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйдегі адамның көлік құралын басқаруы не көлік құралын басқаруды осындай адамға беру, сол сияқты осындай адамның көлік құралын басқаруына лауазымды адамның немесе көлік құралы меншік иесінің не иеленушісінің жол беруі - белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, бес мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына, не бір мың екі жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға, не бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге, не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Абайсызда көлік құралдарын, жүктерді, жол құрылысжайларын және өзге де құрылысжайларды не өзге мүлікті бүлдіруге, сол сияқты адамның денсаулығына жеңіл зиян келтіруге алып келген әрекеттер - белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, төрт жылдан алты жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Абайсызда адамның денсаулығына ауырлығы орташа зиян келтіруге алып келген дәл сол іс-әрекеттер - белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, бес жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Абайсызда адамның денсаулығына ауыр зиян келтіруге алып келген іс-әрекеттер - белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, алты жылдан сегіз жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Абайсызда адам өліміне алып келген іс-әрекеттер - белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, жеті жылдан тоғыз жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады. Абайсызда екі немесе одан көп адам өліміне алып келген іс-әрекеттер - белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, сегіз жылдан он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Жол-көлік оқиғасы болған орыннан кетіп қалу – ҚК 347-б.

Бұл қылмыстың қоғамдық қауіптілігі - өміріне қауіпті жағдайда болып, аман қалу шараларын қолдану мүмкіндігінен айырылған жәбірленушіге қажетті көмектің әрдайым көрсете алмайтындығында. Осының нәтижесінде зардаптың ауыртпалығы күшейе түсіп, көбінесе ол адам өміріне әкеп соқтырады. Мұнымен қатар, жол - көлік оқиғасы болған орнынан қашып құтылмақшы болған жүргізушілер, әдетте, қозғалыс жылдамдығын рұқсат етілген шамадан асырып, жол қозғалысының басқа ережелерін бұза

бастайды. Мұның өзі жаңа бір жол - көлік оқиғасына әкеп соқтыратын апатты жағдайлар туғызады. Сондықтан, мұндай оқиғаларды болдырмау қажеттігінің өткірлігіне орай және келтірілген зиянның ауыртпалылығын неғұрлым азайту үшін заң шақырушы бұл қылмысты жеке құрамға бөліп шығаруды мүмкін деп тапқан.

Нақты механикалық көлік құралдарының қозғалысы мен пайдалану қауіпсіздігін қамтамасыз ету аясындағы қоғамдық қатынастар – қарастырылушы қылмыстың объектісі болып табылады. Жәбірленушінің өмірі мен денсаулығы немесе мүліктің сақталуы – қосымша объект.

Жәбірленушіге көмек көрсету жүргізушінің мүмкіндігі бола тұра, өзінің жол қозғалысы ережесін қылмысты түрде бұзуы нәтижесінде болған жол - көлік оқиғасының оның кетіп қалуы – қылмыстың объективті жағын құрайды.

ҚК 347-бабына берілген ескертуге сәйкес зардап шеккендерге көмек көрсетуге байланысты жол - көлік оқиғасы болған жерден кетіп қалғандық үшін жауаптылық белгіленбейді.

Қазақстан Республикасы ҚК 347-бабының диспозициясы мен ескертуінде көрсетілген көлік құралдарын жүргізуші, 16 жасқа толған талқыланушы қылмыстың субъектісі болып табылады.

Қылмыстың субъективті жағы – кінәнің қасақана түрінің болуымен сипатталады. Айыпты жол-көлік оқиғасының нәтижесінде зардап шегушінің саналы түрде көмек көрсетпейді, зиянды зардаптардың болу мүмкіндігі алдын ала біледі, олардың орын алуына жол береді немесе соны қалайды. Сонымен қатар, қылмыстық белгілері бар абайсызда жасалған формалар да есепке алынады (мысалы, жүргізуші жол-көлік оқиғасы болған орыннан жәбірленушіге оқиға орнында тұрған адамдар көмектеседі деген үмітпен кетіп қалады).

Көлік құралдарын сапасыз жөндеу және оларды техникалық ақаулармен пайдалануға шығару, мас күйінде адамды көлік құралын жүргізуге жіберу – ҚК 348-б.

Қаралып отырған іс-әрекеттің қоғамдық қауіпі көлік құралдарын, қатынас жолдарын, белгі беруші құралдарын немесе басқа да көлік жабдықтарын сапасыз жөндеу, оларды техникалық ақаулармен пайдалануға шығару, сондай-ақ мас күйінде, есірткі шеккен немесе басқа да мас күйінде адамды көлік құралын жүргізуге жіберу көліктің қызмет етуіне қауіп төндіруі, азаматтардың өмірі мен денсаулығы үшін шынайы қауіп туғызуы сияқты фактілердің өзі көбіне ауыр зардаптарға әкеп соғуынан тұрады.

Нақты механикалық көлік құралдарының қозғалысы мен оларды пайдалану қауіпсіздігін қамтамасыз ету аясындағы қоғамдық қатынастар бұл талқыланатын баптың объектісі болып табылады. Қосымша объект - жәбірленушінің өмірі мен денсаулығы немесе мүліктің сақталуы.

Бұл қылмыстың объективті жағы төмендегі белгілерден тұрады: а) көлік құралдарын, қатынас жолдарын, белгі беру немесе байланыс құралдарын немесе басқа да құралын сапасыз жөндеу; ә) көлік құралдарының күйіне жауапты тұлғаның техникалық ақауы бар көлік құралын көне-көрінеу

пайдалануға шығару; б) қоғамқа қауіпті зардаптар; в) олардың арасындағы себепті байланыс.

Көлік құралдарын, қатынас жолдарын, дыбыс беру немесе байланыс құралдарын немесе басқа көлік құралдарын жөндеуші 16 жасқа толған тұлға – бұл қылмыстың субъектісі болып табылады.

Қарастырылушы қылмыстың субъективті жағы – кінәнің абайсыз түрінің болуымен сипатталады (менмендікпен немесе немқұрайлықпен жасалған әрекет – ҚК-тің 21-бабы).

Көлік құралдары иесінің немесе иеленушінің алкогольдік, есірткілік немесе өзге мастық күйдегі адамдарды көлік құралдарын жүргізуге жіберген үшін, егер бұл абайсызда денсаулыққа ауыр немесе орташа ауырлықтағы зиян келтіруге әкеп соқса ҚК-тің 348-б. 2-т. жауаптылық көзделген.

Көлік құралы иесінің немесе иеленушінің мас күйдегі тұлғаға көлік құралдарын жүргізуге өз еркімен беруімен немесе жолға шығуға рұқсат етуімен; қоғамға қауіпті зардаптардың орын алуына әкеп соқтырған, мас күйдегі тұлғаға көлік құралдарын жүргізуін болдырмау жөнінен шаралар қолданбауынан тұратын әрекеттерін алкогольдік, есірткілік немесе өзге мастық күйдегі адамдарды көлік құралдарын жүргізуге жіберу деп түсіну керек.

Қылмыстық кодекстің 348-б. 2-т. көрсетілген қылмыстың субъектісі меншік түріне қарамастан көлік иелері немесе иеленушілері болып табылады.

Қылмыстық кодекстің 348-бабы сапасыз жөндеу жүргізген тұлғаның, көлік құралдарының техникалық күйіне жауапты тұлғаның, сол сияқы мастық күйдегі тұлғаларды көлік құралдарын жүргізуге жіберуге жіберген көлік құралы иелерінің немесе иеленушінің әрекеттері (әрекетсіздігі) мен орын алған зардаптардың арасындағы себепті байланыс анықталады. Мұндай байланыс табылмаған жағдайда қылмыстық жауаптылық та болмайды.

ҚК-тің 348-бабының 3,4-бөліктерінде көзделген белгілер ҚК-тің 348-бабының 2 және 3-бөліктерінде көзделген белгілермен бірдей.

Көлік құралдарын немесе қатынас жолдарын қасақана жарамсыздыққа келтіру –ҚР ҚК 350-бабы.

Осы қылмыстың тікелей объектілері механикалық көлік құралдарының нақты түрінің қозғалыс және оларды пайдалану қауіпсіздігін қамтамасыз ету шеңберіндегі қоғамдық қатынастар жатса, қосымша объектісіне адамның өмірі мен денсаулығы немесе мүліктің сақталуы жатады.

Қылмыстың заты – Қылмыстық кодекстің 350-бабындағы көрсетілген заттармен ұқсас. Бұл қылмыстың затына темір жол, теңіз, өзен вокзалдары, әуежайлар, причалдар және т.б. бола алмайды.

Қылмыстың объективтік жағы оның диспозициясында көрсетілген альтернативтік әрекеттер, және солардың нәтижесінде болған залалдардан тұрады.

Қайта қалпына келтірілуі мүмкін емес немесе ол экономикалық тұрғыдан тиімсіз болатындай қылып жылжымалы темір жол составын (локомотивтерді, вагондарды және т.б.), темір жолдарды жойып жіберуге,

кемені суға батырып жіберуге, маяктар мен су үстіндегі белгілерді зақымдауға, әуе көлігіндегі навигациялық жабдықтарды зақымдауға және т.б. әкеп соққан әрекеттерді бұзу немесе өзге де тәсілдермен пайдалануға жарамсыз күйге келтіру деп түсіну керек.

Пайдалануға жарамсыз күйге келтіруді қылмыс затының жеке құрылғыларын немесе механизмін жарамсыз ету, соның нәтижесінде олар пайдалануға жарамсыз болып қалғанды және оны қалпына келтіру үшін материалдық қордың жұмсалуды талап ету деп түсіну керек.

Өзге әрекеттерге көлік құрылғылары мен механизмдерін өшіру немесе қайтадан қате қосу, жалған белгілер беру, рельстерге бөгде заттар қою, темір жолдарда, әуежайларда, өзендердің форватерлерінде, маяктарда және т.б. белгі беретін құралдарды зақымдау жатады.

Көлік коммуникациясына тосқауыл қою, мысалы, темір жолдың үстіне құрылыс материалдарын немесе басқа да заттарды үйіп қоюдан, үкімет әрекеттеріне наразылық білдіруші адамдар тобының поездар жүретін жолдарды жауып тастауынан және тағы осындай өзге әрекеттерден тұруы мүмкін.

Жолаушылар вагонының шынысын сындыру, оның ішкі немесе сыртқы интерьеріне зиян келтіру және т.б. әрекеттер бұл қылмыс құрамына жатпайды. Мұндай жағдайларда жауапкершілік Қылмыстық кодекстің 202-б. Бойынша бөтеннің мүлкін қасақана жою немесе бұзу ретінде туады.

Қылмыстың құрамы – материалды және аталған әрекеттерді жасағаны үшін айыпты тұлғаларды жауаптылыққа тарту үшін зиянды зардаптар орын алуы қажет. Денсаулыққа ауыр немесе орташа ауырлықтағы зиян келтіруді 1998 жылғы 4-мамырдағы денсаулыққа келтірілген зияндықтың деңгейін сот-медициналық баға беру Ережесі бойынша анықталады.

Бұл қылмыстың субъектілік жағы кінәнің екі формасымен сипатталады. Кінәлінің қоғамдық қауіпті әрекетке (бұзуға және т.б.) психикалық қатынасы тікелей ниетпен жасалған түрге жатса, зардаптар – абайсызда жасалған болады.

Қылмыстың субъектісі – Қылмыстық кодекстің 15-б. 2-т. сәйкес кез-келген есі дұрыс 14-ке толған адам.

Қылмыстық кодекстің 350-б. 2 және 3-тармақтарында осы қылмыстың ауырлататын (абайсызда кісі өліміне), өте ауырлататын (абайсызда екі немесе одан да көп адамның өліміне) әкеп соққан әрекеттері үшін жауаптылық көрсетілген.

Көліктің қауіпсіз жұмыс істеуін қамтамасыз ететін ережелерді бұзу – ҚК 351-бабы.

Осы қылмыстың тікелей объектісіне – жол қозғалысы немесе көлік құралдарын пайдалану қауіпсіздігінің шарттары, тікелей объектісіне – адамдардың өмірі немесе денсаулығы жатады. 351 – бабының диспозициясы бланкетті, бұл оның басқа нормативтік-құқықты актілерге сілтейтіні, сүйенетінін білдіреді. Оларға: «Жол жүрісі туралы» 17.04.2014 жылғы, Қазақстан Республикасының Әуе кодексі, Қазақстан Республикасының темір жол Жарғысы, Темір жол арқылы малды айдап өту Ережесі, арба көліктердің

өту Ережесі, және т.б. Қазақстан Республикасы Көлік және коммуникация министрлігі шығарған актілері және т.б. жатады.

Қылмыстық кодекстің 351-бабының диспозициясы көлік құралдары туралы айтып, оның түрлерін нақтыламағандықтан, қылмыс затының осы кең ұғымда қолданылуы темір жол, су, әуе, автотранспорты көліктерде, соның ішінде арба көліктеріндегі қозғалысқа қатысушылар мен жолаушылар, жүргіншілердің ережелерді бұзуының барлық жағдайларын қамтиды.

Объектілік жағынан бұл қылмыс көрсетілген ережелерді бұзу мен зардаптың арасындағы себепті байланыстардың болуымен, әрекет немесе әрекетсіздікпен сипатталады. Бұл жерде сөз қозғалыс немесе көлік құралдарын пайдалану қауіпсіздігін қамтамасыз етумен тікелей байланысты ережелерді бұзу туралы болып отыр. Қозғалыс барысында поезд вагонында, су немесе әуе көлігінде жасалған қандай да болмасын өзге әрекеттер, айтарлық бұзақылық жасау ҚК351-бабымен емес, ҚК 293- бабы бойынша («Бұзақылық») бағаланады.

Ережелерді бұзу тізімі әр алуан: темір жолдарды арналмаған жерлерінен кесіп өту, поезда, әуе немесе су көлігінде от қолдану кезінде абайсыздық таныту; жаяу адамның жолды арналмаған тұсынан немесе жақындап қалған көліктің алдынан кесіп өтуі; темір жол иелігіндегі аумақта мал бағу; велосипедшілерге, арба көлігін жүргізушілерге, мал айдап өтушілерге қатысты ережелердің сақталмауы.

Қылмыстың құрамы – материалды, ол ҚК 351-бабы 1-т. қарастырылған залалдардың (денсаулыққа ауыр зиян келтіру), 2-т.- абайсызда кісі өлімінің, 3-т. бойынша – абайсызда екі немесе одан да көп адамның өлімінің болуынан бастап аяқталған деп саналады.

Қылмыстың субъективтік жағы – абайсыздықпен жасалған қылмыспен сипатталады. Оны жасаған адам жол қозғалысы немесе көлік құралдарын пайдалану қауіпсіздігін бұзу нәтижесінде қоғамға қауіпті залалдар туатынын алдын-ала біледі, бірақ оған немқұрайлы қарап, оған жол бермеуіне сенеді.

Талданып отырған қылмыстың субъектісіне ҚК 344б және 345-баптарында көрсетілген адамдардан басқа жолаушылар, жүргіншілер және басқа да қозғалысқа қатысушылар (велосипедшілер, мал айдаушылар, арба көлігін айдаушылар) жатады. кейбір жағдайларда жауапкершілік көлік құралдарының жүргізушілеріне де түседі. Мысалы, темір жол, басқа да жол құрылғыларын пайдалануға жарамсыз күйге келтіру, жолдың адамдар өтетін жеріне үлкен жүкті тастап кету және осы норма қарастыратын басқа да салдарлар үшін жауапкершілікке көлік құралдарын жүргізушілер ҚК 300-бабы бойынша тартылады.

Поезды қажет болмаған жағдайда өз бетінше тоқтату – ҚК 352-бап

Аталған қылмыстың қоғамға қауіптілігі – поезды қажет болмаған жағдайда өз бетінше тоқтату темір жол көлігінің қауіпсіз жұмыс істеуіне қатер төндіріп, поездардың жүру кестесінің бұзылуына, вагондардың, локомотивтердің, т.б. қозғалғыш бөліктерінің уақытынан бұрын тозуына әкеп соқтыратындығында.

Қылмыстың тікелей объектісіне қозғалыс және темір жол көліктерін пайдалану қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы қоғамдық қатынастар жатады. Қосымша объектісіне жәбірленушілердің өмірі мен денсаулығы немесе мүліктің сақтығы.

Талданып отырған қылмыстың объектілік жағына қоғамға қауіпті әрекеттен, орын алған зиянды зардаптардан және бұл әрекеттер мен аталған зардаптардың арасындағы себепті байланыс жатады.

Өз бетімен тоқтату деп ешбір қажетсіз, негізсіз жүріп келе жатқан поездды темір жол жұмысшыларының (машинист, поезд бастығы, вагон проводниктері және т.б.) рұқсатынсыз тоқтатуды айтамыз.

Заңда тоқтатудың әртүрлі тәсілдері көрсетілген: стоп-кранды пайдалану арқылы, ауа тежегіш магистралды ажырату, өзге әдіспен – қызыл жалаумен немесе қызыл от жанған әйнек арқылы, жолға көлденеңнен тұрып алу арқылы, қауіптілік туралы жалған белгі беру, семафордың тыйым салынған белгісін іске қосу арқылы жолды бөгеу арқылы жүзеге асырылуы мүмкін.

Құрамы жағынан қылмыс – материалды, өзбетімен поездды тоқтатуға жауапкершілік адам өлімі немесе өзге ауыр зардаптар орын алған жағдайда ғана көзделеді. Өзге ауыр зардаптардың қатарына: бір немесе бірнеше жәбірленушілердің денсаулығына ауыр немесе орташа ауыр зиян келтіру; адам өлімі; ірі көлемде залал келтіру; жол құрылыстарын, көлік құралдарын зақымдау; көлік қозғалысының ұзақ уақытқа тоқтап қалуы; тасымалданушы жүктердің жойылуы немесе зақымдануы және т.б. жатады.

Субъектілік жағынан қылмыс екі нысандағы кінә түрімен сипатталады: іс-әрекет жөнінде қасақаналық, ал одан туындайтын зардап жөнінде абайсыздық). Аталған зардаптарға қатысты ниет болған жағдайда айыптының жауаптылығы тиісінше жағдайларда жеке адамға немесе жеке меншікке қарсы жасалған қылмыс ретінде ҚР ҚК 350-бабы бойынша жауаптылыққа тартылады.

Бұл қылмыстың субъектісі – темір жол көлігінің жұмысшысы болып табылмайтын, 16-ға толған кез-келген ақыл-есі дұрыс адам. Егер бұл әрекетті жұмысшы жасаса ол ҚК 344-бабына сәйкес жауаптылыққа тартылады.

Поезды өзбетімен тоқтату кейде жолаушыларға қоқан-лоқы немесе зорлық көрсету сияқты қоғамдық тәртіптің бұзылуымен де байланысты болады. Бұл жағдайларда кінәлі ҚК 293-бабында көрсетілгендей, бұзақылығы үшін жауапқа тартылады.

Поезды аса қажеттілік жағдайында (мысалы, жолаушылардың өмірі мен денсаулығына қатер төндірмеу мақсатымен, темір жол көлігінің қауіпті ақауы туралы белгілі болған жағдайда, қылмыскерді ұстау кезінде және т.б.) өз бетінше тоқтату қылмыстық жауаптылыққа әкеп соқтырмайды.

Көлікте қолданылатын ережелерді бұзу – ҚК 353-бабы.

Қарастырылып отырған қылмыстың объектісі – нақты механикалық көлік құралдары қозғалысының және оларды пайдаланудың қауіпсіздігін қамтамасыз ету аясындағы қоғамдық қатынастар болып табылады. Ал

қосымша объектісі – жәбіршіленушілердің өмірі мен денсаулығы немесе мүліктің сақталуы.

Қылмыстың объективті жағы үш түрлі міндетті белгілермен сипатталады: а) көлікте қолданылатын тәртіп қорғау және қозғалыс қауіпсіздігі ережелерін бұзу; б) қоғамға қауіпті зардаптар; в) аталған ереже бұзушылықпен орын алған зиянды зардаптар арасында себепті байланыстың болуы.

Қазақстан Республикасы ҚК-тің 353-бабының диспозициясы бланкетті болып табылады және аталған қылмыстың белгілерін анықтау үшін тәртіп қозғау және қозғалыс қауіпсіздігін реттеуші арнайы ережелерге жүгінген жөн. Олардың қатарына жолда жүру ұйымдарының техникалық құралдарды пайдалану ережелерін (ГОСТ 23457-73), жол белгілерінің ережелері (ГОСТ 13508-74), құрылыс нормалары мен ережелері (СНИП 2-05-85) және басқаларын атауға болады.

Нәтижесінде жол-көлік оқиғасының болуына әкеп соқтырған, жолдың жүруге арналған бөлігін, жол құрылыстарын, техникалық жабдықтарды (бағдаршамаларды, жол белгілерін, т.б.) тиісті дәрежеде ұстау тәртіп қорғау және қозғалыс қауіпсіздігі ережелерін бұзу болады.

Қылмыстың құрамы – материалды. Заңда көрсетілген зардаптар (ірі көлемде залал, орташа ауырлықтағы дене зақымы) орын алу сәтінен бастап қана бұл әрекет аяқталған болып бағалана алады.

ҚК-тің 353-бабымен көзделген қылмыстың субъектісі – арнайы, яғни жол, құрылыс және басқа ұйымдарда басқару міндеттерін атқарушы, сол сияқты, жол қозғалысын ұйымдастырушы тұлғалар.

Қарастырылушы іс-әрекеттің субъективті жағы – кінәнің қасақана түрінің болуымен сипатталады. Айыпты көлікте қолданылатын тәртіп қорғау және қозғалыс қауіпсіздігі ережелерін бұза отырып, қоғамға қауіпті зардаптардың орын алуы мүмкін екендігін болжап біледі, бірақ оларға немқұрайлықпен қарайды (немқұрайлықпен жасалған қылмыс).

ҚК-тің 353-бабының 2-бөлігінде ауыр зардаптарға әкеп соқтырған тәртіп бұзушылық үшін жауаптылық белгіленген. Осындағы ауыр зардаптар деп жәбірленушінің денсаулығына ауыр зиян келуін, бір не одан көп тұлғалардың өлімін, көлік құралдарының зақымданып немесе жойылуын, көлік қозғалысының ұзақ уақытқа тоқтап қалуын түсіну керек.

Магистральдық труба құбырларын салу, пайдалану немесе жөндеу кезінде қауіпсіздік қағидаларын бұзу - ҚК 354-бабы.

Бұл қылмыстың тікелей объектісі магистралдық труба құбырларын салу, пайдалану немесе жөндеу кезінде қауіпсіздігін реттейтін қоғамдық қатынастар, қосымша объектісі адамдардың өмірі мен денсаулығы, сондай-ақ меншіктік қатынастар болады.

Қылмыс затына магистралдық труба құбырлары жатады, яғни ол арқылы өтетін заттардың негізгі ағыны. Магистралдық труба құбырлары – бұл материалдарды сақтауға арналған сыйымдылықтар, қайта соруға арналған құрылғылар, компрессорлық станциялар, телекоммуникациялық құрылғылар, труба құбырлары жүйесіндегі негізгі болып табылатын жанама

трубалар сияқты материалдарды тасымалдауға арналған құрылғылар мен техникалық құралдардың кешені.

Қосымша труба құбырлары (тұтынушыларға бұтақталып кететін линиялар мен кейіннен қолдануға арнап уақытша немесе тұрақты сақталуға қоймаға қойылғандары) бұл қылмыстың заты болмайды.

Қарастырылып отырған қылмыстың объективтік жағына: а) магистралдық труба құбырларын салу, пайдалану немесе жөндеу кезінде қауіпсіздік ережелерін бұзу; б) ҚК354-бабының диспозициясында көрсетілген қоғамдық қауіпті залалдардың болуы; в) олардың арасындағы себепті байланыстың болуы жатады.

Қылмыс құрамының диспозициясы бланкеттік және аталған қылмыстың белгілерін анықтау үшін магистралдық труба құбырларын салу, пайдалану немесе жөндеу кезінде қауіпсіздікті сақтау ережелеріне және қозғалыс қауіпсіздігін реттеуші арнайы ережелерге жүгінген жөн. Бұл жерде кінәлі тұлғаның нақты ереженің қауіпті бұзғанын анықтаған дұрыс.

Магистралдық труба құбырларын салу кезіндегі қауіпсіздік ережесін бұзу құрылыс нормаларынан және оларды салудағы ережелерден ауытқу нәтижесінде труба құбырларының қауіпсіз қызмет етуіне қауіп төндіріп, зиянды зардаптар туғызуды (жарамсыз құрылыс материалдарын пайдалану, трубаларды орнату кезінде технологияны сақтамау, оларды сапасыз дәнекерлеу немесе бөлектеу және т.б.) білдіреді.

Труба құбырларын пайдалану ережелерін бұзу оларды техникалық мүмкіндіктерінен тыс мысалы, мұнай мен газ өнімдерін қайта сору кезінде қысым мөлшерін арттыру, профилактикалық жөндеуді мезгілімен сақтамау, жұмысқа дайындықтан өтпеген адамдарды жіберу және т.б. осы сияқты ережелердің бұзылуын білдіреді.

Магистралдық труба құбырларын жөндеу кезінде қауіпсіздік ережелерін бұзуға магистралдық труба құбырларын пайдалану қауіпсіздігін қамтамасыз ететін стандарттар мен нормативтерді бұзу, анықталған ақауларды қалпына келтірмеу, сапасыз детальдарды орнату және т.б. жатады.

Құрылымы жағынан қылмыс материалды, яғни тұлғаны қылмыстық жауаптылыққа тарту үшін қоғамға қауіпті зардаптардың, адамның денсаулығына абайсызда ауыр немесе орташа дәрежедегі зиян келтіру немесе ірі залалдың орын алуы қажет.

Қылмыстың субъектілік жағына менмендік немесе немқұрайлықпен жасалған абайсыздық нысанда сипатталады. Кінәлі адамның әрекетіндегі себептер мен мақсаттары бағалау кезінде есепке алынбайды, бірақ жеке жазалау кезінде ескеріледі.

Қылмыс субъектісі дені сау, ақыл-есі дұрыс, жасы 16-ға толған магистралдық труба құбырларын салу, пайдалану немесе жөндеуді жүзеге асыратын адам. Труба құбырларын бөтен адамдардың бұзуы оның қоғамға қауіптілігі мен оның зардаптарына байланысты жауаптылыққа тартылады. Мысалы, мұнайды сорып алғысы келген кінәлі адам қосымша оны ұрлағаны үшін де жауаптылыққа тартылады.

Бұл қылмыстың бағалаушы белгісіне заң шығарушы абайсызда бір адамның өлімін, ал аса бағалаушы белгіге абайсызда екі немесе одан көп тұлғалардың өліміне алып келуін көрсетеді.

Құбырларды абайсызда зақымдау немесе қирату - ҚК 356-бабы.

Қылмыстың тікелей объектісі құбырларды пайдалану қауіпсіздігін қамтамасыз ету аясындағы қоғамдық қатынастар, қосымша объекті жәбірленушінің өмірі мен денсаулығы немесе мүліктің сақталуы болады.

Қылмыс затына алдыңғы қылмыс түрін талдаған кезде қолданылған түсініктер жатады.

Қаралып отырған қылмыстың объектілік жағы адамдардың денсаулығы немесе қоршаған ортаға нақты зиян келтіркі қаупін тудыратындай труба құбырларын зақымдау және қирату болып табылады.²³

Труба құбырларын зақымдау және қирату деп оларды жүк тасымалдауға жарамайтын, қайта қалпына келтіру мүмкін емес немесе қосымша қаражат шығынын қажет ететін жағдайға келтіруді түсіну керек. Жарамсыз күйге келтіру қандай болмасын бір көлік құралының (трактордың, грейдердің, т.б.) құбырларды басып кетуі немесе кейбір жұмыстарды (құрылыс, жер қазу, ағаш өңдеу және т.б.) құбырға тікелей жақын жүргізу кезінде түрлі ережелерді бұзу салдарынан болуы мүмкін.

Бұл қылмыстың құрамы – формальды үлгіде құрастырылған және ол нәтижесінде заңда көрсетілген зиянды зардаптардың орын алуына нақты қатер төндірген құбырларды зақымдау немесе қиратудан әрекеттерді жасау сәтінен бастап аяқталған болып есептеледі. Төнген қатердің қауіптілік деңгейі туралы құбырларды пайдалану ережелерін ескере отырып, мәселенің нақты жағдайларына қарай шешу керек. Нақты қатер төнгені туралы теңіз және өзендердің ластану мүмкіндігі, өсімдік және жануарлар әлеміне барынша зиян келтіру қаупі, ірі өнеркәсіпорындар, өмірлік маңызы бар объектілер, адамдар өмір сүретін орындарының жұмысын бұзу, сондай-ақ осы апаттар зардаптарын жоюға қаражат шығару жатады.

ҚК 356-бабы қарастырып отырған қылмыстың субъектілік жағына кінәнің абайсыз түрімен қылмысты менмендік немесе қылмыстық немқұрайлық жатады. Кінәлі адамның осы әрекетке барудағы себептері мен мақсаттары бағалауға әсер етпейді, бірақ жекелей жаза белгілеген кезде ескеріледі.

Қылмыс субъектісі – жалпы, дені сау, ақыл-есі дұрыс, жасы 16-ға толған тұлға.

Талдап отырған баптың 2 және 3-бөліктеріне сәйкес, абайсызда адамдардың ауыр немесе орташа ауырлықтағы зиян не ірі залал келтіруге әкеп соққан немесе бір немесе бірнеше адамның өліміне әкеп соққан нақ сол әрекеттер үшін қылмыстық жауаптылық орын алады. ҚК356-бабының 2 және 3-бөліктері бойынша қылмыстық жауаптылыққа тарту үшін әрекет пен орын

²³«Жол жүрісі туралы» 17.04.2014 жылғы (27.06.2022 ж. өзгерістер мен толықтырулар енгізілген);

алған зардаптардың арасындағы себепті байланысты міндетті түрде анықтау талап етіледі.

Кеме капитанының апатқа ұшырағандарға көмек көрсетпеуі - ҚК 357-бабы.

Теңізде апатқа ұшыраған адамдарға жан-жақты көмек көрсету ерекше адамшылық көмек көрсету ретінде теңізде жүзу басталғаннан бері кеме капитанына жүктелген. Қазіргі уақытта мұндай міндетті атқару бірнеше халықаралық конвенциялар негізінде орындалады. Мысалы, 1910жылы 23-қыркүйекте теңізде адамдарға көмек көрсету және құтқару туралы бірқатар ережелерді біріктіруге арналған Брюссель Конвенциясының 11-бабында былай делінген: «Теңіз бетінен табылып өлім қатері төніп тұрған кез-келген тұлға кемеге, экипажға және жолаушыларға елеулі қауіп келтірмей көмек көрсету, тіпті ол жаулары болса да қол ұшын беру әр капитанның міндеті».

Ашық теңіз туралы 1958 жылғы Конвенцияның 12-бабында әр мемлекет оның туы астында жүзіп жүрген кез-келген кеменің капитанына теңізде табылып өлім қатері төніп тұрған кез-келген тұлға кемеге, экипажға және жолаушыларға елеулі қауіп келтірмей көмек көрсетуді; егер апатқа ұшырағандардың көмекке мұқтаждығы туралы хабарланса бар жылдамдықпен оларға көмекке жетуді міндетіне артады.

Дәл осындай ереже 17.01.2002 жылғы Қазақстан Республикасының «Сауда мақсатында теңізде жүзу туралы» (29.12.2022 ж.) Заңының 31-бабы 2-тармағында көрсетілген.

Нақты қылмыстың тікелей объектісіне теңізде немесе өзге де су жолында апатқа ұшыраған адамдардың өмірінің қауіпсіздігін қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастар жатады.

Қарастырылып отырған қылмыстың объективтік жағына апатқа ұшыраған адамдарға көмек көрсетуге міндетті болса да, кеме капитанының әрекетсіздігі жатады. Апатқа ұшырағандар кеме апатқа ұшырағаннан кейін өмірлеріне қауіп төнген адамдар. Олар тікелей суда, батып бара жатқан кемеді, құтқарушы жабдықтарда (шлюпкада, плотта) немесе басқа да заттарда (кеме қалдықтарында) болуы мүмкін.

Заң бойынша бұл адамдардың: кеменің апатқа ұшырауы, әуе апаты, жүзу құралдарының аударылуы немесе соқтығысуы болсын, қандай себептермен қатерлі жағдайда қалғаны маңызды емес.

Қылмыстың құрамы – формальды. Кеме, оның экипажы мен жолаушылары үшін елеулі қауіп келтірмей қажетті көмек көрсетуге нақты мүмкіндігі болған кеме капитаны көмек көрсетпеген апатқа ұшырағандар табылған немесе апат белгілері не апатқа ұшырағандар туралы сенімді мәліметтер алынған сәттен бастап іс-әрекет аяқталған болып есептеледі.

Заң шығарушы капитанның міндетін тек кемеге, оның экипажы мен жолаушылары үшін елеулі қауіп келтірмеген кезде ғана көмек көрсету керек деп көрсеткен. Елеулі қауіпке мысалы, кеменің аударылуы немесе соқтығысуы қауіп төнуі, экипаж мүшелерінің, жолаушылардың өлімі немесе денсаулығына елеулі зиян келу қауіпі, күрделі метеорологиялық жағдай (дауыл, теңіз дауылы), соқтығысу нәтижесінде кемеге зақым келу жатады.

Егер көрсетілген көмек құтқарушылардың өздеріне қауіп төндірсе, онда кеме капитанының жауапкершілігі Қылмыстық кодекстің 34-бабын есепке алына отырып анықталады, аса қажетті жағдайда Қылмыстық кодекстің 35-бабы бойынша негізделген катер ретінде анықталады.

ҚК 357-бабының 1-тармағының диспозициясы бойынша қылмыс жасалған орын теңіз немесе басқа да су жолдары (мұхит, өзен, көл, су каналы, порт акваториясы) болып табылады.

Қылмыс субъектілік жағынан тікелей қасақаналық нысанмен сипатталады. Қылмыстық кодекске түсініктеме беруші авторлар бұл әрекет тек тікелей ниет түріне жатады деп есептейді. А.И.Коробеевтің көрсетуінше ол тек тікелей ниетте ғана емес, жанама ниетте жасалуы мүмкін.

Апатқа ұшырағандарға көмек көрсетпеудің себептерінің өзі де әртүрлі (әкеле жатқан жүкке алаңдау, пайдакүнемдік және т.б.) себеп бұл қылмыстың құрылымдық белгісі болып табылмайды, сондықтан сотта тек жеке жаза белгілеуде ғана ескеріледі.

ҚК 357-бабының 2-бөлігінде көзделген қылмыстың объективтік жағы теңізде не өзге де су жолында соқтығысып қалған екі кеменің бірінің басқа кемені құтқару үшін тиісті шаралар, егер бұл шараларды өз кемесіне, оның экипажы мен жолаушыларына елеулі қауіп төндірмей қолдану мүмкін болса, қолдануға міндетті капитанның қылмысты әрекетсіздігінен тұрады.

Кеме капитанының басқа кемеге екінші кемемен соқтығысуынан зардап шеккендерге көмек көрсетпеуі ҚК 357-бабының 1-б. қарастырылған әрекеттер белгісін құрайды.

Қылмыс құрамы – материалды және тұлғаны жауаптылыққа тарту үшін заңда көрсетілген талаптардың орын алуы және әрекет пен зардаптардың арасында себепті байланыс болуы керек. Ауыр зардаптарға – жәбірленушілердің денсаулығына ауыр немесе орташа ауырлықтағы зиян келтіруді, бір не одан да көп тұлғалардың өлімі жатады.

Қылмыстың субъектілік жағы – кінәнің қылмысты менмендік немесе қылмысты немқұрайлықпен абайсыз нысанда жасауымен байланысты. Кеме капитаны өзінің кемесімен соқтығысып қалған басқа кемені құтқару бойынша тиісті шаралар қолданбау нәтижесінде зиянды зардаптардың орын алуы мүмкін екендігін болжап біледі, бірақ оларды болдырмауға жеткілікті негіздерсіз сенеді немесе зиянды зардаптардың орын алуы мүмкіндігін алдын-ала болжап білмейді, бірақ қажетті ұқыптылық пен сақтық болғанда оларды болжап білуге тиіс және болжап біле алар еді.

Сонымен бірге Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодекске түсініктеме берген авторлармен келісуге де болады, олар ҚК 357-бабының 2-т. сипатталған қылмыс тікелей қасақана жасалған нысанды деп есептейді, себебі капитан басқа кемені құтқару үшін қажетті мүмкіндігі бола отырып көмек көрсетпегенін сезеді.

Қылмыс субъектісі –арнайы. Оған кез-келген кластық (теңіз, өзен) кеме капитаны және арнайы тағайындалған оның міндетін атқарушы тұлға (капитан көмекшісі, шкипер), немесе кемедегі жалғыз адам жатады.

Ұшудың халықаралық қағидаларын бұзу – ҚК 360-бабы.

Халықаралық деп әуе көлігінің Қазақстан Республикасы әуе шекарасының басқа да мемлекеттермен кесіп өтуін айтады, ол мына заң актілері арқылы реттеледі: Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 13-қаңтарындағы «Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасы туралы» Заңы (29.12.2022 ж. өзгерістер мен толықтырулар енгізілген); 2010 жылғы 15-шілдедегі «Қазақстан Республикасының әуе кеңістігін пайдалану және авиация қызметі туралы» Заңы. Нақты қылмыстың белгілерін анықтау үшін жоғарыда аталған нормативтік актілерге жүгіну керек.

Әуе көліктері Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасын ұшып өту үшін арнайы әуе коридорлары арқылы кесіп өтеді. Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасынан белгіленген коридорлардан тыс жерлер арқылы ұшып өту тек қана республикалық өкілетті органдардың рұқсатымен жүргізіледі. Қазақстан Республикасының әуе кеңістігі мемлекеттік меншікке жатады және оның мемлекеттік территориясының бөлігін құрайды.

Ведомстволық иелігіне қарамастан әуе көліктерінің ұшуы бекітілген халықаралық әуе трассалары мен маршруттардың негізінде және келесі тәртіпте орындалады:

- а) Қазақстан Республикасының халықаралық келісімі;
- б) заңда бекітілген тәртіпте құзырлы органдардың рұқсатымен бір реттік ұшуға арнайы рұқсат арқылы. Сондай-ақ әуе көліктері азаматтық әуе көліктерінің мемлекеттік реестрінде тіркелуі керек.

Ұшу қауіпсіздігін қамтамасыз ету шеңберіндегі қоғамдық қатынастар – қылмыстың объектісі болып табылады.

Қарастырылушы қылмыстың объективті жағы – ұшуға берілген рұқсатта көрсетілген бағыттан, берілген биіктіктен, әуе қақпаларынан ауытқуды білдіретін әрекеттің болуымен сипатталады. Шекараны мерзімі ескірген рұқсатпен, қашық байланыс құралдарын сөндіріп тастап кесіп өту, т.б. ұшудың халықаралық ережелерінің басқаша бұзылу түрлері ретінде белгілі.

ҚК-тің 360-бабының 1-бөлігі құрылымы жағынан формальды болып табылады. Осында көзделген іс-әрекет ұшудың халықаралық ережелерінің тиісті тармақтарын бұзушы әрекеттің өзі жасалған сәттен бастап аяқталған болып есептеледі.

Әуе көлігінің экипаж мүшелері, ұшудың халықаралық ережелерінің сақталуы үшін жауапты тұлғалар бұл қылмыстың субъектілері болуы мүмкін.

Субъективтік жағынан алғанда бұл тікелей немесе жанама ниет түріндегі қасақана қылмыс. Кінәлі өз іс-әрекеттерінің қоғамға қауіпті сипатын сезінеді, оның нәтижесінде болатын зиянды залалдарды алдын ала біледі және оның болуын қалайды (қасақана ниет немесе қаламайды, бірақ ол залалдардың болуына жол береді, ол немқұрайлықпен жасалған әрекетпен тең (жанама ниет)).

ҚК-тің 360-бабындағы 2-бөлігі бойынша тұлғаны жауаптылыққа тарту үшін адам өлімі немесе өзге ауыр зардаптар түріндегі қоғамға қауіпті зардаптардың орын алуы қажет.

Өзге ауыр зардаптар деп – жоғарыда аталған әрекеттерді жасау нәтижесінде адамның денсаулығына ауыр немесе орташа ауыр зиянын келтіруді, екі не одан да көп тұлғалардың өлімін, әуе көлігінің зақымдануын немесе қирауын түсіну керек.

8. КӨЛІК ИНФРАҚҰРЛЫМЫ ЖӘНЕ КӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫ ОБЪЕКТІЛЕРІНДЕ ҚОҒАМДЫҚ ТӘРТІПТІҢ БҰЗЫЛУЫН ЕСКЕРТУ ЖӘНЕ ЖОЛЫН КЕСУ БОЙЫНША ПОЛИЦИЯ НОРЯДТАРЫНЫҢ ӘРЕКЕТТЕРІНІҢ ТАКТИКАСЫ

8.1 Құжаттарды тексерудің тактикалық аспектілері

Кез-келген жағдайда полиция қызметкері азаматтармен сыпайы болуы керек, оларға «сен» деп жауап беріп, олардың талаптары мен түсініктемелерін сенімді және түсінікті түрде көрсетіп, олардың ар-намысы мен қадір-қасиетін қорлайтын даулар мен әрекеттерге жол бермеуі керек.

Полиция қызметкері азаматқа өтініш берген кезде оның лауазымын, атағын және тегін көрсетуге, азаматтың өтініші бойынша ресми куәлік беруге, содан кейін не үшін тоқтатқан себебін мен мақсатын хабарлауға міндетті.

Азаматтардың өтініші бойынша патрульдік полиция қызметкері өзінің лауазымын, атын, тегіне, мұқият тыңдауға, өз құзыреті шегінде тиісті шараларды қолдануға немесе мәселені шешуге кім жауапты екенін көрсетуге міндетті.

Азаматтармен әңгімелесу барысында полиция қызметкерлері тыныштық пен ұстамдылық танытуға, шайқасқа араласпауға, ұстамдылықты жоғалтпауға, дөрекілікке қаталдықпен қарауға, ал олардың іс-әрекеттеріне жеке душмандық сезімдерді басшылыққа алуға болмайды.

Егер құқық бұзушы жасаған пікірлерге қызығушылық танытса, оған тыныштық жасауға уақыт беріп, оның заңсыз әрекеттері туралы мүмкіндігінше түсініктеме беру керек, содан кейін тиісті заңдарға немесе өзге де нормативтік құқықтық актілерге сілтеме жасай отырып, оның мінез-құлқының дұрыс емес екендігін түсіндіріңіз. Осыдан кейін ғана хаттама жасау туралы шешім қабылдануы мүмкін, бұзушыны ішкі істер бөліміне (бөлімшеге) немесе ескертуге шектеу қоюға болады.

Мүмкіндігінше балалармен бірге балалары бар құқық бұзушыларға ескертулер балалардың бұл туралы естімейтінін қамтамасыз етеді.

Патрульдік полиция қызметкері жасөспірімдермен ересектерге сыпайылықпен қарау керек. Балаларға айтылған ескертулер олардың жасына сәйкес жасалады.

Азаматтардың құжаттарын тексерген кезде, оларға ешқандай белгі қоймай қамқорлықпен қарауға тиіс. Құжатқа ақшалар мен басқа да бағалы қағаздар салынған болса, оларды иеленуге болмайды және құжатты қайтаруға тиіс.

Құжаттарды жалған белгілері бар немесе олардың заңсыз иеленушілері бар тұлғалар Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің аумақтық органының аудандық деңгейдегі бөлімшесіне жеткізіледі. Қазақстан Республикасының аумағында орналасқан дипломатиялық иммунитетті пайдаланбайтын шетелдік азаматтар, сондай-ақ азаматтығы жоқ адамдар, қылмыс жасаған кезде, жалпы негізде жауапты болады.

Дипломатиялық иммунитетті пайдаланатын адамның қол сұғылмауы оның заңсыз әрекеттерінен құқықтық қорғауды және оның қылмыстарын және қоғамдық тәртіпті бұзуды болдырмау үшін тиісті шараларды қабылдауды болдырмайды.

Шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардан құжаттарды тексеру кезінде патрульдік полиция қызметкері Қазақстан Республикасының аумағында шетелдік азаматтардың құқықтық мәртебесін реттейтін федералдық заңдарды басшылыққа алады, сонымен қатар ұлттық паспортты тіркеу орны мен қолданылу мерзіміне, Қазақстан Республикасында болудың заңдылығын растайтын құжаттарды назарға алады. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасын кесіп өткенін растайтын тиісті белгілердің болуы тиіс (күні - мөр).

Тіркеуден өтпеген, сондай-ақ мерзімі өткен немесе жарамсыз құжаттар болған шетелдік азаматтарды және азаматтығы жоқ адамдарды анықтау кезінде патрульдік қызметші Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің аумақтық органының кезекші бөліміне аудандық деңгейде хабарлайды және оның нұсқауларын орындайды.²⁴

Көшелерде, көліктегі құралдармен және бейсаналық, бас сүйек жарақаттарымен және басқа да қауіпті жарақаттармен анықталған басқа да қоғамдық орындарда, сондай-ақ басқа да нақты анықталған денсаулық жағдайында анықталған кезде жедел жәрдем орыны шақырылады. Мұндай адамдарды ішкі істер органдарының кеңселеріне әкелуге тыйым салынады.

Полиция қызметкерлері физикалық күштерді, арнайы құралдарды және атыс қаруын қолданумен байланысты жағдайларға байланысты арнайы оқудан өтуге, сондай-ақ мерзімді тексеруге міндетті.

8.2 Құжаттарды тексеру және күдіктілерді ұстау кезінде полиция қызметкерлерінің қауіпсіздігі.

Әкімшілік құқық бұзушылық жасаған адамдар, іс жүргізу кезінде оларды ішкі істер басқармасына әкелуге негіздер болса, қызметкерлер тыныштық пен сыпайылық сақтай отырып, барынша сергек болу керек.

²⁴«Көлік құралдары иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті түрде сақтандыру туралы» 01.07.2003 жылғы (12.07.2022 ж. өзгерістер мен толықтырулар енгізілген);
«Автомобиль көлігі туралы» 4.07.2003 жылғы (03.07.2014 ж. өзгерістер мен толықтырулар енгізілген);

Тексеру кезінде сіздердің алдыңызда зиянкестер(құқық бұзушы) бар, олардың ниеті белгісіз, демек, агрессиялық болуы мүмкін, ол қарулы немесе арнайы шабуыл құралы болуы мүмкін деген болжам жасау керек. Құжаттарды алған кезде полиция қызметкері аса сақ болуы керек. Мұндай жағдайларда тестіленген адамның оң жағына бір-екі қадам қашықтықта және оның іс-әрекеттерін қадағалап отыру ұсынылады. Құжаттарды іздестіруді мұқият қадағалаңыз, кей жағдайларда құжаттардың орнына шабуыл құралы шығарылады.

Күдіктінің құжаттарын тексерген кезде, полиция қызметкері өз іс-әрекеттерін мұқият қадағалауы керек, адамдардан құжаттарын дұрыстап тексеру керек. Қасыңыздағы полиция қызметкерлері өзара көмек көрсетуге дайын болуы керек. Қарулы қарсылық әрекеттері болған жағдайда, нақты дәлелдемелерден арылуға тырысқан кезде, қауіпсіздік шараларын сақтай отырып, тікелей ұстауды жалғастырып, тікелей сақтандырушы қызметкерін қорғау қажет. Ортақ әңгімемен байланысу үшін күдіктінің жағына ауысып, оның мінез-құлқына ықпалды болып, сонымен бірге күдіктінің серіктестері болуы мүмкін басқа адамдарды қадағалау керек.

Ұсталғандармен сөйлесу барысында қолын қалтаға ұстап, күдіктіні жақындатпауға, алаңдатуға тыйым салынады. Ұсталған адам жердегі кейбір заттарды құлағынан босатып, қызметкерді алаңдататын тактикалық тәсілін пайдалана алады, ал қызметкер құлап, көтерілуге тырысса, оған қарсы физикалық күш немесе қару қолданыңыз. Төтенше жағдайда ол қашып кете алады.

Жалпы сақтық шаралары келесі ұсынымдар мен кеңестерді қамтиды: Өзіңіз үшін орнатылған әрекеттерді алдын-ала жоспарлаңыз:

- қайда, қандай қылмыс жасалды және қанша қатысушы болды? - Қару қылмыс жасау үшін қолданылған ба?

- қылмыскерлер мен олардың белгілері қандай бағытта жойылды?

- сахнаға ең қауіпсіз әдіс дегеніміз не?

- жағдайды қиындатуға кім және қалай көмектесе алады?

- Оқиға орнындағы алғашқы іс-шаралар қалай болуы мүмкін және полиция қызметкерлерінің рөлі қалай бөлінуі керек? қорғау, қару-жарақ пен коммуникациялар. Таңғажайып элементті ұстаңыз, егер жағдай болса тыныштықпен қозғалады. Оқиға орнындағы адамдарды көрмей қалдырмаңыз. Араласу сәтте тоқтаңыз, тоқтап тыңдаңыз. Бұл жағдайды бағалайды және дұрыс шешім қабылдайды. Қауіпсіздік жолдарын пайдаланыңыз.

Оқиға орнында жағдайды бақылап, жағдайды бақылаудан шығаруға жол бермеңіз. Осыған:

- шұғыл шаралар қабылдау және күдіктілерді ұстау (бар болса);

- қақтығысқа тараптарды бөліп, бір-бірімен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік бермейді. Олар белгілі бір жерде екендігіне және басқа заттардың қару ретінде қолданыла алмайтындығына көз жеткізіңіз;

-қақтығысқа қатысы бар адамдарға көбірек көңіл бөліп, олардың толқуы үнемі өсіп келеді. Сонымен қатар, олардың адалдығы арқылы алданбаңыз;

-рұқсат етілмеген адамдарды алып тастаңыз және оқиға орнында ешкімге тигізбеңіз;

-қақтығыс жағы сізді артта қалдыруға жол бермеңіз, тым жақын болғысы келетіндерге сезімтал болыңыз, оларды жасауға рұқсат бермеңіз;

-оқиға орнындағы жағдайды ұдайы бақылап отырыңыз және кез-келген ықтимал қауіпке дереу жауап беруге дайын болыңыз (мұқаба жасырып, қызметтік қаруды қолдануға немесе физикалық күш қолдануға, жауынгерлік техникаға, арнайы құралдарға немесе дереу - атыс қаруын қолдануға дайын болыңыз);

-жағдайдың нашарлауы жағдайында дереу қосымша күштерді шақырыңыз, тактикаңызды өзгертіңіз немесе басқа шараларды қолданыңыз, мысалы, үй-жайда тұру;

-қақтығыстағы қатысушылардың сауалнамасын басқарады, оның мақсаты оларды бір-бірінен оқшаулауға және олардың әрқайсысын зерттеуге араласуға жол бермейді. Динамиктерді тақырыпқа берік түрде қайтарыңыз. Сөйлесудің жұмсақ, тыныштандыратын стилін пайдаланыңыз. Асығыстырмаңыз. Көбірек тыңдап, сөйлесу аз. Оқиғаға шынайы қызығушылық танытыңыз. Әңгімелесушінің моральдық және түсініктемелерінен аулақ болыңыз.

Күдікті (қылмыскерді ұстау кезінде қауіпсіздік шарала дене күшін, күрес техникасын қолдануға, олардың заңдылығына сенімді болу керек);

-алдымен қапсырмаларды кигізіп, содан кейін сыртқы тексеріс жасаңыз, ұсталған адамның қолы артқы жағында болуы керек, ал қылыш тіректер білекке тығыз және кілтпен бекітілуі керек;

-қаруды анықтаған кезде, ұсталған адам толық зерттелмейінше, тексеруді тоқтатпаңыз, ұсталған адамды бірнеше рет тексеріп, соншалықты мұқият тексеріп, оның «таза» екеніне толық сенімді болыңыз;

-тексеру кезінде қызметкерлерге немесе басқаларға зиян келтіретін барлық элементтерді алып тастаңыз;

-қапсырмалық және сыртқы сараптама кезінде, сіздің қаруыңыз ұсталған адамның қолы жетпейтін жерде орналасуы керек;

-ұсталған адамды көлікке отырғызу ережелерін және оны ішкі істер органына тапсыру ережелерін сақтаңыз. Қақтығыс жағдайын талдап болғаннан кейін, өзіңіздің қырағылығыңызды жоғалтпаңыз және жолдастарға көлік құралын бұғаттап, полицияға барған кезде ұсталған адамды қудалауға рұқсат бермеңіз. Сақ болыңыз. Ішкі істер органдарында олардың іс-әрекеттеріне сыни талдау жүргізіледі. Сіздің әрекеттеріңізді және әріптестеріңізді ең қатал сынға түсіріп, қауіпсіздікке қатер төндіретін әр оқиғадан ең жақсысын ашыңыз.

Егер атыс кезінде көшеде болсаңыз, дереу құлап, кез-келген баспана үшін оралыңыз. Жағдайды жақсы түсініп, салыстырмалы түрде қауіпсіздікте шешім қабылдаған дұрыс. Егер көшеде жүрген адам өрт сөндіруге кірсе, оған

көмектесуге тырыспаңыз, әйтпесе одан да ауыр жарақат алып жатқаныңызда тәуекелге бой алдырасың. Қызметкердің ашық аумақта қозғалысы жылдам орындалуы керек, оның қозғалысы күтпеген болуы керек. Мұқабаға арналған тасталар тез арада орындалады, көбінесе күтпеген секірулермен бірге жүреді, таяқтарды қауіпсіз жерде сақтайды. Маневр жасаушылар жаңалықты таң қалдырады және жаңылыстырады. Бұл қақпақтың артқы жағындағы кадрлар сериясы болуы мүмкін, қақпақтың қарама-қарсы жағынан ниеттерін көрсету, таяқтарды, тастарды және т.б. Егер бірнеше қызметкер болса, онда ашық жер учаскесін айналдыру әлі күнге дейін серіктестің өртенуімен қамтамасыз етіледі. Осындай тактикалық әрекеттер тек сыни жағдайда АТС қызметкерлері үшін жеке қауіпсіздікті қамтамасыз етеді. Ең қиын жағдай - ұзындығы 7 м, жолдың соңғы аяғында, 2,5 м қашықтықта қылмыскерге жақындау керек болғанда пайда болады, бұл жағдайда шабуыл жасамау керек, бірақ бір баспанадан екіншісіне лақтыруға тура келеді. Ұшақтар бір мезгілде 2-2,5 метрден аспауы тиіс. Ұстап кететін маневрлердің қарқындылығы, өрттен қолдау және басқа тактика күшейеді. Қосулы рын» сақтаңыз:

- Белгісіз әрекет жасаңыз және белгісіздікті көрсетпеңіз

Сенімді қаптама қызметкердің орналасқан жерін тыныш өзгертуіне немесе кешіктірілгенге жақындауға мүмкіндік береді. Мұндай заттар пайдаланылуы мүмкін: билбордтар; қоғамдық жерлерде шағын архитектуралық нысандар; орындықтар, бақшалар, көгалдандырған көкөністер; тығыз бұта, биік шөп; кішігірім ағаш қоршағы қатты толтырылған; ағаш есік, автокөлік есік. Ақыр соңында сіз үлкен ағаштардың, ғимараттардың және т.б. көлеңкеде тыныш жүре аласыз. Белгіленген элементтер оқ оқуға кедергі болмағаны анық, ал басқа жерлерді баспана ретінде іздеу керек. Мысалы, сіз ғимараттың, құрылыстың бұрышына немесе оның үй-жайларына тікелей жасыруға болады. Үлкен тас, бетон блоктар немесе плиталар да қауіпсіз айлақ болып табылады. Уақытша баспана үшін автомобильдерді, ауыр жүк дөңгелектерін және кез келген басқа қатты механизмдерді (тракторлар, экскаваторлар, крандар және т.б.) пайдалануға болады. Қажет болса, сіз үлкен ағаштың, үлкен диаметрдің нақты тірегінің, металл қоршаулар негізінің немесе нақты қоршаудың артына жасыруға болады.

Тұрақты баспана - қоқыс тастағысы, жертөле мешіті, шұңқыр. Баспанада отынның қаптамасы, тақтайшалар мен ағаш тақтайшалар, кірпіштен жасалған табақшалар мен қоқысқа арналған контейнердің артында орналасқан. Тұрғын үйде баспана ретінде кең офистік жиһаз, металл шкафтардың есіктері, сейфтер, сондай-ақ үй-жайлардың қабырғалары таңдалуы керек. Шатырларды таңдауда, қару-жарақтардан қорғау үшін олардың сенімділігіне ғана емес, сонымен бірге олардың назарын аудару қажет. Бұл таңдаудағы маңыздылығы - қарудың өзі. Аңшылықтан, аңшылық мылтықтан, мылтықтан, бір баспанадан қорғай алу үшін, сонымен қатар қару-жарақ пен қаруды ракеталық зеңбірек ретінде басқа зымыран ретінде қолдануға болады. Егер атыс қаруы немесе қару-жарақ автоматты түрде іске қосылса, қызметкер

өте сенімді баспана туралы қамқорлық жасауы керек. Гранатоматқыштан ату ашық жерлерде баспана іздеуде бар күш-жігерін жоққа шығарады. Баспананың сенімділігі тек түріне және мөлшеріне ғана емес, сонымен қатар қылмыскердің шабуылына байланысты. Түсіру бұрышы неғұрлым өткір болса, таңдалған қақпақтың артында бос орын аз. Қылмыскерлерді және қылмыс жасағаны үшін күдіктілерді ұстау бойынша әрекеттер полиция қызметкерлерінің заңдылықты, шешімділікті, ұстамдылықты, қоршаған ортамен тез жолға шығуға қабілетін қадағалауды ғана емес, жеке қауіпсіздігіне әсер ететін жоғары сезімталдықты талап етеді.

Күдікті адамдарды анықтау кезінде патрульдік функцияларды жүзеге асыратын қызметкер (патрульдік офицер, күзетші) назар аудармай, оларға қадағалау жасайды. Мұндай азаматты полицияға ұстау және беру туралы шешім қабылдаған кезде, ол өз іс-әрекеттерінің заңдылығын түсініп, оның мүмкіндіктерін ескеріп, ұстау жоспарын жасайды, қолайлы уақытты және ұстаудың тактикалық әдісін анықтайды. Сонымен бірге мыналарды ескеру қажет:

ұсталған адамның жеке басы мен ұсталмаған жағдайда ықтимал қауіпті салдары;

- ұсталған адам, оның жақтастары мен қайырымдылық ұйымдары қарсылық көрсеткен жағдайда туындауы мүмкін ықтимал асқынулар;

- қарулы қарсылық немесе шабуыл мүмкіндігі;

- қару-жарақты және арнайы құралдарды пайдаланудың негізі мен шарттары. Ұсталған қылмыскерлерді және қылмыс жасағаны үшін күдіктілерді ұстамас бұрын, қару-жарақ немесе суық қару-жарақ бар ма, және алдын-алу шараларын қамтамасыз етуге ерекше назар аудару керек. Сонымен қатар, киім оны тез арада пайдалану қажеттілігі туындаған кезде қаруды ескертеді: ұстаушы қаруды алып тастауға ыңғайлы орынға ауысады, пистолет қауіпсіздіктен төмендейді, картридж камераға жіберіледі.

Егер қылмыскерлердің тобын ұстау қажет болса, патрульдер (офицер) кезекші офицерге, көрші киім-кешектерге хабарласып, күшейтуді сұрайды, сондай-ақ мүмкіндігінше азаматтардан оларды қауіп төндірмей, қолдау көрсетуге тиіс. Құқық бұзушыны ұстау орны азаматтарға зиян келтіретін және құқық бұзушының қашу мүмкіндігін болдырмайтын жағдайды және басқа да факторларды анықтайды. Полиция қызметкерінің пайда болуы оның өзіне деген сенімділігі туралы айтуға тиіс. Өзіне деген сенімділік төмендегідей көрінеді: тұлғаның тыныш көрінісі, тіке көзқарас, сенімді рең, қолдың сирек және тыныш қозғалысы, төзімді, тұрақты күй.

Қылмыскерді ұстап алған кезде:

- көтеріңкі дауыста дауыстап айту немесе сөйлеу, өйткені бұл тек қаскүнемді («жауды» емес, «сөндіру») ғана шақырады;

- ол сізбен сөйлескен кезде құқық бұзушыны қалдырыңыз немесе қайтыңыз;

- жеке кеңістігіне қол сұғу;

- қылмыскерді елемеуге немесе оған назар аудармауға, сондай-ақ оны елемеуге;

- құқық бұзушыны кемсітушілікке немесе патронизмге қарсы тұру;
- қылмыскерге қарсы қандай да бір қауіп-қатерді айтудың қажеті жоқ, алайда сіз өзіңіз тұрып, көзқарасыңызды дәлелдей аласыз;
- ымырашылдық пен құрметтемеу туралы жеке пікірлеріңізді жасаңыз;
- саусақтармен қорқыту, қолды ұстау, қол саусақтармен қорқыту.

Психологтар кәдімгі жағдайларда қалыпты жағдайда өлшенетін жөтел, тыныс алу, сүйемелдеу дыбыстары («ух», «hmm-hm»), паразиттік сөздер «Сөйлеу», «түсінікті, иә?», Т.б. Шиеленіс жағдайындағы қарым-қатынастың нәтижесіне көз, мимика және қимылдар әсер етеді. АТС қызметкері қылмыскерге қатысты белгілі бір деңгейде болған немесе онымен сөйлескенде, байланысу қиын, себебі ресми автокөліктің орнында отырады. Қызметкердің пайда болуы, оның мінез-құлқы заң бұзғандарға тиісті психологиялық әсерін тигізеді. Дегенмен, қызметкердің өзі өте мұқият болу керек. Қызметкердің өз көзқарасымен айналысатын тұлғалардың мінез-құлқына жеткілікті баға беру маңызды болып табылады. Және бұл практикалық психодиагностика деп атауға болады. Ол бақылау әдістерін, сауалнама-сұхбат пен құжаттарды зерттеуге негізделген. Құқық бұзушыны көргенде оның әңгімесі, беті, көзі, қолы мен денесінің позициясы арқылы оның агрессивті ниеттерінің дәрежесін анықтау оңай. Осылайша бір мезгілде тоқтатылуымен күтпеген тыныштық полиция қызметкерінің «жеке» байланыс аймағына одан әрі шабуыл жасауды білдіреді. Сонымен қатар, оның талаптары мен командалары ескерілмейді, сондай-ақ дауыстық байланысқа шығу әрекеттері. Көзқарас, әдетте, болжамды шабуылдың нысанасына бағытталған. Жиі жоспарланған ереуілдің нүктесінде, кейде сыртқы тыныштықпен және агрессиялық белгілердің басқа да белгілерімен. Қауіпті ескерту сигналдары «жоғалған» (зомби сияқты) немесе көзге көрінбейтін бет-әлпет. Келбет қызарудан қатты тозаңға дейін әр түрлі болуы мүмкін. Еріндер - немесе тығыз сілкіп, немесе керісінше, зұлымдықта. Қолдар, әдетте, белдеуден жоғары көтеріліп, денеге қысып тұр. Қолдар жұмыртқалармен соққыға жығылады, олар өз еркімен жабысып немесе ширатыла алады. Кейде құқық бұзушы мойнына қолдарымен аңсаусыздықпен жабады, бұл оның қайнап тұрған ашуын тоқтатуды қалайды. Бұлшықет шиеленісінің айтарлықтай өсуі байқалады. Тәндік ұстаным дененің кішігірім бұрылысымен және иықтың енімен кең тараған (оң аяқпен кері қарай жылжиды және ауырлық күші оған ауысады және қылмыскер ереуілге түсуге ниеті бар қолдың иығына бірнеше рет төмендетіледі) қабылданады. Тәжірибе көрсеткендей, бәсекелестік - бұл АТС қызметкері мен құқық бұзушы арасындағы қарым-қатынастың басымдықты стилі. Бұл жағдайда психологиялық қарсы тұру жиі физикалық күшке айналады, онда қызметкерлер физикалық күшті, нақты құралдарды немесе қару-жарақты уақтылы және заңды түрде қолдана беруге тиіс. Осыған байланысты, әсіресе сіз кешіктірген кезде, командаларды дұрыс беру қажет ол қозғалыс мүмкіндігіне ие және тапаншамен қолмен қандай қозғалыстар оның алдын-ала болжауға және оны өлтіруге қиындық тудыруы мүмкін. Кідірітілген

адамның қозғалуына жол бермеу - шайқастың жартысы ғана. Оны қарусыздандыру және ұстау керек.

Сондықтан, ұсталған адамның артқы жағына қарай жылжып, қызметкер: «Қаруды жерге қойыңыз!» Деп айтады. Алдын ала бұйрық, егер ол аң аулау құралы болса, тапаншаны сол қолмен бөшкеден ұстап тұру үшін алдын-ала тапсырады. Команда қайталануы мүмкін. Егер командалар дереу орындалмаса немесе мүлдем орындалмаса, кейде ұсталған адамның алдына тұрып, ескерту жасалуы керек. Бұл дұрыс әсер қалдырады және ол одан да көп мойынсұнып келеді. Сол қызметкер тұтқындалған адамға жанына қойылған жағдайда және қолындағы және оның ішіндегі нәрсе көрінбейтін жағдайда жасалуы тиіс. Егер күдіктінің қолында пышақ, металл бар, пышақ және басқа да пышақтар болса, онда басты командадан кейін: «Полиция! Қозғалмаңыз! «Деген бұйрық естіледі:» Пышақты (коробка, пышақ және т.б.) тастаңыз! «Егер күдіктінің қолында қару болмаса, онда «Полиция! Қолыңды көтер!». Бұл лауазымда ұсталған адам киіміндегі жасырын қаруды тартып алмайды. Ұсталғанға бұйрық берген кезде полиция қызметкері:

- атыс қаруын мүмкіндігінше пайдалану үшін қолдана беруге;
- ең алдымен, кідірілген адамның қозғалуына жол бермеу;
- қарсылықтың пайдасыз екенін көрсету үшін сөзбен және мінез-құлқымен, ол атыс жасауға дайын екендігін түсіндіру үшін;
- қолайсыздықты көрсетпеңіз, қаруды қолыңызбен алмаңыз, мылтықтың баррелін төмендетпеңіз;
- физикалық күшін, күрес техникасын қолдануға дайын болыңыз.

Кешіктірілген талаптарды орындағаннан кейін атыс қаруын немесе суық қаруды тастайды: «Қолдар!» Командасы беріледі. Сонымен қатар, қосымша ескертулер жасалуы мүмкін: «Мен жақындауға тырысқанда немесе қашуға тырысқанда, мен ататын боламын!» және «Мені кері ал!». Тексеру кезінде, мысалы, қолғаптың артында ешқандай қару немесе қауіпті заттар жоқ екеніне көз жеткізіңіз, бұйрық беріледі: «Қолыңыздың үстіне қолыңыз! Терістеу бұрышы! «. Мұндай жағдай шабуыл үшін жағдайды нашарлатады және сонымен қатар, күдікті үшін ұзақ уақыт бойы осындай лауазымда болуына мүмкіндік беретін ең аз шаршамайды. Артқы жағындағы саусақтармен бастың артында қолдың орналасуы күдіктінің ұсталуының соңғы жағдайы болып табылады. Жағдайға байланысты қамауда ұсталатын киім мен заттардың сыртқы сараптамасы басқа полиция қызметкерлерінен немесе азаматтардан көмек ала алатын кезде дереу немесе ыңғайлы уақытта жүзеге асырылады. Табылған қару-жарақтар мен қарсыластарға қарсы шабуыл жасауға немесе қашып кетуге қолданылуы мүмкін басқа заттар дереу алынып тасталды. Жалпы алғанда, жеке қауіпсіздік тактикасының мәселелері АТС офицерінің төтенше жағдайда атыс қаруын қолдануға дайындығына ерекше орын берілген. Бұл даярлық: - қызметтік қарудың сенімділігі мен сенімділігі; - қызметтік қаруды ату үшін тікелей дайындығы; - жоғары жылдамдықтағы ату дағдылары. Қарулы қылмыскерді ұстаудың негізгі талаптары, полиция құрамының қажетті дайындық әрекеттеріне жеткілікті уақыт бар-жоғына байланысты айтарлықтай айырмашылықтар бар немесе

сол себепті жағдайға байланысты дереу әрекет ету қажет емес. Бірінші жағдайда, қарулы қылмыскерді ұстау туралы шешім қабылданған кезде полиция қызметкерлері олардың іс-әрекеттерінің заңдылығын түсініп, олардың кезектілік тәртібін егжей-тегжейлі талқылап, әр қызметкердің міндеттерін анықтап, қамаудың оңтайлы жерін және уақытын таңдап, өзара қолдау және сақтандыру мәселелерін анықтайды. Төмендегілерді қарастыру қажет:

- ауданның (объектінің) ерекшеліктері мен шарттары;

- ұсталған адамның жеке басы;

ұсталған адам, оның жақтастары мен қайырымдылық күштеріне қарсы тұру, қаптай болған жағдайда туындауы мүмкін тұтқындалу кезінде асқыну мүмкіндігі;

- қарулы қарсылықтар немесе полиция қызметкерлеріне шабуыл жасау ықтималдығы;

- қажеттілік туындаған жағдайда қару-жарақ пен арнайы жабдықты пайдалану шарттары. Құқық бұзушыларды және қылмыс жасағаны үшін күдіктілерді қамап қойғанға дейін олардың қару-жарақ немесе суық қару-жарақтар бар-жоғын, сондай-ақ жеке қауіпсіздік шараларын қамтамасыз етуге ерекше назар аудару керек. Сонымен қатар, полициялық полиция қызметкері қарудың жауынгерлік дайындығын тексереді, оны тез арада қолдану қажеттілігі туындаған кезде, бұл ұстаушы белдік белдеуіне және арқандарға жақындай түседі, триггер қауіпсіз ұстағыштан шығарылады, картридж камераға жіберіледі. Полиция қызметкері бар автомат қаруы қылмыскерді алып тастауға және оның уақтылы пайдаланылуын және әрекет ету бостандығын қамтамасыз етуге мүмкіндік беруі керек. Оң нәтижеге жету кәдімгі қызметте қарулы қарсылықпен (шабуылмен), кәмелетке толмаған құқық бұзушылық жасаған адамның құжаттарын тексеру және т.б. шабуылға дейінгі және одан кейінгі әрекеттердің алдында тұрған тактиканың дұрыстығына байланысты. Шабуыл жасаудың қандай да бір белгілері болмаған жағдайда, кәмелетке толмаған құқық бұзушылық жасаған адамнан құжаттарды тексеру полиция қызметкері тексерілетін адамның және басқа адамдардың қарсылықтарына немесе шабуылына байланысты әрекет етуі керек. Егер құрамында автоматтық қарумен қарулы адам болса, онда ол қылмыскерді қаруды тартып алуға мүмкіндік бермей, белгілі бір қашықтықтан талдау жүргізетін серіктесті сақтандыруды қамтамасыз етуі тиіс.

9. КӨЛІК ҚҰРАЛДАРЫН БАСҚАРАТЫН АДАМДАРДЫ, СОНДАЙ-АҚ ОЛАРДЫҢ ЖОЛАУШЫЛАРЫН ҚАРАП ТЕКСЕРУ

9.1 Көлік құралын басқаратын адамдарды, сондай-ақ жолаушыларды тексеру сіздің көлігіңізді тоқтатудың себептері және оның себептері келесі тармақтар болуы мүмкін

1. Көлік құралын, шағын көлемді кемені жете тексеру, яғни көлік құралын, шағын көлемді кемені олардың конструкциялық тұтастығын бұзбай тексеру құқық бұзушылық жасау құралдарын не әкімшілік құқық бұзушылық заттарын табу және алып қою мақсатында жүзеге асырылады.

2. Көлік құралдарын, шағын көлемді кемелерді қарап тексеруді осы Кодекстің 787-бабында санамаланған, осыған уәкілеттік берілген лауазымды адамдар екі куәгердің қатысуымен жүргізеді.

Ерекше жағдайларда (жетуге қиын жерлерде тиісті қатынас құралдары болмаған кезде немесе басқа да объективті себептерге байланысты жеке тұлғаларды куәгерлер ретінде тартуға мүмкіндік болмаған кезде) көлік құралдарын, шағын көлемді кемелерді жете тексеру, яғни конструкциялық тұтастығын бұзбай жүзеге асырылатын тексеру куәгерлердің қатысуынсыз, бірақ бұл ретте оның барысы мен нәтижелерін тіркеудің техникалық құралдарын қолдана отырып жүргізілуі мүмкін.

3. Көлік құралдарын, шағын көлемді кемелерді тексеріп қарауды жүргізу үшін негіздер болып табылады:

1) көлік құралында, шағын көлемді кемеде әкімшілік құқық бұзушылық жасау құралдары не заттары бар деп санауға жеткілікті негіздердің болуы;

2) егер жүргізуші уәкілетті лауазымды адамдардың заңды талаптарына бағынбаса, жүргізушінің алкогольден, есірткіден, уытқұмарлықтан масаң күйдегі көлік құралын басқаруы;

3) уәкілетті лауазымды адамдардың іздестіріліп жатқан көлік құралдарын, шағын көлемді кемелерді ұстау жөніндегі іс-шараларды жүргізуі;

4) Егер көлік құралымен, шағын көлемді кемеде тасымалданатын жүк ұсынылған құжаттарға сәйкес келмейді деп санауға жеткілікті негіздер болса;

5) ұсынылған құжаттарға сәйкес көлік құралының, шағын көлемді кеменің тораптары мен агрегаттарын деректермен салыстырып тексеруді жүргізу қажеттілігі;

6) көлік құралының, шағын көлемді кеменің пайдалануға тыйым салынған ақаулықтарын анықтау;

7) көлік құралын ұстауға, оны пайдалануға тыйым салуға құқығы бар.

4. Көлік құралдарын, шағын көлемді кемелерді жете тексеру олар иелігінде тұрған адамның не оның өкілінің немесе заңды негізде көлік құралын, шағын көлемді кемені басқаратын адамның қатысуымен жүргізіледі. Кейінге қалдыруға болмайтын жағдайларда олар аталған адамдар болмаған кезде жете тексерілуі мүмкін.

5. Қажет болған жағдайларда көлік құралдары мен шағын көлемді кемелерді тексеру кезінде анықталған заттарды тіркеу мақсатында оларға фото -, киноға түсіру, бейнежазба жүргізіледі.

6. Көлік құралдарын, шағын көлемді кемелерді тексеру туралы хаттама жасалады. Бұл хаттаманың көшірмесі тексеру жүргізілген көлік құралдары, шағын көлемді кемелер иелігінде болған адамға не оның өкіліне немесе заңды негізде көлік құралын, шағын көлемді кемеңі басқаратын адамға табыс етіледі.

7. Көлік құралдарын, шағын көлемді кемелерді жете тексеру хаттамасында оның жасалған күні мен орны, хаттаманы жасаған адамның лауазымы, тегі және аты-жөні, жете тексерілген көлік құралы, шағын көлемді кеме иесінің жеке басы туралы мәліметтер, көлік құралының, шағын көлемді кемеңің үлгісі, маркасы, моделі, мемлекеттік тіркеу нөмірі, өзге де сәйкестендіру белгілері туралы мәліметтер көрсетіледі.

8.Тексеріп қарау хаттамасында фото - және киноға түсірудің, бейнежазбаның, құжаттарды тіркеудің белгіленген өзге де тәсілдерінің қолданылғаны туралы жазба жасалады. Фото - және киноға түсіруді, бейнежазбаны, заттай дәлелдемелерді тіркеудің белгіленген өзге де құралдарын қолдана отырып, тексеріп қарауды жүргізу кезінде алынған материалдар тиісті хаттамаға қоса беріледі.

9.Көлік құралдарын, шағын көлемді кемелерді жете тексеру хаттамасына оны жасаған лауазымды адам, өзіне қатысты іс бойынша іс жүргізіліп жатқан адам, жете тексерілген көлік құралының, шағын көлемді кемеңің иесі не оның өкілі қол қояды. Өзіне қатысты іс жүргізіліп жатқан адам, қарап тексеруге ұшыраған көлік құралының, шағын көлемді кемеңің иесі, оның өкілі хаттамаға қол қоюдан бас тартқан жағдайда, онда тиісті жазба жасалады.

1. Жол қозғалысы ережелерін немесе басқа заңдарды бұзудың белгілері,
2. Жүргізушіге немесе жолаушыларға бағдарлану,
3. Автокөлікке бағдарлану (іздеу, айдап әкету және т. б.),
4. Жүргізушіден немесе жолаушылардан сұрау,
5. Іс жүргізу әрекеттеріне куәгер ретінде қатысуды сұрау,
6. Заңда белгіленген жағдайларда және белгіленген негіздер бойынша жүргізушінің көлік құралын пайдалану,
7. Жолдың осы учаскесіндегі қозғалысты шектеу,
8. Қамтамасыз ету үшін жедел жәрдем қызметі, егер сіздің көлігіңіз бұған кедергі келтірсе,
9. Егер сіздің көлігіңіз бұған кедергі келтірсе, басқа арнайы қызметтердің автомобильдерінің өтуін қамтамасыз ету үшін,
10. Жүргізушіге немесе жолаушыларға басқа адамдарға көмек,
11. Арнайы шара жүргізілетін сәтте,
12. Егер сіздің көлігіңіз ақаулы болса және бұл жол қозғалысына қауіп төндірсе,
13. Жүргізушінің автомобильге немесе жүкке құжаттарын (ол үшін өзінің негіздері болуы тиіс) тексеру,
14. Жүргізушінің немесе жолаушылардың төлқұжатын, егер олардың іздеуде жүргеніне күдік болса, іс материалдарын жасау үшін немесе әкімшілік ұстау үшін тексеру.

Бұл ретте, өзі тоқтату емес, міндетті түрде берілуі тиіс жезлмен қызметкері БПП тоқтату мүмкін автомобиль қолмен, сондай-ақ қосымша пайдалануға свистком. Инспектор аялдау кезінде аялдау орнын көрсетуге міндетті. Бұл ретте, БПП инспекторының барлық қимылдары жүргізушіге түсінікті болуы тиіс. Егер дәл осы жерде тоқтаудың ерекше қажеттілігі талап етілмесе, аялдама орны ЖҚЕ бұзусыз болуы тиіс. Тоқтаған кезде инспектор бірден машинаға жақындап, тоқтау себебін айтып, өзін таныстыруы керек және жүргізушінің өтініші бойынша қызметтік куәлігін көрсетуі керек. Егер жүргізуші бірдеңе бұзса, инспектор оған осы бұзушылыққа қатысты сұрақтар қоюға құқылы.

Оған негіздер болған кезде, БПП қызметкерінің көлік құралын қарап-тексеруді немесе қарап-тексеруді жүргізуге де құқығы бар.

Атаулардың үндестігіне қарамастан, іс жүзінде көлік құралдарын тексеру және тексеру мүлдем басқа процедуралар болып табылады, бірақ жүргізушілер көбінесе бұған мән бермейді. Көлік құралын тексеру және тексеру дегеніміз не, олардың арасындағы айырмашылық қандай, оларды жүргізу үшін БПП қызметкерінің негіздері қандай, осы рәсімдерді кім және қандай жағдайларда жүргізе алады және егер БПП инспекторы машинада қандай да бір нәрсені көрсетуді сұраса не істеу керек?

Ең алдымен, көлікті тексеру мен тексерудің айырмашылығы неде екенін түсіну үшін көлік құралын басқару кезінде кез-келген жүргізушімен туындауы мүмкін жағдайға мысал келтіру керек.

БПП инспекторы жүргізуші куәлігін, сақтандыруды, КҚ тіркеу туралы куәлікті қатардағы тексеру үшін өтіп бара жатқан автокөлікті тежейді. Әрбір жүргізуші қызметкерінің мұндай әрекеттеріне дайын болуы мүмкін. Бірақ егер кенеттен ВРР қызметкері бардачка немесе Магистраль ашуды сұраса, не істеу керек. Не болса, дейді, деп, қарауға капотте? Жүргізуші БПП инспекторының барлық өтініштерін орындауға, соның ішінде өзінің заттарын көрсетуге және оның өтініші бойынша бәрін ашуға міндетті емес, сонымен қатар ол көлік құралын тексеру үшін қайда тоқтатқаны маңызды емес – қалада, тас жолда немесе ауыл жолында.

Инспектор тиісті рәсімдеусіз магистральда немесе бардачкада не бар екенін көрсетуді, сондай-ақ автомобиль салонының есігін ашуды талап етуге құқылы емес, бірақ ҚКП қызметкері көлік құралының куәлігінде көрсетілген нөмірді және кузовтағы Нөмірді салыстыра алуы үшін жүргізушіге капотты қандай да бір кедергілерсіз көтеру қажет.

Барлық басқа жағдайларда, ВРР қызметкері тексеруге тырысады. Бұл процедураның өзіндік ерекшеліктері бар. Және түсіну айырмашылығы қарап тексеруден КО керек детальней анықтай екі рәсімдері.

Автомобильді тексеру-бұл автомобильді визуалды (сыртқы) тексеру ғана, яғни БПП инспекторы көлік құралының көрінетін бөліктерін көлік құралының нөмірін салыстыру немесе тіркеу үшін тексере алады. Қарапайым тексеру жағдайында жүргізуші қызметкерге ішкі мазмұнын тексеру үшін есіктің бүйір әйнектері арқылы машинаны қарауды ұсынуы мүмкін. Бірақ ол ештеңеге қол тигізбеуі керек және жүргізушінің көлігінен шығуды немесе

ештеңе көрсетуді сұрамауы керек. Жүргізуші көлікте отыра алады және сорғышты ашу қажет болған кезде де оны тексеруге кедергі жасай алмайды.

Салыстырып тексеру кезінде нөмірлерінің құжаттарында және сорғыш астында, егер шанақ нөмірі лас, сұрай отмыты оның жүргізушінің КО сондай-ақ, заңсыз. Бұл мысалда қызметкер машинаның мазмұнын, дәлірек айтқанда, магистраль мен тақтаны көрсетуді сұрады. Егер БПП инспекторынан осындай талаптар пайда болса, онда бұл жағдайда хаттама ресімдеуді, осы рәсімді жүргізу үшін екі куәгерді шақыруды немесе барлығын бейнетіркеу құралына жазуды сұрауды батыл талап ету қажет.

Егер ВРР қызметкері бұл тексеру емес, қарапайым тексеру деп мәлімдей бастаса-оны тыңдамаңыз, ол өтірік айтады. Бірі жоғарыда сипатталғандар түсінігі, бұл ерекшелік тексеру тексеруден өте елеулі. Алайда, егер жүргізуші қандай да бір себептермен тексеруден бас тартса, ВРР инспекторы оны жүргізу ережелері туралы барлық қажетті құжаттарды ресімдеуді ұмытпай, әрі қарай толық тексеруге құқылы. Жүргізушіге есте сақтау керек ең бастысы: ВРР қызметкерінен тоқтатылған көліктің мазмұнын көрсетуді сұрағанда, бұл тексеру емес, тексеру.

Автомобильді тексеру-бұл автомобильдің мазмұнын егжей-тегжейлі зерттейтін тексеру түрі. Оны жүргізу кезінде хаттама жасалады және кемінде екі мүдделі емес куәгер (міндетті түрде кәмелетке толған) қатысуға тиіс. Алайда, заңда көлік құралын тексеру кезінде инспектор өзінің барлық әрекеттерін бейнеге жазуы керек тағы бір жағдай қарастырылған, бірақ сонымен бірге автомобильді тексеру тек иесінің қатысуымен жүргізілуі мүмкін.

ВРР инспекторы ештеңеге қол тигізбеуі керек, бірақ оның өтініші бойынша автомобиль иесі беспорядокты да, магистралды да ашуы керек немесе тіпті бір нәрсені жылжытуы керек. Әйтпесе, қызметкер тінту жүргізеді, оған тек сот рұқсат бере алады. Тексеру мен автомобильді тексерудің айырмашылығы туралы түсінік пайда болған кезде, ВРР инспекторларының әрекеттерінің заңдылығын бағалауға болады.

Зерттеу нысаны-жол қозғалысы ережелерін және механикалық көлік құралдарын қылмыстық бұзушылықтардың жасалуына байланысты қалыптасқан қоғамдық қатынастар,Еліміздің қолданыстағы Қылмыстық және Әкімшілік заңнамасы;ҚР жол қозғалысы қауіпсіздігі туралы заңнамасы; қылмыстық заңнаманы қолдану тәжірибесі туралы түсіндірмелері автокөлік қылмастары үшін жауапкершілік,жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы қылмыстық,әкімшілік және құқықтық басқа салалары арасындағы генетикалық,құрылымдық және кешенді байланыстар;жол қозғалысы ережелерін бұзғаны және көлік құралдарын пайдаланған үшін жауапкершілік туралы қылмыстық заңнаманы дамыту үрдістері және оны қолдану практикасы;автокөлік қылмысының себептері мен шарттары, статистикалық және өзге де заңдылықтары; қарастырылып отырған мәселе бойынша ғылыми теориялар мен тұжырымдамалар.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері.Бұл зерттеудің мақсаты еліміздегі автокөлік қауіпсіздігін қылмыстық-құқықтық қамтамасыз етудің қазіргі

жағдайын ғылыми талдау, сондай-ақ автокөлік қылмыстары үшін жауапкершілік туралы қылмыстық заңнаманы және оны қолдану практикасын жетілдіруге, жол қозғалысы мен көлік құралдарын пайдалану ережелерін қылмыстық бұзушылықтардың алдын алудың басым бағыттарын қалыптастыруға бағытталған теориялық ережелер мен практикалық ұсыныстарды әзірлеу болып табылады.

Бұл мақсат келесі міндеттерді шешуге және шешуге себеп болады:

-жол қозғалысы және көлік құралдарын пайдалану ережелерін бұзумен байланысты қылмыстар құрамының объективті және субъективті белгілерін құқықтық талдау және соның негізінде заңды мәнін ашу және аталған қылмыстардың объектісі мен нысанасы ұғымының авторлық түсіндірмесін ұсыну;

-жүргізушінің көлік құралдарын пайдалану қағидаларын қылмыстық бұзуына байланысты зиян келтіру тетігін зерттеу және іс-әрекетті қылмыстық-құқықтық бағалау кезінде практикалық қызметкерлердің қызметінде есепке алынуға жататын оның ерекшеліктерін анықтау;

-жол қозғалысы және көлік құралдарын пайдалану ережелерін қылмыстық бұзушылықтарды саралаудың пікірталас мәселелерін ғылыми талдау, олар бойынша авторлық позицияны айқындау;

-автокөлік қылмысының әлеуметтік жағдайының проблемаларын, жол қозғалысы саласындағы қоғамдық қауіпті мінез-құлықты криминализациялау себептерін және жол қозғалысы қауіпсіздігін қылмыстық-құқықтық қамтамасыз ету шектерін зерттеу;

-жол қозғалысы және көлік құралдарын пайдалану ережелерін қылмыстық бұзушылықтар жасауға ықпал ететін факторларды анықтау және осының негізінде олардың әлеуметтік қауіпті зардаптарының алдын алу мен ауырлығын төмендетудің негізгі бағыттарын айқындау;

9.2 Көлік құралдарын қарау және тексеру үшін негіздеме

БПП қызметкерінде көлік құралдарын тексеру және тексеру үшін белгілі бір негіздер болуы тиіс.

Тексеру үшін:

- Тоқтатылған автомобильге бағдарлау.
 - Жүк құжаттарда көрсетілгенге сәйкес келмейді.
 - Тоқтатылған автомобильдің шанақ нөмірін және АТҚ-дағы Нөмірді салыстырып тексеру.
 - Қандай да бір сынуға байланысты КҚ пайдалануға тыйым салынады.
- Тексеріп қарау үшін:
- Автомобильді басқаратын жүргізуші тарапынан әкімшілік бұзушылық.
 - Тыйым салынған заттарды – жауынгерлік қаруды, есірткіні және басқа заттарды тасымалдауға күдік туралы ақпарат.

Тексеру көлік құралын басқаратын адамның немесе тасымалданатын жүкті алып жүретін адамның қатысуымен жүргізіледі. Бұл процедура кезінде тексерілетін автомобиль құрылымының тұтастығы бұзылмауы керек.

Белгілі болғандай, көлікті тексеру мен тексерудің айтарлықтай айырмашылығы бар және әр жүргізуші оны білуі керек. Жүргізушілер өз құқықтарын пайдалануы тиіс.

Жосықсыз қызметкерлер айлакер болып, тексеру рәсімін тексеру үшін беруге және оны орынсыз түрде жүргізуге тырысуы мүмкін. Тағы не білу керек? Тексеру мен тексеруден басқа, іздеу деп аталатын тағы бір рәсім бар. Ол ВРР қызметкерінің жоғарыда аталған манипуляцияларынан айтарлықтай ерекшеленеді. Тінту-бұл әлдеқайда маңызды тексеру, оған тек сот рұқсат бере алады. Егер инспектордың өзі автомобильде бірдеңе табуға тырысса, автомобильде магистралды ашса, онда бұл енді тексеру және тексеру емес, тінту.

793 бап. Қарау

1. Көлік құралын, жергілікті жерді, заттарды, Қазақстан Республикасының аумағына импортталған, сондай-ақ Қазақстан Республикасының аумағы арқылы өткізілетін тауарларды, құжаттарды, тірі адамдарды қарап-тексеру, яғни көзбен шолып тексеру Әкімшілік құқық бұзушылықтың іздерін, өзге де материалдық объектілерді, сондай-ақ Әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасау үшін маңызы бар мән-жайларды анықтау мақсатында жүргізіледі.

2. Тексеру Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғалғанға дейін жүргізілуі мүмкін.

794 бап. Қарап-тексеруді жүргізудің жалпы қағидалары

1. Тексеру, әдетте, қажеттілік туындаған кезде дереу жүргізіледі. Қажет болған кезде, сондай-ақ қарап-тексеруге қатысушылардың талап етуі бойынша хаттама жасалады, онда оның жасалған күні мен орны, оны жасаған адамның лауазымы, тегі және аты-жөні, қарап-тексеруге ұшыраған адам туралы, Қазақстан Республикасының аумағына импортталған, сондай-ақ Қазақстан Республикасының аумағы бойынша өткізілетін заттардың, тауарлардың түрі, түрі, саны, өзге де сәйкестендіру белгілері туралы, оның ішінде атыс керек-жарақтарының түрі, маркасы, моделі, калибрі, сериясы, нөмірі, қару-жарақ белгілері, , арнайы жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізуге арналған арнайы техникалық құралдар мен ақпаратты қорғаудың криптографиялық құралдары.

Қарап-тексеру хаттамасына оны жасаған лауазымды адам, қарап-тексеруге ұшыраған адам, қарап-тексеруге ұшыраған заттардың иесі, куәгерлер қол қояды. Қарап-тексеруге ұшыраған адам, қарап-тексеруге ұшыраған заттардың иесі хаттамаға қол қояудан бас тартқан жағдайда, онда тиісті жазба жасалады.

2. Тірі адамдарды қарап-тексеруді осы Кодекстің 787-бабында санамаланған лауазымды адамдар жүргізеді. Тірі адамдарды қарап-тексеруді тексеріп қаралатын адаммен жынысы бір адам және жынысы бір екі куәгердің қатысуымен жүргізеді.

Тірі адамның жанындағы заттарды қарап-тексеруді, яғни олардың конструкциялық тұтастығын бұзбай жүзеге асырылатын зерттеп-қарауды осы Кодекстің 787-бабында санамаланған, осыған уәкілеттік берілген лауазымды адамдар осы заттар меншігінде немесе иелігінде тұрған адамның қатысуымен және екі куәгердің қатысуымен жүргізеді.

Тірі адамда айналадағылардың өмірі мен денсаулығына зиян келтіру үшін пайдаланылуы мүмкін қару немесе өзге де заттар бар деп пайымдауға негіздер болған ерекше жағдайларда қарап-тексеру бұл туралы прокурорға жиырма төрт сағат ішінде хабарлай отырып, куәгерлерсіз жүргізілуі мүмкін.

3. Осы баптың екінші бөлігінде көрсетілгендерді қоспағанда, жергілікті жерді, заттарды, Қазақстан Республикасының аумағына импортталған, сондай-ақ Қазақстан Республикасының аумағы арқылы өткізілетін тауарларды, құжаттарды қарап-тексеру куәгерлердің қатысуымен жүргізіледі. Ерекше жағдайларда (жету қиын жерлерде, тиісті қатынас құралдары болмаған кезде немесе басқа да объективті себептерге байланысты жеке тұлғаларды куәгерлер ретінде тартуға мүмкіндік болмаған кезде) қарап-тексеру куәгерлердің қатысуынсыз, бірақ бұл ретте оның барысы мен нәтижелерін тіркеудің техникалық құралдары қолданыла отырып жүргізілуі мүмкін.

4. Қажет болған кезде тексеру құқық бұзушының, жәбірленушінің, куәлардың, сондай-ақ маманның қатысуымен жүргізіледі.

5. Табылған іздерді және өзге де материалдық объектілерді қарап-тексеру Әкімшілік құқық бұзушылық болған жерде жүзеге асырылады. Егер қарап-тексеру үшін қосымша уақыт талап етілсе немесе табылған жерді қарап-тексеру едәуір қиын болса, объектілер алып қойылуы және буып-түйілген, мөрленген түрде, бүлінбей, қарап-тексеруге ыңғайлы басқа орынға жеткізілуі мүмкін.

6. Қарап-тексеру кезінде табылған және алынған барлық нәрселер куәгерлерге, қарап-тексерудің басқа да қатысушыларына көрсетілуге тиіс, бұл туралы хаттамада белгі жасалады іске қатысы болуы мүмкін объектілер, сондай-ақ Қазақстан Республикасының аумағына импортталған, сондай-ақ Қазақстан Республикасының аумағы арқылы өткізілетін тауарлар. Алып қойылған объектілер, тауарлар буып-түйіледі, мөрленеді және уәкілетті лауазымды адам мен куәгерлердің қолдарымен расталады.

8. Қарап-тексеруге қатысатын адамдар уәкілетті лауазымды адамның назарын, олардың пікірінше, істің мән-жайларын анықтауға ықпал етуі мүмкін барлық нәрсеге аударуға құқылы.

9. Қажет болған жағдайларда қарап-тексеру кезінде тексерілетін объектілердің өлшемдері жүргізіледі, жоспарлары мен схемалары жасалады, сондай-ақ суретке түсіру және өзге де құралдармен түсіріп алу жүргізіледі, бұл туралы хаттамада белгі қойылып, оған көрсетілген материалдар қоса тіркеледі.

10. Қарап-тексеру хаттамасының көшірмесі өзіне қатысты іс бойынша іс жүргізіліп жатқан адамға не оның өкіліне тапсырылады.

Ішкі істер органдары қызметкерінің талабы бойынша көлік құралын тоқтатуға мыналар негіздер болып табылады:

- 1) көлік құралы жүргізушісінің осы Заңның талаптарын және (немесе) жол жүрісі қағидаларын бұзуы, оның ішінде сертификатталған арнайы техникалық құрал және аспап тіркеген жол жүрісі қағидаларын бұзуы;
 - 2) айдап әкетілген, ұрланған көлік құралдарын, сондай-ақ жүргізушілері жол-көлік оқиғалары, көлік құралдарын пайдаланумен байланысты өзге де қылмыстар болған жерден қашып кеткен көлік құралдарын іздестіру жөніндегі жұмыс;
 - 3) осы Заңның 54-бабы 3-тармағының 7) тармақшасында көзделген жағдайларда көлік құралын беру қажеттігі;
 - 4) стационарлық полиция бекеттерінде, сондай-ақ жедел-профилактикалық іс-шараларды жүргізу кезінде жүргізушінің осы Заңның 54-бабы 3-тармағының 1) тармақшасында көзделген құжаттарын тексеру;
 - 5) полиция бекеттерінде және бақылау-өткізу пункттерінде тасымалданатын жүк құжаттарын тексеру. Арнайы іс-шараларды жүргізу кезеңінде тасымалданатын жүк құжаттарын тексеру мақсатымен көлік құралдарын полиция бекеттерінен тыс жерде тоқтатуға жол беріледі;
 - 6) уәкілетті мемлекеттік органдардың немесе лауазымды адамдардың қозғалысты шектеу немесе оған тыйым салу туралы шешімдерін орындау;
 - 7) жүргізушіге және (немесе) жолаушыға (жолаушыларға) өздері куә болып табылатын жол-көлік оқиғаларының, әкімшілік құқық бұзушылықтың, қылмыстың жасалу мән-жайлары туралы сауал қою қажеттігі;
 - 8) жол жүрісін реттеу.
 - 9) басқа мемлекеттің құзыретті органында тіркелген көлік құралының осы Заңның 65-бабының 3-тармағында көзделген талаптарға сәйкестігін тексеру.
2. Осы баптың 1-тармағында көзделмеген негіздермен ішкі істер органдары қызметкерінің талабы бойынша көлік құралын тоқтатуға тыйым салынады.
3. Көлік құралын осы баптың 1-тармағына сәйкес тоқтатқан жағдайда, ішкі істер органдарының қызметкері мынадай әрекеттерді дәйектілікпен жасауға:
- 1) көлік құралына кідірмей жақын келуге;
 - 2) өзін таныстыруға және жүргізушінің талап етуі бойынша қызметтік куәлігін танысу және тегі мен лауазымын анықтау үшін көрсетуге;
 - 3) көлік құралын тоқтату себебін түсіндіруге;

4) егер көлік құралы жүргізушісінің осы Заңның талаптарын және (немесе) жол жүрісі қағидаларын бұзуы сертификатталған арнайы техникалық құралдармен және аспаптармен тіркелсе, жүргізушіге тиісті материалдарды танысу үшін көрсетуге міндетті.

4. Көлік құралын тоқтатуға негіздер болған кезде және ішкі істер органдарының қызметкері осы баптың 3-тармағында белгіленген барлық әрекетті орындағаннан кейін жүргізуші ішкі істер органдары қызметкерінің заңды талаптарын орындауға міндетті.²⁵

10.КӨЛІКТІК КЕШЕН ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛАРМЕН КЕЛІС СӨЗ ЖҮРГІЗУ ПРОЦЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

10.1 Тасымалдаудың ықтимал қатерлерінің негізгі түрлері.

ІІБ офицерін қылмыскерлермен мәжбүрлеп байланыстыру түрлерінің бірі келіссөздер болып табылады. Кінәлілермен келіссөз жүргізудің негізгі себептері, бұл, шын мәнінде, кепілдіктің өмірінің жалғыз кепілі және материалдық және мәдени құндылықтарды сақтау болып табылады.

Қылмыскерлермен келіссөздер жүргізу стратегиясының маңызды құрамдастарының бірі құқық қорғау органдарының қызметкерлерін оқытуды жетілдіруде байқалады. Қылмыскерлер қылмыскерлермен келіссөздер жүргізу қажеттілігіне байланысты кез-келген уақытта кез-келген аумақта немесе объектіде күтпеген жерден пайда болуы мүмкін. Осындай жағдай туралы хабарлау құқық қорғау органдарының шұғыл әрекет етуін талап етеді. Сондықтан, АТЖ-ны қылмыскерлермен келіссөздерге дайындығы дәрежесі осы салада жинақталған тәжірибені ескере отырып, келісілген, ғылыми тұрғыдан қамтамасыз етілуге тиіс, мұндай келіссөздердің сапалы жүргізілуін қамтамасыз ететін жүйе болуы тиіс.

Басшының кәсібилігі мен құзыреттілігінен, оның зияткерлік және психологиялық дайындығынан оның стресстік төзімділігі келіссөздердің тиімділігіне тікелей байланысты. Шешімдер қабылдау - менеджердің негізгі функцияларының бірі. Белгілі бір жағдайда шешім қабылдайтын адам операцияға қатысатын тиісті қызметтердің барлық мамандарының пікірін ескереді және қорытындылайды. Бұл кез-келген төтенше жағдайды, күтпеген жағдайды шешуге, оның біліміне, кәсіптік тәжірибесіне, өңделудің психологиялық сипаттамаларына және кіріс ақпараттың мазмұнды жағдайында туындауы, түйсігі мен өздерінің қызмет нәтижелерін алдын-ала болжау және болжаудың жеке қабілетіне ие болуға және жақсы шешім қабылдауға қабілетті менеджер болуы керек.

Келіссөздер кезеңдері:

²⁵ Жол жүрісі туралы

Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 17 сәуірдегі № 194-V ҚРЗ.

Дайындық: ақпарат жинау, қылмыскерлердің мақсатын анықтау, бастапқы стратегияны әзірлеу.

Бірінші кезең: психологиялық байланыс орнату.

Екіншісі: диалог - базалық техниканы пайдалана отырып, келіссөздер: антирезонизация, обсессивное көмек, келісімді созу, ынталандыру және т.б.

Қорытынды: кепілге алынған адамдарды босату.

Қылмыскермен келіссөздер жүргізу жолдары арасында мыналар ерекшеленеді:

Жеке байланыс бойынша келіссөздер (бетпе-бет байланыс жағдайында).

2. Техникалық байланыс құралдарын пайдаланатын келіссөздер.

3. Көрнекі байланыс болмағанда дауыстық сөйлесулер.

Әңгімелесудің жеке-дара тәсілі қылмыскерге психологиялық әсер ету және ең тиімді, келіссөз жүргізушінің жеке қауіпсіздігі, сөйлеу жүктемесі, ағымдағы диалогтың семантикалық контекстін сақтау тұрғысынан ең тиімді болып табылады.

Байланысу «тұлғадан бет алдында» жағдайды алдын ала зерттеуді талап етеді. Демек, келіссөз жүргізуші қарқынды дамып келе жатқан оқиғалар кезінде ашық байланыс орнату керек болса, келіссөз жүргізудің алғышарттары келіссөзге қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және ең бастысы, келіссөздер барысында ең алдымен кепілдеменің өмірін сақтау туралы келісілуі керек. Келіссөздерден бұрын уақыт бар болса, ол қылмыскерлер туралы, қылмыскерлерді кепілдікке алу, жағдайдың өзі туралы ақпаратты жинау үшін пайдаланылуы керек және келіссөздер процесін ұйымдастырғанда бұл мәселелерді ескеру керек.

Әрине, жеке қарым-қатынаста келіссөздердегі күшті мәселе - қылмыскердің беті, қолы, кейде тұтас адамы, тіпті беті маска, қаңылтыр, бет-әлпет, көздің немесе тұлғаның көрінісі болған жағдайда да, әдетте Жаяу жүргенде, келіссөз жүргізушісі оны тікелей көзбен байланыстырады. Сонымен қатар, іс жүзінде зерттелмеген эмоционалды сөз бояуы қылмыскерге психологиялық қысымды белгілі бір техниканы қолдану кезінде тәжірибелі келіссөзші ретінде қызмет етуі мүмкін. Сіз логикалық соққыларды, сұхбаттың күтпеген бұрылыстарын қолдануға тырысып, белгілі бір мәселелерді шешуге келісім беруді сұрап аласыз, ол сайып келгенде құқық қорғау органдарында қылмыстық қылмысқа қарағанда «ойнайды».

Алайда, мұның бәрі келіссөз жүргізушіге қарсы болуы мүмкін екенін есте сақтау керек, әсіресе егер ол тәжірибесі жеткіліксіз болса, қылмыскерге қарағанда психологиялық жағынан тұрақты емес, оны жеңе алмаған болса, беделді болмады. Сонымен қатар, адамның шифры тек қана қылмыскерге ғана емес, келіссөз жүргізушіге де қатысты болады, сондықтан ашық байланыс алдында келіссөз жүргізушінің сыртқы деректерін өзгертпей, камералауға болмайды, егер ол және қылмыскер жеке таныс болмаса,

Сонымен қатар, бетпе-бет келіссөздерде қылмыстық іс бойынша жеке азаматтарды (әрине, ішкі істер органдарының қатаң бақылауымен) пайдалану өте маңызды. Олар қылмыскерлермен (көбінесе тергеушілер, қылмыстық іздестіру қызметкерлері), жай достармен және т.б. байланыста болған

туыстарының, мұғалімдерінің, көршілерінің, ішкі істер органдарының қызметкерлері болуы мүмкін.

Құқық бұзушымен жеке қарым-қатынаста келіссөз жүргізу процесін ұйымдастыру кезінде, ең жақсы деп саналады.

1) көлік құралын алу қаупі - көліктік инфрақұрылым объектілерін (бұдан әрі мәтін бойынша «ОТІ» аббревиатурасы арқылы белгіленеді) және / немесе көлік құралдарын (бұдан әрі - құжатта «TS» аббревиатурасы арқылы белгіленеді) белгілеу мүмкіндігін күшпен немесе күш қолдану қаупін белгілеу мүмкіндігін; қорқытудың кез-келген басқа түрімен;

2) жарылыс қаупі - ГТР және / немесе көлік құралын жою немесе оларға және / немесе олардың жүктеріне, персоналдың, жолаушылардың және басқа адамдардың жарылыста (қорғаныс) зақымдану мүмкіндігі;

3) ГТО және / немесе көлік құралында жарылғыш құрылғыларды (жарылғыш заттарды) орналастыру немесе жарылғыш қауіпті құрылғыларды (жарылғыш заттарды) ГТО және / немесе көлік құралын кез-келген жолмен орналастыру кезіндегі әрекеттер жасау немесе орналастыру әрекеті ОТІ және / немесе көлік құралы оларға және / немесе олардың жүктеріне зиян келтіреді;

4) қауіпті заттардың әсер ету қаупі - GTI және / немесе көлік құралының немесе олардың сыни элементтерінің қызметкерлердің, жолаушылардың және басқа адамдардың өміріне немесе денсаулығына қауіп төндіретін химиялық, радиоактивті немесе биологиялық құралдармен ластану мүмкіндігі (осы тармаққа сілтемеде, GTI және / немесе TS - ОТІ немесе TS компаниясының құрылымдары, үй-жайлары, конструктивті, технологиялық және техникалық элементтері, оларға қатысты заңсыз араласу әрекеті олардың жұмыс істеуін толық немесе ішінара тоқтатуға және / Сіздің төтенше жағдайлар);

5) ГТО және / немесе көлік құралының сыни элементін алып тастау қаупі - ГТО және немесе көлік құралының сыни элементін күшпен басып шығару немесе күш қолдану қаупін немесе кез-келген басқа қорқыту нысанымен басып шығару мүмкіндігі;

6) ГТО және / немесе көлік құралының сыни элементінің жарылыс қаупі - ГТО және немесе көлік құралының сыни элементін бұзу мүмкіндігі немесе GTI және / немесе TS жұмысының, қызметкерлердің, жолаушылардың және басқа адамдардың өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін жарылыс (қорғаныс) арқылы бүліну мүмкіндігі;

7) ОТИ және (немесе) көлік құралының жарылғыш құрылғысын (жарылғыш заттарды) жарылғыш құрылғыларды (жарылғыш заттарды) орналастыруға немесе әрекет етуге қатер қою - жарылғыш құрылғыларды (жарылғыш заттарды) ОТИ және (немесе) көлік құралын сыни элементіне ГТО және / немесе көлік құралының, персоналдың, жолаушылардың және басқа адамдардың өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін GTI және / немесе көлік құралының сыни элементін бұзуы немесе бүлінуі мүмкін;

8) бұғаттау қауіпі - көлік құралының ГТО-ның жұмыс істеуін шектейтін және персоналдың, жолаушылардың және басқа адамдардың өміріне немесе денсаулығына қауіп төндіретін кедергі жасау мүмкіндігі;

9) ұрлық қауіпі - қызметкерлердің, жолаушылардың және басқа адамдардың өміріне немесе денсаулығына қатер төндіретін, ГТЖ және / немесе автокөлік құралдарының ұрланғандығын пайдаланудың жарамсыз жағдайына алып келуі мүмкін.

Қауіп-қатерлер қатарында көлік секторындағы қатынастарды реттейтін нормативтік базаның жеткіліксіз дамуы, сондай-ақ құқық қорғау органдарындағы кемшіліктер бар.

Көлік құралдарының келіссөз процесін жүргізу ерекшеліктері.

Трансұлттық сипатта болғандықтан, көлік халықаралық лаңкестік және басқа да қылмыстық топтардың «экономикалық» қызметіне немесе гангстерлік шабуылдардың нысанын немесе террористік актілерді жүзеге асырудың құралы болып табылады. Тасымалдаудың ең маңызды объектілерге жатқызылуының бірнеше себептері бар:

- қауіпті жүктердің үлесін күрт арттыру;
- трансұлттық қылмыстық топтардың террористік қаржыландырудың көзі ретінде контрабандамен пайдалану;
- көлік кешенінің объектілерінің жоғары дәрежесі мен авариялар.

Осы себептерге байланысты қауіпсіздікті қамтамасыз ету және көліктегі қылмыстың алдын-алу мемлекет пен қоғамның қызметіндегі басымдықтардың бірі болып табылады.

Көліктегі лаңкестердің қызығушылығын арттырудың келесі себептері атап өтіледі:

- салыстырмалы қол жетімділік
- қоғам мен бұқаралық ақпарат құралдарының назарын аудару мүмкіндігі;
- тіпті көп адамға дереу әрекет ету үшін бір ғана әрекет (шабуыл) мүмкіндігі.

Әуе кемелерін басып шығару туралы келіссөздердің ерекшеліктері:

Сіз білуі тиіс:

Қазіргі уақытта террористік топтар ұйымдастырылып, Қарулы Күштерге шабуылдаудың заманауи құралдарына ие - терроризмнің ең кең таралған және қауіпті түрлерінің бірі болған кезде;

- кез келген қылмыскерлердің іс-қимылдары әртүрлі және күтпеген болып табылады - кез келген уақытта зорлық-зомбылыққа бару;
- әуе кемесі бақылауға оңай, сондықтан келіссөз процесінің көмегімен жағдайды шешу ұсынылады.

Әуе кемесінің бортында заңсыз араласу әрекетін жасаған адам теңгерілмеген ақыл-ой жағдайында болуы мүмкін екенін ескеру керек.

Күнді қылмыскерлерді басып алған кезде, әдетте, қозғалады. Олармен байланысудың алғашқы әрекеттері зорлық-зомбылыққа әкелуі мүмкін. Оларды қалпына келтіруге мүмкіндік беріңіз.

Келіссөздердегі ең сәтті уақыт - ұйқы, тамақ және табиғи қажеттіліктердің уақыты (нервтік деңгейдің төмендеуі, ұтымдылықтың өсуі, олардың талаптарын төмендету мүмкіндігі қылмыскермен байланыс орнатудың жақсы мүмкіндігі).

Келіссөздерді қатаңдату кезінде оның теріс аспектілерін ескеру керек: 5 сағаттық келіссөздерден кейін шаршау пайда болады, әңгімелесушілер объективті болмайды, ұтымды емес.

Өзен немесе теңіз кемесін алып қою кезінде келіссөздердің ерекшеліктері:

Кемелердегі шабуылдардың мынадай түрлері бөлінуі мүмкін:

- рейсте немесе портта тұрған кемелердегі ұрлық немесе қарақшылық (мұндай қылмыстарды қарақшылық шабуылдар деп атауға болмайды);
- бұрын қарақшылық экипаждары бар кемелерді пайдаланып, кемені және жүк («фантомды кемелер» деп аталатын) тіркеу үшін жалған құжаттарды пайдаланған сенімді жүктерді ұрлау;
- ішкі заңнамаға сәйкес және халықаралық құқық нормаларына сәйкес жағалаудағы мемлекеттің (аумақтық теңіз) юрисдикциясына жататын кемелердегі құқық бұзушылық қарақшылық емес және аумақтық теңізден (архипелагдық сулардан) жасалатын нақты қарақшылық әрекеттер болып табылады.

Соңғы жеке криминологиялық сипатқа лайық (бірақ бұл шабуылдар аймақтық теңіздегі шабуылдарға ұқсас болуы мүмкін). Бұл:

- зорлық-зомбылықпен немесе жүкті ұстау, зорлық-зомбылық жасау немесе экипаж мүшелерінің меншігі, жүктерді тасымалдау үшін шабуыл жасау;
- зорлық-зомбылықпен немесе кемені тартып алу үшін зорлық-зомбылық қауіпімен (соның ішінде жүк, кеме жабдықтары мен жеткізілімдер, экипаж мүшелерінің мүлкі) шабуыл жасау;
- кейіннен сатып алу мақсатында экипажды және кеме кепілдікке алу үшін зорлық-зомбылықты немесе зорлық-зомбылықты қолданумен шабуыл жасау;
- экипаж мүшелерінің және жолаушылардың өміріне қол сұғып, кемеге, жүкке, кеме мүліктеріне және экипаж мүшелерінің мүлкіне ие болу үшін шабуыл жасайды;
- Тек қана ұрлық, кеме және экипаж босатылады. Егер кеме тағайындалса, ол қайта аталуы немесе қайта сатылуы немесе басқа туы астында тіркелуі мүмкін, жүкті тасымалдау үшін жалдаған кеме қатынасы компаниясымен тіркелген және жүкті және төленген жүкмен бірге осындай схеманы немесе қайта сатуды қайталау үшін жоғалып кетуі мүмкін.

Бірқатар сыртқы белгілерге қарақшылық шабуыл жасау әдістері кепілдікке алынған адамдарды кепілдікке алу әрекеттеріне ұқсайды - жалғыз айырмашылық талаптардың сипатында: егер террористік басып алу жағдайында саяси талаптар болса, онда қарақшылық шабуылдар жағдайында олар қаржылық болып табылады. Алайда, бірінші және екінші жағдайда кепілдікке алынғандардың өміріне қауіп төндіреді, қарақшылар терроризмнің

элементтері бар, теңізшілердің өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін ақпараттың барынша таралуына мүдделі. Сонымен бірге, егер террористерді кепілдікке алған жағдайда келіссөздер тобы арнайы қызмет көрсететін мемлекет болып табылса, онда қарақшылардан кепілдікке алынғандар мемлекет кепілдікке алу және босату үшін белсенді қатыспайды. Шындығында, егер қарақшылық шабуылдарға және қарақшылыққа қарсы күреске қарсы кезеңдерде, ұсыныс жасаудан, кемелерді сүйемелдеуден, патрульдеуден және тағы басқалардан тұратын қоғамдық элемент болса, онда мәселе тек қана кеме иесінің міндетіне объективті және субъективті себептерге байланысты болады. Әдетте, келіссөздер арнайы қызметтермен бірге жүреді.

Кеме иесі қарақшылардың талаптарын қанағаттандыра алады немесе оларды қанағаттандырмайды. Сондықтан, ең алдымен, келіссөздер процесінің құрылысында материалдық компоненттерге назар аудару керек.

Келіссөздер процесін жүргізуді және көліктегі қауіпсіздіктің әлеуетті қауіп-қатерлеріне қарсы тұруды реттейтін нормативтік-құқықтық актілер.

Келіссөздер жүргізу үдерісін жүргізуді және тасымалдау қауіпсіздігіне қауіп-қатерлерге қарсы тұруды реттейтін негізгі нормативтік құқықтық актілерге мыналар жатады:

Қазақстан Республикасының Конституциясында: «Адам, оның құқықтары мен бостандықтары - ең жоғары құндылық. Адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын тану, сақтау және қорғау - бұл мемлекеттің міндеті»

Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдедегі N 416-І Заңы

Терроризмге қарсы тұру туралы. Террористермен келіссөздер барысында лаңкестік әрекетті тоқтату шарты ретінде олар қандай да бір адамдардың террористерге экстрадициялануына, қару-жарақпен және басқа адамдарда адамдардың өмірі мен денсаулығына қауіп төндіруі мүмкін басқа да құралдар мен құралдарды беру мәселелерін қарастырмауы керек.

10.2 Мамандардың тобы, техникалық құралдар және келіссөздер процесінде адамның кандидатурасы.

Келіп түскен ақпаратты сапалы өңдеу және талдау мақсатында, келіссөздерді қолдау тобының құрамында кеңес алу (немесе бірлесіп жұмыс істеуге келесі мамандарды тарту) ұсынылады:

- келіссөздер жүргізу жөніндегі сарапшы;
- сарапшы психолог (психодиагностика, әсіресе көрнекі);
- сот сарапшысы (ауызша портрет, бірегейлік жасау бойынша маман);²⁶
- барлау жиналысы;
- сарапшы фоноскопист;

1. ²⁶ «Жеке басты куәландыратын құжаттар туралы» Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 29 қаңтардағы № 73-V Заңы

- психиатр;
 - Сотталғандардың субкультурасы бойынша сарапшы;
 - этнограф.
- Техникалық құралдар.

Келіссөздер түрлі техникалық құралдарды пайдалана отырып жүргізілуі мүмкін: телефон арқылы, мегафон арқылы, портативті радио таратқыш арқылы немесе жазбаша түрде. Алайда, бір немесе басқа байланыс түрін пайдаланудың кемшіліктерін есте сақтау қажет. Мәселен, мегафон пайдалану ыңғайсыз, себебі қылмыскер жақсы естілмейді және жауапты қайталау туралы қайталанған сауалдар оны тыныштандырады немесе оған күтпеген әсерлі әрекеттер жасайды. Радио тыңдаулар БАҚ-қа тез арада белгілі болады. Бұған қоса, құқық бұзушы қосымша қиындықтар тудыратын радио таратқышты пайдалана алмауы мүмкін. Басқа құралдарды қолдану мүмкін болмаған кезде хат алмасу қолайлы.

Техникалық байланыс құралдарын пайдаланудың ортақ кемшілігі электрониканың дамуының қазіргі деңгейі келіссөз жүргізуші тараптармен ұзақ уақыт келіспестен келіссөздерді тыңдауға мүмкіндік береді.

Келіссөздің қауіпсіздігіне кепілдік берудің үздік тәсілі, психологиялық әдістерді барынша толық пайдалану және құқық бұзушымен ең жақын байланыс орнату - бұл телефон байланысы.

Келіссөздер үшін 2 - 4 адамнан тұратын топты бөліп көрсету жақсы деп анықталды. Келіссөздер жүргізетін қызметкер қылмыскермен екі жақты байланыс болуы керек. Келіссөздер байланыс желісіне қосылған магнитофонға жазылуы керек.

Сұхбатшылар жеке бөлмеде болғаны жөн. Алдын ала талаптарға сәйкес, оларды арнайы қылмыстық әрекеттерге кездейсоқ түрде тапсырмау үшін арнайы операциялардың шеңберінде одан арғы іс-қимылдарды жоспарлауға тыйым салу керек.

Осыған байланысты, келіссөз жүргізуші қылмыскерлерді басып алуды жоспарлауға немесе тікелей қатысуға жәрдемдесу керек деген тезис дұрыс емес. Бұған қоса, қылмыскерді бейтараптандыру жөніндегі іс-қимылдың өзі, ол келіссөз жүргізушіге құпия түрде берілетін ақпаратты ескере отырып, салынғанын білуі мүмкін, бұл, сөзсіз, келіссөздер институтының сенімділігін одан әрі бұзады.

Әңгімелесушілердің өз командирімен жеке телефон желісімен байланысуы қажет. Тек команданың командирі келіссөздер жүргізілетін сызықты тыңдау керек. Тұтқаны төмендеткен кезде тыңдауға мүмкіндік беретін құралдармен жабдыкталуы керек.

Бірақ, сонымен бірге, келіссөз жүргізуші түтік төмендегенде, қылмыскердің айтқан сөздерін тыңдамауы керек, бұл оған қылмыскермен сенім артуға кедергі болуы мүмкін.

Келіссөздер барысында АТС қызметкерлері қылмыскерлердің қандай да бір күтпеген әрекеттеріне дайын болуы керек, себебі олардың талаптары мен үміттері уақыт пен жағдайдың әсерінен өзгеруі мүмкін.

Сондай-ақ, келіссөздерде байланыс құралдарын пайдаланудың, әсіресе құқық бұзушы (лар) тарапынан қажет болған жағдайда, әдетте құқық қорғау органдары мен құқық бұзушы арасындағы «өзара әрекеттесуді» білдіреді. Алайда, бұл уақытты кешіктіру мәселесі шешілгенін білдірмейді. Сонымен қатар, құқық қорғау органдары қылмыскерлердің жүргізген іс-әрекеті жақсы ойластырылған және жоспарланған деп санауға тиіс, сондықтан «объективті себептер бойынша» уақытты кешіктіру өнерін осы жағдайда «барлық даңқында» көрсету керек, бұл қылмыскерлерді оның жүзеге асырылу кезеңінде елеулі уақытша айырмашылықтар бар болса да. Сонымен бірге, келіссөздерді қатайту екі жақты қару болып табылады. Біріншіден, уақыт өткеннен кейін алғашқы сәттердің эмоционалды шиеленісі өтіп кетеді және қылмыскер (лер) инцидентті жоюға қатысатын арнайы және арнаулы полиция бөлімшелерінің қызметкерлері арасында ойлануға тырысады (ойлануға) бастайды, бірақ оған қарсы тұра алмайтын эмоционалды тұрақты адамдар болуы мүмкін ұзаққа созылған стресстен және жағдайды күшпен шешуге талпындырады.

Уақыттың жетіспеушілік жағдайында, қылмыскерлермен келіссөздер жүргізудің бастапқы кезеңінде қиындық тудырған кезде, осы қылмыскерлермен байланыс орнату және дамытуға, «ортақ тілде» іздеуге, құқық қорғау органдарының өкілдеріне сенім білдіруіне, науқас пен теңгерімді ортаны құру қажеттілігіне назар аудару керек талқылаңыз. Психологиялық тұрғыдан алғанда, келіссөз жүргізушілердің рөліне үміткерлердің төтенше жағдайларда өзін-өзі бақылау және талқылау дағдыларына ие болуы, қарама-қарсы тараптың стандартты емес жағдайлары мен ұсыныстарын талдау, дұрыс қорытындылар жасау, тәуелсіз шешімдер қабылдау, эмоционалдық тұрақтылық пен белсенділікке ие болу керек.

Келіссөздердің барысына оң әсер ететін адамдар: бұқаралық ақпарат құралдарының өкілдері, БАҚ қызметкерлері, жергілікті билік өкілдері, діни қызметкерлер, қылмыскерлер мен олардың құрбандарының туыстары мен достары. Бұл адамдардың келіссөздерге қатысуы олардың мінез-құлқының жолын алдын-ала зерделеуі керек.

Террористермен келіссөздер мен жедел ойындар өткізу кезінде келесі ұйымдастырушылық, тактикалық және психологиялық әсер ету әдістерін қолдану ұсынылады.

1. Төтенше жағдайды және қандай да бір жоспарсыз нақты диагнозсыз қылмыскерлермен келіссөздер жасамаңыз.

2. Өзіңіз бастаңыз және келіссөздерді адамдарға тапсырмаңыз, егер сіз қандай да бір себеппен қылмыскерлердің сеніміне лайық емес немесе кепілдікке алынған адамдарды алуға қатысты фактілер мен оқиғаларға тікелей қатысы бар болсаңыз.

3. Қылмыскерлердің белгілі бір субкультураға тиесілігін ескеру қажет, себебі кейбіреулер үшін, мысалы, «занда ұры», өлімге сәйкес келеді.

4. Адамдарды бірдей әлеуметтік мәртебесі бар адамдар тезірек өзара тиімді шешімдерді табады деген болжаммен келіссөз жүргізу үшін адамдарды таңдау.

5. Сұхбатқа түсетін субъект қылмыскерлердің агрессиялық, шағымдықты немесе нервқандығын тудыратын сыртқы белгілерге ие болмайтынын ескеру керек (бұл жасы, жынысы, сыртқы түрі және т.б.).

6. Қылмыскерлермен келіссөз жүргізу әдісі, мүмкін болса, мүмкін болатын болса, бірақ қақтығыстың шиеленісуіне әкеліп соқтыруы керек, бұл кепілдемелер өлтірілуге тиіс.

7. Әрбір әрекет пен қылмыскерлердің мәлімдемесінде оң сәттерді табу, оларды кемсітпеу, жолдарды табу, оларды пайдалану арқылы ойнату.

8. Бастамаңыз: егер сіз қылмыскерлерден теріс реакцияны күткен болсаңыз да, қалаған бағытты шешу үшін белсенді сындарлы әрекеттерді жалғастырыңыз.

9. Ең төменгі талаптарды қысқарту кезінде ең бастысы ешқашан келіспеу керек. Сіз заңға қайшы келетін талаптарды орындай алмайсыз, бірақ, егер олар жедел қажеттіліктерге байланысты болса, кепілдікке алынғандардың өмірін құтқару үшін жағдайды жасай аласыз.

10. Сенімді жоғалту үшін батылдық пен өзіне деген сеніміңізді сақтаңыз.

11. Қылмыскерлерге шындықты айтыңызшы, содан кейін «сіз ештеңе ойлап таптыңыз».

12. Тым ұзақ келіссөздерді кейінге қалдыру кезеңі кепілдікке алынғандардың қайтыс болу қаупін арттыруы мүмкін.

13. Қылмыскерлермен тікелей байланыс орнатуды талап етіңіз, өйткені «бетпе-бет келу» келіссөздері жиі оң нәтиже береді. Бірақ сол уақытта бірнеше қылмыскерлермен және рұқсат етілмеген адамдардың қатысуымен келіссөздерден аулақ болу керек.

14. Қылмыскерлердің қорлауына және басқа да эмоционалдық көріністеріне жауап бермеңіз, әйтпесе сіз өзіңізді ұстаудан және «сіздің бетіңізден» айырылып қаласыз.

15. Қылмыскерлердің жеке басына назар аудармаңыз. Келіссөздер және олардың нәтижелері туралы ставка жасаңыз. Қылмыскерлерге табыстылық тек тиісті келісімдерді алған кезде ғана мүмкін болады.

16. Әрдайым қылмыскерлерді тыңдап, оларды естігеніңізді және олардың айтқандарын нақты түсінгенін көрсетіңіз.

17. Тергеу қылмыскерлерге айтылғандарды түсіндіру үшін. Қылмыскерлерге бос уәде бермеңіз.

18. Арнайы, бірақ икемді түрде келіссөздер жүргізу.

19. Келіссөздер кезінде күш көрсетуді болдырмаңыз.

20. Қылмыскерлерге қойылатын талаптардың орындалу мерзімін белгілеуден аулақ болыңыз, себебі оларда катал қарсылық тудыруы мүмкін. Олар өздерінің тұзаққа түсетінін түсінеді, одан шығуға өте қиын.

21. Қылмыскерлермен бірнеше рет келіссөздерді бастау біраз уақыттан кейін, олар тыныштық пен сезімге жету керек.

22. Кепіл ұстаушылармен келіссөздер адамдық, бірақ тек қана психологиялық және кәсіби тұрғыдан оқытылған қызметкермен дайындалуға болатын өте қиын мәселе екенін ескеру керек.

Қылмыскерлермен келіссөздердегі әрекеттердің ең жалпыланған стратегиясы:

1. Егер визуалды байланыстың болуы мүмкін болса, онда сыртқы келбет пен беделділік міндетті болып табылады;

2. келіссөз жүргізушінің дауысы сенімді және тыныш болуы керек;

3. Диалогтың басында сіз өзіңізді таныстырып, өзіңіздің беделіңізді көрсетіп, қылмыстық жолмен қалай хабарласуыңызды сұраңыз;

4. келіссөздер процесінің өзін-өзі өткізудің (бар болудың) шарттары (басты шарт - кепілдеменің өмірі мен денсаулығы) және оны үнемі еске түсіретіні анық.

5. Қылмыскермен келіссөздің негізгі тәсілі - келіссөздер жүргізу;

6. Әңгімелесушінің негізгі қателігі - «тұлғаның жоғалуы» және соның салдарынан келіссөздер келісімдерге (яғни, қалаусыз концессияға) айналуы;

7. Әрбір диалогтан шығу қол жеткізілген уағдаластықтарды және келесі байланыс сессиясының шарттарын қайталаумен қатар жүруі тиіс;

8. Қылмыскердің эмоционалды толқуын төмендетуге құқық қорғау органдарының келіссөз жүргізушісінің тыныш және сенімді қарым-қатынасы, талаптардың орындалуы (тіпті ең маңызды емес), қылмыскер үшін жағымды динамиканың пайда болуын қалыптастыруға қабілеті бар.

9. Сонымен қатар, ақпарат жинау керек және қылмыстық немесе қылмыскерлер тобының психологиялық портреті құрастырылуы керек.

Құқық бұзушымен жеке байланысқа қатысты келіссөздер жүргізуге арналған резюме:

1. Өкілдік.

2. Байланыспен психологиялық байланыс орнату.

3. Бірлескен жауапкершілікке тарту.

4. Баламалы шешімдерді ұсыныңыз.

5. Сауда әдісі.

6. Салдардың түсіндірілуі.

7. Ынтымақтастық туралы шақырудың ұқсастығын көрсетіңіз.

8. Баяу келісім.

Көрнекі байланыс болмаған кезде қылмыскерлермен келіссөздер жүргізу.

Оқиға орнына келген немесе келген қызметкерлердің негізгі міндеті жағдайды тұрақтандыру болып табылады:

- ішкі периметрді (қылмыскерлер мен құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің іс-қимыл аймағын шартты түрде шектейтін желі) дереу анықтау;

- периметрді шектеу, оны мүмкіндігінше жақын жерге әкелу, бірақ қылмыскерлердің қайталануына жол бермей;

- оқиға орыны оқшаулануға және қадағалауға алынуға тиіс, қылмыскердің негізгі құтқару жолдары оқшауланады;

- Сыртқы периметрдің негізгі нүктелерінде, снайперлік мылтықтармен және бақылау құралдарымен қаруланған қызметкерлердің жер тобын;

- кепілдікке алынған адамдарды босату жөніндегі арнайы операцияға қатысатын қызметкерлердің сөзсіз танылуын қамтамасыз ету.

Келіссөз процесі кедергі арқылы тек өз дауысы арқылы және көз байланыстары болмаған кезде өз ерекшеліктеріне ие. Осындай келіссөздер жүргізетін адам ұқыпты дауыспен, нақты, қатты, кішкене және түсінікті сөйлемдермен сөйлесуі керек; дәлелдер абыроймен, дәлелді ренде айтылуы керек. Дегенмен, бұл мұндай тактиканың келіссөздер процесінде, мысалы, «кептелу», «есту қабілетінің жоғалуы», қылмыстық фразаларды қайталау, айтылғандарды қайтадан бөлу және т.б. сияқты пайдалануды жоққа шығармайды. Сонымен қатар, кедергі арқылы (есік, қабырға, терезе, бұрыш) үйде және т.б.) көбінесе жақын жерде орналасқан кеңесшінің нұсқауларын қолдануға және пайдалануға тиіс. Олар көрнекі, жазбаша немесе ауызша тәсілдермен жіберілуі мүмкін.

Ұсынылады:

- «төмен» деген психологиялық позицияны алу үшін диалогта (тек бірдей жағдай, тіпті кейде «соққы» құрылғы ретінде сыналады);

- қылмыскерді бағаламаңыз, егер ол сізді шынымен қабылдамайтыныңызды сезсе, оның бақыланбайтын, зорлық-зомбылық әрекеттерінің ықтималдығы бірнеше есе артуы мүмкін;

Мұндай қылмыскерлердің тағы бір ерекшелігі, кепілдікке алынғанға дейінгі жағдайларға байланысты олар, әдетте, өздерінің ниеттеріне сәтті қол жеткізуге қажетті құралдармен қамтамасыз етілген. Бұл олардың әдеттегі талаптары қару-жарақ, тасымалдау және, әсіресе, жағдай кешіктірілсе, қылмыскерлер психологиялық тұрғыдан дайын емес - есірткі, алкоголь. Дегенмен, мұнда да келіссөз жүргізушілер кейбір ережелерді ұстануға тиіс, атап айтқанда:

- құқық қорғау органдарының қызметкерлерін және мемлекеттік құрылымдарды кепілсіз тұлғамен алмасуды ұсынбау;

- есірткі немесе қаруды қылмыскерге беруді болдырмау;

- қылмыстық қылмысқа қатысы бар (келіссөздерден өтуге болмайды);

- санкцияланбаған тұлғаға келіссөздер жүргізу;

- жағдайды бақылау, келіссөздердің эмоционалды дамуы; оларды құқық қорғау органдарына жағымсыз бағыттарда дамытуға жол бермеуге тырысыңыз;

- Келіссөз кезеңінде күш көрсетуді болдырмаңыз.

Қажетсіз салдардың алдын алу үшін келіссөзшілер соңғы кезеңде «құтқарушы тұлға» сияқты психологиялық техниканы пайдаланады.

Мұндай «ұстамды жағдайлардың» ерекшеліктерін талдай отырып, олар көбінесе қылмыскерлерді ұстаумен аяқталатындығын атап өту керек, бірақ мәселе - соңғы сызықтың қандай жоғалтуына байланысты. Сондықтан, соңғы сатыдағы келіссөзшінің жұмысы жағдайдың дамуының басқа сатыларына қарағанда кем емес және күрделі.

Сұрақ 4. Көлік объектілерін блоктау қаупімен келіссөздер жүргізу.

Жалпы жұртшылықтың және бұқаралық ақпарат құралдарының назарын аудару мүмкіндіктері әртүрлі мақсаттарға жету үшін әртүрлі митингтерді

(соның ішінде рұқсат етілмегендерді) өткізу үшін көлік құралдарын тартымды етеді.

Көлік құралдарын бөгеу қаупі бар кезде келіссөздерді жүргізу кезінде соттылыққа бару ұсынылады.

Сенімділік диалог, емдеу, түсіндіру, медиация арқылы жүзеге асырылады. Апелляция ауызша сұрау салумен, полиция қызметкерінен немесе биліктің басқа өкілінен жиналған азаматтарға қоғамдық орындардағы тәртіп ережелерін сақтауға және бұқаралық іс-қимылдарды жүргізудің белгіленген тәртібіне шақыру болып табылады.

Конформациялық диалог, қақтығысушы тараптың талаптарын түсінуге деген ұмтылыстың сыртқы көрінісі, зорлық-зомбылықсыз полиция әрекеттерінің негізгі және ең қолайлы қаруы болып табылады. Қарсылас диалогтан бас тартқан кезде оны қалпына келтіруге тырысу керек. Диалогты тиімдірек өткізу үшін қарсыластарды құрметтеуге, өздерінің позицияларындағы жағымды ұстанымды айқындауға және жанжалдаушы тараптардың талаптарын анықтауға және олар туралы тікелей және ашық айтуға дайын болу керек. Мұндай әрекеттер өзара жақындылықты тудырады, құқық бұзушылықтың алдын алуды азайтады және «қарсыластың» бейнесін ішінара тегістейді. Түсіндіру арқылы полиция өкілдері дыбыс күшейту құралдарын қолданып, аудиторияға өз әрекеттерінің заңсыз сипаты туралы хабардар етеді, қолданыстағы заңнаманың талаптарын түсіндіреді, қатысушыларды заңсыз және зорлық-зомбылық әрекеттерінен аулақ болуға шақырады, полиция қызметкерлерінің қайталанған заңды талаптары болғаннан кейін жиналған адамдар таратпайды, Көпшілік жолдан өтіп, маршруттардан қашып кетеді. Сонымен қатар, осы маршруттарды және маршруттарды алдын-ала анықтау маңызды, оларды жабдық пен полиция қызметкерлерінен босатады.

Бұл талаптарды қанағаттандыру өте маңызды, себебі ол полиция күштерін, соның ішінде арнайы құралдарды пайдаланған кезде, қауіпті аймақтан кететін адамдардың іздестірілмеген іздестіруі нәтижесінде орын алуы мүмкін қоқысты және полигондарды болдырмауға көмектеседі. Бұдан басқа, алғашқы медициналық көмек көрсету туралы қысқаша ақпарат беріп, жақын маңдағы медициналық пункттердің мекен-жайларын алдын-ала хабардар ету ұсынылады.

Келіссөздер барысында полиция өкілдері қажетті нәтижелерге жету үшін барынша икемділік танытуы керек. Мұнда қарсы және әлеуметтік-психологиялық қарым-қатынастар болған жағдайда, оң нәтижеге ие болған «жау» қақтығысты шешуге қадам басуға болатынын есте ұстаған жөн. Сондықтан, егер жағдай жағдай төтенше жағдай болмаса, полицияның әрекеттеріне мәжбүрлеу керек емес, сонымен қатар қадамдық қадамға қадам жасаңыз. Диалог пен келіссөздер қайтымсыз түрде бұзылған жағдайда медиацияны қолдану керек.

Бұл адамдар бірқатар қажетті қасиеттерге ие болуы керек. Олар барлық тараптарға, объективті және дәйекті проксиге билік етуі керек. Медиатор екі жақты да тыңдап, ымыраға келіп, қарама-қайшылықтарды азайтуға тырысуы

керек. Зорлық-зомбылықты келісу немесе бас тарту соңғы нәтиже болуы керек. Медиаторлар әдетте танымал спортшылар мен суретшілерді, танымал қоғамдық қайраткерлерді, діни қайраткерлерді тартады. Егер сендіру тәсілі мақсатқа жетпесе, сондай-ақ қасақана зорлық-зомбылық әрекеттерімен қоса, табиғатта агрессивті болып табылмайтын ұйымдастырылмаған, өздігінен шыққан сөз сөйлеу кезінде ішкі істер органдарының іс-әрекеттер тактикасы өзгеше болуы керек. Мұндай жағдайда қолданыстағы заңнамаға сәйкес мәжбүрлеу ықпалының түрлі шараларын қолдану негізделген. Бұл жағдайда құқықтық қорғау субъектілерінің қызметі үшін ең басты талап - ең аз физикалық, моральдық және материалдық зиян келтіру қағидасын сақтай отырып, белсенділік, бастамашылығын болдырмау, бұзушылық болуы тиіс.

Сындарлы диалог үшін қаптайдағы көшбасшыны және халықты басқару тетіктерін анықтау қажет.

Жиі қаптайдың мінез-құлқы көшбасшының болуы немесе болмауы арқылы анықталады. Қаптайдағы көшбасшы өздігінен таңдаудың жиілігі және жиі өзін-өзі тағайындау тәртібімен пайда болуы мүмкін. Өзін-өзі танымал көшбасшы көбінесе қаптай адамдарының көңіл-күйлері мен сезімдеріне бейімделіп, қатысушыларды белгілі бір мінез-құлық түріне оңай жеткізе алады.

Көшбасшыларды екі санатқа бөлуге болады:

- адамдар күшті ерік-жігері бар, бірақ қысқа уақыт ішінде ғана пайда болады;

- Күшті және бір мезгілде төзімді адамдар бар (олар әлдеқайда таралған).

Көшбасшының қаптайға әсерін анықтайтын маңызды факторлардың бірі - оның харизмасы.

Харизма - адамдарды өздері үшін және олардың идеяларын тұтқындау мүмкіндігі. Ол керісінше сезімдерден, мысалы, таңданып, қорқыныштан тұруы мүмкін.

ҚОРЫТЫНДЫ

Патрульдік полиция қызметі бүгінгі күні жол қозғалысы қауіпсіздігі мен қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге бағытталған шаралар кешенін ұсынады. Қызмет атқару кезіндегі патрульдік полицияның міндеттері: азаматтардың жеке және мүліктік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, қоғамдық тәртіпті сақтау, қоғамдық және жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету, қылмыстар мен әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алу және жолын кесу, қылмыстарды ашуға және қылмыскерлерді ұстауға қатысу. Қазіргі уақытта патрульдік полиция қызметкерлері әкімшілік құқық бұзушылық жасаған адамдарды әкімшілік жауапкершілікке тартудың негізгі субъектілері ретінде тұрақты әлеуметтік шиеленіс жағдайында тұр, бұл, бір жағынан, жүргізіліп жатқан реформалар мен жаңашылдықтардың бұрын-соңды болмаған жылдамдығымен, екінші жағынан, халықтың полиция қызметін бағалауының күрт өсуімен байланысты. Бұл тұрғыда жол қозғалысы мен қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету жүйесі іс жүзінде халықтың ПО-мен байланыс көлемі бойынша алғашқы орындардың бірінде тұр. Патрульдік полиция қызметкерлерінің штат санын оңтайландыру туралы мәселені қою, әсіресе тіркеу мен бейнежазбаның техникалық құралдарын пайдалану практикасын ескере отырып, сөзсіз болып табылады. Сонымен қатар, ол объективті Талдамалық бағалау жолымен, оның ішінде бұл жол жүрісі қауіпсіздігінің жалпы деңгейіне де әсер етпеуі үшін дәйекті түрде жүргізілуге тиіс. Жол жүрісі қауіпсіздігі саласында құқық бұзушылық жасаған адамдарды әкімшілік жауаптылыққа тарту ҚР ӘҚБК 30-тарауында, ал қоғамдық тәртіп саласында ҚР ӘҚБК 25-тарауында белгіленген жауапкершілік периметрі шеңберінде жүргізіледі. Яғни, қолданыстағы Әкімшілік құқық бұзушылықтар нақты құқық бұзушылық жасалған кезде орын алуы мүмкін жауапкершілік шекараларын көрсетеді. Әкімшілік құқық бұзушылықтар жасау жағдайларына қатысты қолданыстағы заңнаманың репрессивтілік деңгейі туралы куәландыратын санкциялармен бірге әкімшілік жауапкершілік периметрі құқықтық қамтамасыз етудің қазіргі жайкүйін, құқық бұзушыларға мәжбүрлеп ықпал ету әлеуетін сипаттайды. Бұл ретте жол жүрісі саласындағы құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауапкершілік периметрінің жай-күйін бірқатар негіздер бойынша қанағаттанарлық деп тануға болмайды. ҚР ӘҚБК нормаларының бланкеттік сипаты тиісті құқықтық ұйғарымдардың нақтылығының қажетті деңгейін әрдайым 196 қамтамасыз ете бермейді. Әкімшілік жауапкершілікке тарту кезіндегі біліктілік процесінің ерекшеліктерін ескере отырып (ол көбінесе белгілі бір нормаға сәйкес келетін іс-әрекеттің белгілерін белгілеу ғана емес, сонымен бірге кейінгі әкімшілік іс жүргізуді қамтамасыз ету сипатына ие), ҚР ӘҚБК баптары міндетті түрде эксплицит (яғни айқын, айқын айқындық, екі жақты түсіндіру мүмкіндігінің болмауы) сияқты белгілерге ие болуы тиіс). ҚР

ӘҚБК-нің қолданыстағы нормаларын бағалау мәнмәтінінде баптардың едәуір санының, оның ішінде диспозициялар бөлігінде де, Санкциялар бөлігінде де эксплициттілігінің жеткіліксіз деңгейін атап өтуге болады. Бұл ретте, ҚР ӘҚБК-ге мезгіл-мезгіл енгізілетін өзгерістер дәл мағынасын нақтылауға (яғни, айқындылықты арттыруға) бағытталғанын көрсету қажет. Осы оқу құралы аясында әкімшілік-құқықтық нормалардың диспозициялары мен санкцияларының жеткілікті түрде пайдаланылмауының көптеген мысалдары анықталды. ҚР ӘҚБК нормаларының жеткіліксіз пайдаланушылығы нормалардың бланкеттік сипатын ескере отырып, тіпті аралас нормативтік-құқықтық актілерде де жекелеген маңызды ұғымдар мен анықтамалардың болмауымен де түсіндіріледі. Кейбір жағдайларда оның сөзбе-сөз түсіндірілуі тиісті құқық бұзушылықтар тобын анықтауда шешуші болуы мүмкін. Осы оқу құралы шеңберіндегі ұсыныстар мен толықтырулар қойылымдық сипатқа ие, бұл әкімшілік-құқықтық ғылымның дамуына ықпал етуі тиіс

ПАЙДАЛАНЫЛҖАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1.Ефимова О.В., Комарова Ю.В. Культура безопасности как элемент организационной культуры транспортных компаний // Мир транспорта. 2019.
- 2.Заявление о Политике АО "Концерн Росэнергоатом" в области культуры безопасности от 02.07.2018 г.
<https://www.rosenergoatom.ru/upload/iblock/fd4/fd4407dd847ddf180f21ae8de9c64c7f.pdf> (дата обращения: 10.08.2020).
- 3.Навигатор по основам культуры безопасности. Нефтегазстройпрофсоюз России. URL:
https://www.rogwu.ru/content/bl_files_docs/КБ%2004.04.19%20на%2014.40%20окончат.pdf
- 4.Снегирев А.В. Формирование у будущих учителей основ культуры безопасной жизнедеятельности в процессе изучения специальных дисциплин: автореф. канд. педагог. наук. Тула,
5. Стратегии обеспечения гарантированной безопасности и надежности перевозочного процесса в холдинге "РЖД". Утверждена распоряжением ОАО "РЖД" от 8 декабря 2015 г. № 2855р.
6. По материалам сайта проекта "Культура на дорогах". URL:
https://bezntp.ru/bezntp/ru/culture_on_road_index
- 7.Андреев К.Ю. Человеческий фактор в системе обеспечения экономической безопасности Российской Федерации в сфере транспортной инфраструктуры // "Вопросы российского и международного права. 2015.
- 8.Патрушев С. В. Гражданская активность: институциональный подход. Перспективы исследования // Полис. Политические исследования. 2009.
- 9.Ионин Л. Г. Теоретические вопросы гражданского общества // Факторы развития гражданского общества и механизмы его взаимодействия с государством. М.: Вершины, 2008
- 10.Чугунов А. В. Взаимодействие граждан с властью как канал обратной связи в институциональной среде электронного участия // Власть. 2017.
- 11.Воробьев Ю. Л. Управленческое партнерство общества и власти: Концептуальные и прогнозные модели коммуникативного диалога: Научная монография. М.: Изд-во Моск. гуманит. ун-та, 2007.
- 12.Жалбуров Е.Т. Административные правоотношения в деятельности органов полиции Республики Казахстан: проблемы теории и практики. /Монография. Костанай 2010
- 13.Видясова Л. А., Михайлова Е. В. Инструменты электронного участия: барьеры на пути развития в России // Информационные ресурсы России. 2016.
- 14.Бершадская Л.А. Акторно-сетевая модель электронного правительства в Российской Федерации // Власть. 2013.
- 15.Фельдман П. Я. Политический краудсорсинг как институт электронной демократии: проблемы становления и развития // Власть. 2014.

16.Кохан Р.Ю. Административно-правовые основы применения полицией медицинского освидетельствования на состояние наркотического опьянения: автореф. ... канд. юрид. наук. – Краснодар, 2021.

17. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ.

18. ҚР Ішкі істер органдарын жаңғырту жөніндегі 2019 – 2021 жылдарға арналған Жол картасын бекіту туралы. ҚР Үкіметінің 2018 жылғы 27 желтоқсандағы № 897 қаулысы.

19"Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы" Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі № 591-II Заңы»

20.Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі – 03.07.2014 ж., ҚР Заңымен

21.Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексі. –04.07.2014 ж., ҚР Заңымен

22.Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V Қылмыстық іс жүргізу кодексі

23.Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2014 жылғы 17 шілдедегі № 439 бұйрығы

«Қазақстан Республикасы Ішкі істер органдарының жедел басқару орталықтары мен кезекші

бөлімдерінің қызметін ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы»

24.Теміржол көлігі туралы Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 8 желтоқсандағы N 266 Заңы.

25.«Тасымалдаушының жолаушылар алдындағы азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру туралы» 01.07.2003 жылғы

26.«Көлік құралдары иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті түрде сақтандыру туралы» 01.07.2003 жылғы (12.07.2022 ж. өзгерістер мен толықтырулар енгізілген);

27.«Автомобиль көлігі туралы» 4.07.2003 жылғы (03.07.2014 ж. өзгерістер мен толықтырулар енгізілген);

28. Жол жүрісі туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 17 сәуірдегі № 194-V ҚРЗ.

29. «Жеке басты куәландыратын құжаттар туралы» Қазақстан Республикасының 2013 жылғы 29 қаңтардағы № 73-V Заңы